

102 24 / 11

É R T E K E Z É S E K
A M. KIR. FERENC JÓZSEF TUDOMÁNYEGYETEM
PEDAGÓGIAI INTÉZETÉBŐL

Ú J S O R O Z A T

4. S Z Á M

A MAGYAR NŐNEVELÉS KÉT UTTÖRŐJE
KARACS FERENCNÉ ÉS KARACS TERÉZ
NŐNEVELÉSI NÉZETEI

Í R T A

EVVA GABRIELLA

S Z E G E D

1 9 3 3

XB 57862

Schmidt Henrik professor unaki
mely tisztelettel és hálával
Kecskemét, 1934. 7/16. Juvagabriella

É R T E K E Z É S E K
A M. KIR. FERENC JÓZSEF TUDOMÁNYEGYETEM
PEDAGÓGIAI INTÉZETÉBŐL

Ú J S O R O Z A T

4. S Z Á M

A MAGYAR NŐNEVELÉS KÉT UTTÖRŐJE

KARACS FERENCNÉ ÉS KARACS TERÉZ
NŐNEVELÉSI NÉZETEI

Í R T A

EVVA GABRIELLA

S Z E G E D

1 9 3 3

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
Egyetemi Irodalomtörténeti Intézetek Könyvtára

Könyvtár:

Lez.: 10234/11 0

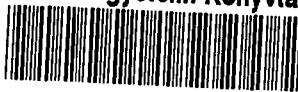
szám

Édes jó anyámnak.

Édes atyám szent emlékének.

SZTE Egyetemi Könyvtár

J000597133

Előszó

Nemzeti életünk minden irányú fejlődésében a XIX. század eleje korszakalkotó fontosságú. Ekkor bontakoznak ki a magyarság sorsát javítani akaró törekvések politikai, erkölcsi és gazdasági tekintetben. A nagy reformeszmeék nyugtalan korszakának egyik tünete a nőmozgalom is, amely a nők akkori helyzetével, a társadalomban való szerepével, főleg nevelési lehetőségeivel szemben Európaszerte megnyilvánuló nagy elégedetlenségnek ad kifejezést és arra irányul, hogy a nőknek a férfiakkal való teljes társadalmi, jogi és művelődésbeli egyenlőségét biztosítsa.

Ennek a mozgalomnak Magyarországon két nevezetes harcosa: Karacsné Takács Éva és leánya Karacs Teréz, akik munkásságukkal a magyar nőnevelés történetében említésre méltó érdemeket szereztek: elsőként irányították a közfigyelmet a nők elmaradott és nemzeti szempontból veszedelmes nevelési hiányaira s ezzel a törekvésükkel ők a magyar nőmozgalom megindítói. Írói működésük nem tudományos jellegű, mert az ilyen irányú készültséget koruk művelődési viszonyai tőlük megtagadták; közleményeik mégis értékesek nőnevelési irodalmunkban, mert abból a felfogásból fakadtak, amire Karacs Teréz mint szülei legfőbb nevelési elvére hivatkozik „Karacs Ferenc életrajza“ c. emlékezésében: „Szíves akaratral az emberiség javára annak legcsekélyebb polgára is tehet valami jót.“

Ez a tanulmány annak vizsgálásával foglalkozik: mi az értéke Karacsné és leánya Karacs Teréz munkásságának nőnevelésünk történetében. E célból a bevezetésben a XIX. század eleji nőnevelés állapotáról és az addigi nőnevelési irodalomról nyújt rövid tájékoztatást, továbbá Karacsné és Karacs Teréz életrajzi adatait közli. Ezután Karacsné, majd Karacs Teréz nézeteit ismerteti külön-külön, részletesen; végül a kettő nézeteinek összehasonlítása után igyekszik azok munkásságának magyar neveléstörténeti értékét megállapítani. Ez a részlet szándékosan keveset mond, mert a szerző szeretné az e tekintetben szükséges vizsgálatokat folytatni. Itt a fődolog csak az, hogy ez a dolgozat — ha csak igen kevéssel is — hozzájárulhasson a magyar nevelői gondolkodás multjának feltáráshoz Karacsné és Karacs Teréz nézeteinek összeállításával.

Bevezetés

1. A nőnevelés állapota és a nőnevelésről szóló irodalom a XIX. század elején. — 2. Karacsné és Karacs Teréz életrajzi adatai.

1.

Bár a magyar nőmozgalom célja csak 1895-ben valósul meg, amikor a nők előtt megnyílik az egyetem és a legtöbb főiskola kapuja, e mozgalom gyökérszálai a messze múltba nyulnak vissza. Íróink között akad már a XVII. század elején is olyan, aki felismeri a leánynevelés nagy erkölcsi és társadalmi jelentőségét. *Pázmány Péter* kívánatosnak tartja a nők tudományos, üdvös könyveken alapuló műveltségét és sürgeti oktatásukat. Sőt megtaláljuk nála mindazokat az érveket, amelyeket a leánynevelés erkölcsi és társadalmi jelentőségének felismerői egészen a XIX. század végéig hangoztattak. (72; 467—469.) A XVIII. század elején *Mikes Kelemen* a leánynevelés elhanyagolásáról panaszkodik. Az a véleménye, hogy ha a leányokat jól nevelik, abból haszna van az országnak is; ezért nagyon fontos, hogy a leányok neveléséről éppúgy gondoskodjanak, mint a fiúkéról. (72; 472.) A XVIII. század végén *Bessenyei György* mutat rá a nő tanultságának, lelki minőségének nagy jelentőségére. Csak azt tartja igazán érdemesnek az anya-névre, aki gyermekének nemcsak életet ad, hanem azt nevelni is tudja. Szerencsétlenek azok a szülők, akik az emberi társadalomnak csak testet adnak, „melyben tulajdon véreknek elfajulását egész nemzetek előtt gyalázzattal szemlélni kénytelenítettnek“ (39; 13). A világ veszélyei ellen az anyának csak sok gondolkozás, tapasztalás által sikerül gyermekeit biztosítani. E nehéz feladat betöltésére Bessenyei szerint első követelmény a leányokban a vallásosság kifejlesztése, oly mértékben, hogy azt az élet semmiféle viszontagsága se ölthesse ki. (39; 14, 16). A vallásosság után a legfontosabb női jellemvonás a kedvesség, amely azonban „csak természet által osztogatatik.“ Ezt kell tanulással, szorgalommal, a jó és nemes tulajdonságok fejlesztésére fordítani. A leányoknak könyveket is kell olvasniuk, értelme kiművelése végett, hogy a testi szépséget egymagában se boldogságnak, se szerencsének, se „állandó kellemetességnek“ soha ne vegye (39; 40). Bessenyei munkájában szeretne tanácsokat, törvényeket adni leányok számára, amelyek szerint a házasságra legérdemesebb ifjakat felismerhetnék. Tanításait a következőkben összegezi: „Ha tudományod,

nemes érzésed és származásod vagyón, melyekkel a világban sok-nemű dolgokat tapasztaltál, elkerülheted sok ifjak gyengeségének veszedelmét; igyekezz az emberi szívnek esmérétében elő-menni, tanulj emberi módon érezni, gondolni, mely nemes tulajdonságokra csak viszontagságok, s szenvedések által vezéreltet-hetel, hol mindenütt isteni gondviselésnek ajánljad magadat“ (39; 38).

A magyar nőnevelés történetében nagyjelentőségű a III. József halála utáni nemzeti felbuzdulás, amely a nőkre is áttérjed. 1790-ben a francia felvilágosodás eszméinek hatására megindul az első magyar nőmozgalom a nők művelődési és politikai jogainak kivívásáért. Ennek első megnyilvánulása a magyar anyáknak ugyanebben az évben az országgyűléshez intézett irata, amelyben azt követelik, hogy a nőknek legalább a karzatról joguk legyen az országgyűlés tárgyalásait végighallgatni. Kérésüket azzal támogatják, hogy ha bennük felébred a tudományok szeretete, akkor ezt gyermekeikben is nagyobb mértékben tudják ápolni. *Pálóczy Horváth Ádám* ezt a kérést jogosnak tartja és „A magyar asszonyok prókátora“ c. röpiratában ugyancsak 1790-ben hangsúlyozza, hogy a művelt nőnek a gyermeke is fogékonyabb lesz a tudomány iránt; ő még közigazgatási és egyéb hivatalnokai pályán is szívesen látná a nőket. *Decsy Sámuel* „Pannóniai Fénix“ c. röpiratában szintén 1790-ben a nők nemzeti nyelven való tudományos képzettségét a magyar nyelv érdeke szempontjából látja szükségesnek, erről tehát gondoskodni kellene. A magyar nemzeti művelődés egységes kifejlődésének szerinte az a legnagyobb akadály, hogy a magyar nők műveltségét a férfiakétól a latin nyelv elválasztja. Az a véleménye, hogy a két nem műveltségét egymáshoz közelebb hozná a nemzeti nyelvnek az iskolában, irodalomban, közéletben való egyetemes használata (71; 59—61).

Az 1790/91-iki országgyűlésen a nőnevelés ügyében hatáso-san szóla fel többek közt gr. *Brunswick Antal* is. A jórészt idegen apácák vezetése alatt álló nőnevelő intézetek szellemét a fiukéhoz hasonlóan a nemzeti nevelés elveivel kívánja összhangba hozni. Hogy a nemes családok ne kényszerüljenek leányaikat külföldi intézetekben neveltetni, az országos közoktatási bizottság előtt sürgeti új leánynevelő intézetek felállítását. A nőnevelés történetében fontos ez az országgyűlés azért is, mert itt vetődött fel először az állami leányiskolák gondolata, amely csaknem 100 esztendeig várt megvalósulásra (71; 62).

Az 1790-i nagy nemzeti megmozdulás után a magyar irodalom művelői között egyre nagyobb érdeklődés támad a nőkérdés és a nők nevelése iránt. Az írkat, költöket az a törekvés vezeti, hogy a Mária Terézia uralkodása óta divatossá vált idegen nő-

nevelési szellemet műveikkel ellensúlyozzák. Az előkelő családok leányai ugyanis francia és német regények, folyóiratok olvasásával, idegen nevelőnők hatása alatt nyelv, gondolkodásmód, irodalmi ízlés, szokás és viselkedés tekintetében nemzeti kultúránkat erősen veszélyeztetik; ezért irodalmunk akkori nevezetesebb képviselői a magyar nőkkel igyekeznek a magyar irodalmat megkedveltetni és ezáltal bennük a nemzeti érzést fejleszteni (71; 66—67). E szempontból a XVIII. század utolsó éveiből mindenekelőtt *Kármán József* írói működése érdemel említést, akinek „Fanni hagyományai” c. munkája különösen kedvelt olvasmánya a magyar nőknek. „Uránia”-jával — amelyet 1794-ben elsősorban a nőknek ajánl — egyenesen a nők nemzeti ízlését akarja nemesíteni, mivel véleménye szerint „a szépnem az ízlés unalkodónéja. Lány érzések hatalmasabban elfogadja mindazt, ami szép...” (52; 82). De a leányok nevelésével nincs megelégedve. Szerinte a házasság alapjának a szeretetnek kellene lenni; az igaz és tartós szeretetnek pedig „ész, tisztaszívűség és megpróbált érzékenység” a feltételei. Ezek azonban mindkét nembei ifjúság neveléséből hiányzanak. A boldogtalan házasságoknak a szeretet hiánya az oka, amely különösen a leányok nevelésében gyökerezik. „Nincs ifjainknál — mind két nemen — tiszta gondolkodás, nincs a szívnek jó formálása és azért oly ritka az a név nélkül való boldogság, amely két jó házassokat követi és amely az életet mennyei paradicsommá változtatja” (52; 118—119).

Két nő-költő is foglalkozik a leánynevelés kérdésével: Máté Jánosné szül. Ujfalvy Krisztina és Molnár Borbála. Mindkettőt a nők művelődési joga érdekli, de ellentétes róla a véleményük, habár mindketten a férfiak magatartása miatt lesznek költővé. *Ujfalvy Krisztina* elkeseredetten okolja a férfiakat a nők művelődésének elhanyagolt állapotáért, mert csak a fiúkat tanítatják, holott szerinte a leányoknak is épen olyan joguk van a szellemi tökéletesedéshez, mint a fiúknak. Csak mélyebb műveltség teheti a nőket képessé arra, hogy olvasmányaikat meg tudják válogatni; épen ezért kívánja, hogy a szülők nagyobb gondot fordítsanak a leányok komolyabb, alaposabb oktatására. *Molnár Borbála* viszont magukat a nőket hibáztatja elmaradottságukért és védi a férfiakat, akik szerinte a nőket nem zárják el a tudományoktól. Az a véleménye, hogy a leányok restek tanulni, ha pedig tanulnak, hiúságból teszik. Az anyák nem törődnek leányaik szellemi fejlesztésével; házi kötelességeik megkezdeltetése helyett fényűzésre, külsőségekre, hódításra szoktatják őket. *Molnár Borbála* felfogása szerint a tudományban való buvárkodás nem fér össze a nő rendeltetésével. Ujfalvy Krisztinával szemben nem a tanult nő eszményeért lelkesül, hanem a kötelességét tel-

jesítő, szorgalmas házas társ, anya és gondos gazdasszony típusáért. Bár ő maga sokat tanult, olvasott és korát meghaladó műveltséggel rendelkezett, elítéli azt is, hogy a leányok szerelmes regényeket olvasnak, mert ezek szerint csak a szemérmetlen indulatokat keltik fel (71; 71—75).

A tanulatlan jó feleség és háziasszony a műeszménye *Kazinczy Ferenc*nek is, aki szintén helyteleníti a nők magasabb fokú tudományos műveltségét. Kis leányát — 1806 április 29-én írja *Cserey Farkas*nak — 4 éves korától kezdve maga akarja nevelni a saját leánynevelési elvei szerint. Magyar és francia nyelven kívül — mivel a német nyelv tanulása nélkül is rá fog ragadni — csak zene és festés lesz „studiuma“ és könyvből mindössze csak a legjobb költők legjobb darabjait fogja vele tanultatni. „Ezek mellett ezek után minden dolga az lesz, hogy excerptázzon. Kényére fogom ereszteni, s magam tekintem meg mindég a mit dolgozott. Egyéb eránt azt követem vele a mit a nagy Wesselényi követ a fijával: megkedveltetem vele a körülmény való forgást, s az én példám és az anyja példája és mind azoké, akiknek társaságából a gyermeket ki nem zárom, neki mind lelkét, mind szívét formálni fogják“ (53; 145—146).

A leányok magasabb fokú nyilvános nevelése a XIX. század elején igen lassan fejlődik. Az 1806-i „Ratio Educationis“-ban ugyan már külön fejezet szól a leányok neveléséről, de a javaslatok sokáig papíron maradnak. A „Ratio“ elrendeli, hogy gondoskodni kell valamennyi társadalmi osztály leányainak értelmi és erkölcsi neveléséről és amennyire lehetséges, a leányok iskoláját a fiukétól teljesen el kell választani; az egyes társadalmi osztályok leányainak művelődési útját élesen elkülöníthi egymástól. Kimondja, hogy a köznép leányait vallás tanra, olvasásra, írásra, anyanyelvre, számtani alapismeretekre és társadalmi osztályuknak megfelelő munkákra kell tanítani; a polgári osztály, vagy a szegényebb nemeselek leányai vallás- és erkölcs tan s az evangéliumok magyarázatán kívül Magyarországról tanulnak, továbbá anyanyelvi olvasmányokat, helyesírást, számtant és háztartási ismereteket; az előkelő családok leányai pedig ezeken felül magyar, német és francia nyelvet, Isten, fejedelem, szülők és önmaguk iránti kötelességeiket, Magyarország történetét és földrajzát, végül társadalmi osztályukhoz mért női munkákat. E leányiskolákat a „Ratio“ a főigazgató, illetőleg a nemzeti iskolák felügyelője alá rendeli, kik kötelesek fél évenként a helytartó tanácsnak jelentést tenni. Házi rend és fegyelem tekintetében a leánynevelő intézetek az apácák főnökségétől függenek, melytől a „Ratio“ megkívánja, hogy olyan apácákat alkalmazzon, akik nemcsak tanulmányi tekintetben alkalmasak a leányok nevelésére, de magyarul is tudnak. A nőnevelés ügyére nézve fontos

még a „Ratio“ 36. §-a, amelynek értelmében a királyi akadémiák mellett közintézetek állítandók fel a nevelésre hivatást érző nők számára, hogy magokat a tudományokban és tanítási módszerben kiképezhessék (71; 62—63).

A „Ratio“ javaslatai — minthogy sehogy sem tudtak a gyakorlati életben megvalósulni — nőnevelésünk állapotán mit sem változtattak. Bár létesült néhány leánynevelő intézet a XVIII. század végén idegen nemzetiségű nevelők vezetése alatt, a leányok nevelése inkább a családban folyt és legjobb esetben arra irányult, hogy a házi munkák elsajátítása által idővel jó gazdaszszony, feleség, anya válják belőlük. Lelki fejlődésükkel, művelésükkel azonban nem törődtek. E külföldi nevelőknek részben a nevelői pályára való alkalmatlanságuk, részben pedig a kor általános kívánalma volt az oka annak, hogy még a leggondosabb családokban is csak külsőségekre (idegen nyelvek, tánc, zene) és nem a női hivatás szempontjából szükséges ismeretekre oktatták a leányokat (61; 64—65, 555). Ez a korszellem a nőben nem ismerte még el a magasabb szellemi életre való készséget, valamint a nők műveltségének a családi élet, a házi kötelességek végzése szempontjából való döntő fontosságát és jogosultságát; az volt az uralkodó felfogás, hogy a nő erkölcsösebb, ha tudatlan (61; 64). Az anyai hivatás fogalma úgy élt az akkori emberek gondolatvilágában, mint amely egyetlen és legmagasabb célját a gyermekek létrehozásában és legfeljebb azoknak testi gondozásában éri el.

A XIX. század közepéig a nevelésen elmélkedők, az iskola-szervezők, a község, vagy állam hivatalosan majdnem kizárólag csak a fiúk képzéséről és neveléséről gondoskodnak (71; 57). A leányok nyilvános oktatása Mária Terézia előtt és után is csak az elemi fokú ismeretekre korlátozódik. A „Ratio Educationis“ 1777-ben még nem szól a leányok középfokú tanításáról; e korban francia és német nevelőnőkre bízák a főrangúak leányaik magasabb fokú nevelését; a középosztály utánozza őket: fiait, leányait idegenek által idegeneknek neveli, vagy a leányok műveltségével egyáltalán nem törődik és azokat csak gazdaszszonyi munkák végzésében gyakoroltatja (61; 555). 1787-ben még csak egyetlen egy olyan intézet van Budán, amely kizárólag leányneveléssel foglalkozik: az angol kisasszonyok intézete; ezt Mária Terézia 1770-ben, a királyi várban alapította. Ez az intézet maradt 1822-ig az egyetlen nyilvános népiskola, amelyben a leányokat a fiuktól elkülönítve tanítják. Ekkor már két osztálya van és férfitanítók vezetése alatt tanulnak benne a leánygyermek a „Királyi iskolai szervezet“-ben foglalt tanterv szerint: írást, olvasást, számolást, hittant — természetesen — német nyelv-

ven, mivel akkoriban sok olyan tanító akadt Budán, aki a magyar nyelvet maga sem értette (55; 105, 107).

A nyilvános népiskolában folyó kezdetleges leánynevelés ügyében sokat tett a „Budai jótékony nőegylet“, amely egyesület gr. Brunswick-Majthényi Mária elnök indítványára elhatározta, hogy a budai népiskolákban 15 kézimunka-tanítónőt alkalmaz, akik a fiúk eltávozása után az egyes osztályokban napi két órában különböző kézimunkákra (kötés, varrás, fonás, stb.) tanítják azokat a leánygyermeket, akiknek szülei erre engedélyt adnak. Ezek a „női-kézimunka-iskolák“ Budán a nőegylet legelőkelőbb hölgyeinek felügyelete alatt állottak és már 1822-ben igen látogatottak voltak (55; 107).

A budai magán leányiskolák és nevelőintézetek közül a múlt század első negyedében legkiválóbbak voltak a Folnesics Lajos által alapított és a Höhn Éva vezetése alatt álló leánynevelő intézetek (55; 109). Neveléstörténeti szempontból nagyobb jelentőségű a *Folnesics leányintézete*, mert ennek működéséről, a benne uralkodó nevelési szellemről évi jelentés maradt fenn. Valószínűleg ez az első nőnevelési intézet, amely iskolai értesítőt adott ki „Winke für weibliche Erziehungs-Anstalten meines Vaterlandes“ c. a. 1815-ben (55; 193).

Folnesics intézetének a hit- és erkölcstanon, német és magyar nyelvtanon kívül számtan, mértan, földrajz, történelem, természetrajz, természettan és a „nőkre nézve legfontosabb életviszonyokból folyó kötelességek“ ismertetése voltak a fő tantárgyai. A fejlettebb növendékeknek a görög és római mitológiából is tanított részleteket, hogy az újabb remekírókat élvezni tudják és ebből a szempontból általános esztétikát is főbb vonásokban, legnagyobb tanítványai körében. E tárgyakon kívül francia nyelvre, rajzra és kézimunkára Folnesics neje oktatta a leányokat. Mindkettőjük együttes vezetése az intézetnek bizonyos családi jelleget adott; idegen nevelők itt nem tanítottak (55; 197—198).

Jellemző Folnesics fejlett nevelői gondolkodására, hogy az iskolában tanítandó ismeretek legnagyobb részét (földrajz, történelem, természetrajz) csak eszköznek tekintette, amelyek elsősorban a leánynövendékek „szemlélődő, megfigyelő, kutató, képzetalkotó, összehasonlító és ítélő“ értelmének kifejlesztésére szolgálnak, s nem csupán arra, hogy az illető ismeretekben jártasságot szerezzenek (55; 194). Folnesics különösen fontosnak tartotta a nőnevelés terén a hitélet gondozását, mert az volt a véleménye, hogy a családi boldogság a családanya vallásos érzületének minőségétől függ (55; 196). Ezért szigorúan elítélte azokat a leánynevelő intézeteket, amelyekben nem fordítottak elég gondot a vallás oktatására és a hitélet mélyítésére (55; 195). Az volt a meg-

győződése, hogy az iskola csak akkor nevelhet értelmes, jó erkölcsű nőket, ha a főgondot az alapos nyelvtanításra és a vallásos érzület keltezésére fordítja (55; 194). Értésközvetítőjének a nyelvtanításra vonatkozó fejezetében sajnálkozását fejezi ki afelett, hogy növendékei legnagyobb részével nem foglalkozhatott oly mértékben a magyar nyelvtannal, mint a némettel, mert csak igen kevésnek volt az anyanyelve magyar. Mindamellett a német ajkú növendékekkel rendszeresen folytatott „beszédbeli gyakorlatok“ által sikerült annyit elérnie, hogy azok egyes magyar kérdésekre élőszóval, sőt írásban is meg tudtak felelni (55; 199—200). Mély, hazafias lelkiületéről tanuskodik értésközvetítőjének az a pár sora, amellyel a haza érdekében kívánja a magyar nyelvnek a leányiskolákban való lelkiismeretes gondozását: „Azt akarjátok, hogy a hazaszeretet áthassa az ifjúság lelkét, kedélyvilágát: oh akkor ne hanyagoljátok el nemzeti nyelvünknek tanítását és művelését iskoláinkban és különösen ápoljátok azt a leánykák tanítványzatában: mert leánykánkiból idő múltán anyák válnak, a kik csak akkor lehetnek képesek a hazaszeretet szent érzületét az anyatejjel gyermekeikbe oltani és nemzedékről nemzedékre örökül hagyni s a nemzeti önértéket fiaikban, leányaikban nagyra nevelni, ha nem lesz idegen előttük a magyar nyelv, ha azt minden más nyelvnél jobban értik, mindenek fölött szeretik“ (55; 200). Neveléstörténeti szempontból érdekes Folnesics hat kis könyvecskéje is, amelyeket olvasmányul írt növendékei számára a női háztartás alaposabb megismerése céljából 1815-ben: „Sechs kleine Geschichts-Erzählungen, als erste Vorbereitung zu den sechs häuslichen Verhältnissen des Weibes“ c. alatt (55; 204).

A 20-as években a nők nevelése és művelődési joga iránti érdeklődés egyre szélesebb körben észlelhető. Nagy érdeme van ebben *Fáy András*-nak, aki 1818-ban „Különös Testamentom“ c. mullattató beszélyével a közfigyelmet a nőnevelés hibáira s ezek javításának fontosságára irányítja (54; 350). A fellendülő hírlap-irodalomnak is egyik legkedveltebb problémája a nőkérdés, amelyről a nemzet sorsán aggódók különbözőképpen gondolkodnak. A nők művelődésének szociális szempontból való jogosultságát azonban csak kevesen látják át és hevesen vitatják. Még a XIX. század második felében is élénken foglalkoztatja a kérdés a magyar irodalom művelőit: mi a nő szerepe a társadalomban? Van-e joga ahhoz, hogy a természet által kijelölt hivatása mellett ugyanolyan szellemi műveltségre tehessen szert, mint a férfi? Képes-e egyáltalán erre? S ha igen: vajjon nem tér-e majd el ezáltal eredeti rendeltetésétől?

A kor minden téren észlelhető javítási láza, forrongó, elégedetlen hangulata lassanként a nőkre is áttért. Kezdték sorsukon családi és nemzeti érzéstől áthatva gondolkodni; kezdték ön-

magukra eszmélni, addigi nevelésük hiányaival, azok javításával, életfeladatuk minél tökéletesebb betöltésének lehetőségeivel a nemzet emelése szempontjából foglalkozni s így megindul a nők irodalmi tevékenysége is a nőnevelés ügyében.

A XIX. század két nevezetes nőgondolkodója: *Karacsné Takács Éva* és leánya, *Karacs Teréz*, kik írói működésükkel a magyar nőnevelés úttörői.

2.

Karacsné Takács Éva Takács Ádám ref. lelkész és Besseney Éva leánya 1780 márciusában született Rákospalotán, mind apai, mind anyai részről tudományt kedvelő, nemes földbirtokos családból. Elemi iskolai tanulmányait a tótfalui református népiskolában végezte, majd nagyműveltségű atyja gondos tanításai alatt kora műveltségi viszonyai szerint nagy tudású, széles látókörű, önálló gondolkodású nővé fejlődött. Apja halálával mint 17 éves fiatal leány édesanyjának és két kis öccsének segítője, anyagi támasza lett; a szomszédos Gyón és Dabas falvak földbirtokosainak leányait tanította női kézimunkára, varrásra, azonkívül a környékbeli pusztai bérlők munkásainak ellátását is magára vállalta. 1802-ben férjhez ment Karacs Ferenc akkori európai hírvű rézmetsző művészhez, aki különösen térképek készítésével foglalkozott. Karacsné épúgy, mint férje, számot tett a kor műveltjeinek sorában és alapos tudományos képzettségéért, józan gondolkodásáért férje barátai, ismerősei, előkelő pártfogói is nagy tiszteletben tartották. Még gróf Széchenyi István is kitüntette a „Hitel“ egy példányával. Főleg báró Vay Miklósné és Teleki Lászlóné grófné ajándékozták meg bizalmukkal. Férjével együtt hazafias lelkesedéssel figyelte a század elején meginduló nemzeti törekvéseket; ezeket együtt tárgyalták és tőlük telhetően támogatták. Házuknak, a tudományos, művelt léggörű „Karacs tuskulánium“-nak, leggyakoribb látogatói voltak: Horváth István, Virág Benedek, Fáy András, Kazinczy, Vitkovics, Cseh Szombathy János, Garai, Vajda Péter, Vörösmarty és Kölchey, akikkel barátságosan vitatták a nemzeti irodalom, politika, művészet és nevelésügy kérdéseit. Karacsné különösen a szépirodalom és a nők művelődésének előmozdítása érdekelte. E téren nemcsak férje jónevű író barátait buzdította, hanem értekezéseivel, ethikai célnatu elbeszéléseivel, színi kritikáival ő maga is jelentékenyen részt vett. Különösen a nők művelődési jogáért folytatott tollharccával terelte a közfigyelmet a nőnevelés elhanyagolt és elmáradott állapotára. Emellett családjának lelke, férjének mindenkor segítő-társa, környezetének jóttevője volt. 36 évig tartó házaselete alatt kilenc gyermeke közül hetet: öt leányt és két fiút nevelt fel. Tervszerűen irányította nemcsak fiai, hanem leányai testi-lelki fejlődését is. Azon volt, hogy az akkor elhanyagolt leányiskolák hiányos nevelését minden erejével pótolja és leányai is értelmes, hasznos, tevékeny emberekké váljanak. Ezért minden leányát a házi munkákon kívül szükség esetére megélhetést biztosító iparágban is jártassá tette. Az 1838-iki árvíz bor-

zalmái a Karacs-család anyagi jólétét erősen megingatták. A kiállott izgalmak Karacs Ferenc egészségét — amely idősebbik fia gyógyíthatatlan betegsége miatt egyre gyengült — annyira megviselték, hogy az árvíz után egy hónappal, 1838 április 14-én meghalt. Karacsné ugyanez évben veszítette el mindkét fiát is. Családi gyászán kívül a nemzet egyre aggasztóbb helyzete is megtörte. Bár lelkesedett Kossuth tolláért, nyugtalanul nézte a politikai fejleményeket, mikor lapszerkesztésre engedélyt kapott: „A kormány forradalmat akar előidézni Kossuth által. Adja az ég, hogy ez ne történjék meg, mert ha megtörténik, eltapossák a maroknyi magyart“. Ez volt a véleménye. A forradalmat már nem érte meg: 1845 őszén ideglázban meghalt.

Karacs Teréz 1808 április 18-án született Budapesten és a most vázolt szerencsés környezetben nőtt fel, mint kilenc testvér közül a negyedik. 1814-től 1819-ig a kálvintéri elemi iskolába járt, ahol a leányok fiúkkal együtt tanultak egy segédlelkész vezetése alatt. Rövid ideig tartó iskolai élete sem volt zavartalan, mert közben hosszasan beteg lett. 1819-ben már nem tanulhatott tovább; mint legnagyobb leányra otthon volt szükség. A korán abbahagyott iskolai tanulást nagyműveltségű anyja igyekezett vele pótoltatni, alkinek gondos nevelése, irodalmi tájékozottsága, józan gondolkodása mély nyomot hagyott lelkületén és korán felkeltette benne az irodalom, művészet, tudomány iránti lelkesedést. A szülei házáz látogató jeles hazafiak ezt még jobban erősítették. Nagy hatással volt rá 1824-ben tett bécsi útja. Atyjának egykori debreceni tanulótársa és jóbarátja: Márton József tanár magával vitte családjához az osztrák fővárosba, ahol 10 hónapot töltött. Megtanult németül, elsajátította szakszerű oktatás útján a fehérművarrást, az akkor divatos selyem hajfodrok készítését is, amivel jelentékeny összeget keresett évente. Mint 17 éves nagy leányt, őt is meghívták, ahová szülőit. Gyakran volt vendége Fáy András házának; 1825 őszén kötött szorosabb barátságot Fáy András nevelt leányával: Zsuzsánnával, aki nála egy évvel volt fiatalabb. Részt vett a Fáy emlékezetes „András nap“-jain, szünetjein, hallgatta, látta az 1825-i országgyűlés nagy alkotói és alkotásait; olvasta Vörösmarty „Zalán futását“, Fáy „Bokréta“, „Friss bokréta“ c. munkáit s ott volt az első állandó nemzeti színház megnyitó előadásán. Mindez egyre növelte a fejlődő nemzeti irodalom iránti érdeklődését; ezenfelül igyekezett a német irodalomban is jártasságot szerezni. A jelesebb írótól, főleg Schillertől töredékeket fordított és sok német dalt ültetett magyarra azok közül, amelyeket német ajkú barátnői gitárpengetés mellett énekeltek. Anyja s az akkori írók, különösen Vajda Péter és Garai János biztatására frogatni kezdett. Eleinte csak leánytársai mulattatására, később pedig oly feltétellel, hogy beszélyeit díjazzák s nem csupán udvariasságból közlik. Művei az „Életképek“, „Honderű“, „Rajzolatok“ és a „Regélő“ c. szépirodalmi lapokban jelentek meg. Rövid idő alatt a korabeli szépirodalom legnépszerűbb művelője lett. Írói munkásságának főkorszaka 1825-től

1846-ig terjed. Ebben az időben írta beszélyeinek legnagyobb részét, komoly névelési cikkeit, sőt a színirodalommal is megpróbálkozott. 1845-ben „Néhány szó a névelésről“ c. értekezésével annyira magára vonta a közfigyelmet, hogy egyszerre több helyre hívták meg nevelőnek: Teleki Blanka grófnő nővérének De Gerando Ágostonnének a közvetítésével Lajos Fülöp francia király unokájához, akit anyja egy született magyar leánnyal óhajtott a magyar nemzet nyelvére és történelmére taníttatni; maga Teleki Blanka grófnő is meg akarta nyerni Karacs Terézt, mint társat, annak a leánynevelő intézetnek a vezetésére, amelyet Pesten szándékozott a főrangú leányok számára alapítani; közben egy Miskolcon felállítandó nagyobb „leánytanoda“ vezetésére szólította fel a miskolci ref. egyház akkori segédgondnoka azzal a kéréssel, hogy neveljen olyan leányokat, akik majd „valódi férfiakat“ tudnak nevelni. Bár a grófnő ajánlata anyagilag sokkal kedvezőbb volt, Karacs Teréz mégis a miskolciak hívását fogadta el és az intézet vezetését, — amelynek szállásáról és bútorzatáról neki kellett gondoskodni — 1846-ban megkezdte. 13 évig működött Miskolcon, mint „vezértanítónő“, mialatt sok nehézséggel küzdött az egyház szegénysége és a jövedelem aránytalansága miatt. Mindjárt az első években 400 forintnyi kis örökségét is az intézetre költötte, de lankadatlan buzgalma és hivatásérzése a forradalom idejében sem engedte az intézetet feloszlatni. Az intézet fenntartásával járó anyagi nehézségekkel azonban nem tudott megküzdeni és 1859-ben beadta lemondását. Ekkor Kolozsvárra hívták meg az ottani leányiskola vezetésére, de négy év mulva ettől a tanítói állásától is kénytelen volt anyagi okok miatt megválni. 1863-tól két éven át gróf Teleki Miksa két leányát és kis rokonukat nevelte Kendi-Lónán ideiglenesen; Kendi-Lónáról 1865-ben Budapestre költözött, hol magánórákat adott magyar nyelvből és történelemből az előkelő családok leányainak. 1877-ben Kiskunhalasra ment Róza hűgának, Hoffer Pálnének osaládjához; itt unokahugáinak tanítványait segítette oktatni. Visszavonultságában évtizedek mulva újból írogatni kezdett. Sokan keresték fel sorairikkal, akik régiebb íróinkról, költőinkről kértek felvilágosítást. Kisebb-nagyobb cikkei különösen a „Fővárosi Lapokban“ és a „Nemzeti Névelés“-ben jelentek meg. Adatait többek között Gyulai Pál is felhasználta „Katona József és Bánk bánja“ c. nagyobb tanulmányában, továbbá Erdélyi Pál és Badics Ferenc Fáy Andrásról írt életrajzukban. E munkásságában még az sem gátolta, hogy 1885 július havában balkarja megbénult. Ekkor Békésre költözött, hol eleinte nénje házánál, ennek halála után pedig Kecskeméti Ferenc békési ref. lelkész és országgyűlési képviselő nemeslelkű családjánál élt. Munkás, hasznos életét a békési lelkészlakban fejezte be 84 éves korában, s kívánsága szerint onnan is temették 1892 október 9-én. A békési temetőben Kecskeméti Ferencné a Békési Ref. Nőegylet megalapítója és akkori elnöke díszsírhelyre tette és emlékéért hatalmas gránitkövön „a magyar pedagógia apostola“ felírással öröktette meg.

I. Karacsné nézetei

„Lefolyt életére az tekinthet vissza kéjjel, ki jelenével élni tudott, ki gondosan őrködött, hogy maga előtt becsületét el ne veszítse; ki rendeltetése becsét ismerve munkált; kinek gyönyöre embertársai boldogításával volt összekötve, s ki tettei megítélését nem a rangosok szeszélyére, sem a pór babonájára, hanem önkeblére bízta“. (37; 187).

1. A nők művelődésének szociális jelentősége. — 2. A nő munkatere, hivatása és a nőnevelés célja. — 3. A leányok életével járó kötelességek. — 4. A házasságban élő nők kötelességei. — A nők szociálpolitikai tevékenysége. — 6. Az anyák kötelességei. — 7. A női hivatás betöltését akadályozó körülmények és ezek forrásai. — 8. A nemzeti szellemű, női hivatásra előkészítő nevelő intézetek szükségessége.

1.

A kor problémája: miként lehetne a magyarság erkölcsi romlottságán, súlyos társadalmi, gazdasági és politikai helyzetén javítani, Karacsné is élénken foglalkoztatja. Vizsgálódásai a családi nevelés hiányaira, főleg a leányok nevelésének helytelen és elhanyagolt állapotára irányulnak, ennek okát pedig a nők művelődési lehetőségeinek a férfiak előítéletén alapuló akadályozásában állapítja meg. Értekezéseiben — melyek a „Tudományos Gyűjtemény“ lapjain nagy érdeklődést keltettek és később „Gondolatok a nap alatt“ címen önálló munka gyanánt külön is megjelentek — éles kritikával, mély pedagógiai elgondolással és mindkét nem iránti elfogulatlansággal mutat rá nőnevelési viszonyainknak az egész nemzet sonsára kiható következményeire. Ezek az értekezések mind *egy* középponti gondolat kifejezői: a nemzet életében megnyilvánuló minden baj forrása a családi élet hibáiból ered, s e hibák végső oka a nők műveltségbeli hátramaradottságában keresendő. Nevelési elvei abból a tényből származnak, hogy a családi és nemzeti élet kézben tartója, irányítója: a nő. Ezértharcol oly lelkesen a nők művelődési jogáért; ezért tartja a nő értelmi fejlettségét, lelki minőségét a házasság erkölcsi szilárdsága, a családi élet bensősége és tisztasága szempontjából éppen olyan fontosnak, mint a férfiét. Bántja az a közöny, amellyel a leánynevelés ügyét kezelik és elkeseríti azoknak a magatartása, akik az emberi együttélést elősegíteni akaró nézeteit támadják, s azokért gunyolják (41, 42, 45, 46). Többször kifejezi azt a meggyőződését, hogy a családi élet hibái nem kevesebbed-

hetnek, a nemzet erkölcsi színvonala nem emelkedhetik addig, míg a férfiak a nők szellemi fejlesztésének jogosultságát, szociális jelentőségét el nem ismerik; amíg mindent el nem követnek, hogy a nők rendeltetésüknek megfelelő, alapos nemzeti műveltségben részesülhessenek.

A nő élethivatásáról való alacsony felfogás, amely a XIX. század elején általános volt, kétségtelenül megnyilatkozik a Karacsné éntámadásokban. Érthető tehát az a sokszor éles hang, amellyel ezekre válaszol. Bátran hangoztatja azt az elvét, amelynek alapján a hátramaradott nőnevelési rendszer gyökeres megváltoztatását kívánja: nincs különbség nő és férfi között intelligencia tekintetében. „A mi nemünk épen olyan alkalmas a lélek akár-melly munkáját is végbe vinni, mint a férfiaké és valósággal emberi méltóságunk ellen való véték nélkül nem eshetik meg, Nemünk lelki tehetségei kifejtődésének valamely hatánt szabni“ (5; 91). A legnagyobb igazságtalanságnak tartja, hogy a lélek kifejlesztésének lehetőségei csak a férfiak számára vannak biztosítva, míg a nők lelki erejüket nem tudják képességeik szerint kiművelni. Az emberi lelket egyforma szabadsággal ajándékozta meg a Teremtő, ekként minden eszes lénynek nemi különbség nélkül joga van ahhoz, hogy művelődjék, gondolkodjék, avagy gondolatait — ha van hozzá tehetsége — írásban is kifejezze (4; 63). Sőt a coeducatio gondolatára is mer célzást tenni jó 100 évvel ezelőtt, amikor kijelenti, hogy ha a nők nevelésére olyan kedvező intézetek volnának, mint a férfiakéra, vagy „ha az asszonyoknak a babonás illendőség nem tiltaná a férfiakat nevelő intézetek boldogításában részesülni“, akkor reménye szerint több tudomány egészen „új színt“ venne magára, főleg a lélektan, „poézis“ és a természettudomány (5; 92).

Kétségtelen, hogy a női élethivatásról fennállott alacsony korfelfogás, a nők sorsa, alárendelt helyzete miatti elégedetlenség a Karacsné nevelői gondolkodásának forrása, de törekvéseivel nemcsak egyoldalúan a nők érdekeit akarja szolgálni. A javítás szándéka mála „a közhaszonra való munkálkodást“ szeretné biztosítani, amit legjellemzőbben ő maga fejez ki a következőkben: „Nemünk nevelésére figyelmeztetés végett amit írtam, az által nem csak a magam Nemének, hanem mind a két Nemnek igyekeztem használni; mert én arról vagyok meggyőződve, hogy ha minden nevelő egy Pestalozzi, vagy Salzmann lesz is, a ki a férfiak nevelése körül szíves gondoskodással foglalatoskodik, fáradozásainak érdemlett jutalma az erköltsök és gondolkodás módja megjobbítása által nem lesz addig, míg az asszonyi Nem nevelésére olyan figyelem nem fordítatik, a millyent ezen Nem emberi méltósága érdemel, és a millyent a másik Nem maga és ez eránt való kötelessége parantsol“ (5; 90). A nő emberi méltósá-

gának hangsúlyozása gyakori jelenség Karacsné dolgozataiban, mert az a meggyőződése, hogy annak megbecsülése, illetőleg az asszonyokkal való bánásmód „mértéke szokott lenni a nemzetek pallérozódásának“ (1;40). A nők neveléséről való gondoskodás közérdek, melynek elmulasztása, vagy épen akadályozása miatt magok a férfiak kénytelenek a legtöbbet szenvedni. Ezért félre kell tenniök minden előítéletet, ha azt akarják, hogy a nők ne csak gyönyörködtessék, hanem boldogítsák is őket. Ez pedig csak akkor lehetséges, ha a nő kellemes magatartásához megfelelő nevelés által „világosodott elme“ és fejlett erkölcsi érzék is párosul, ha a férfiak az asszonyokban nemcsak játszótársat, vagy gazdasági, háztartási segítséget, hanem „az ő teljes bizodalmaikra érdemes barátokat is“ foghatnak találni, akiknek társasága a közgondolkodás és erkölcs megjavítására mindennél nagyobb jelentőségű tényező. A férfiak ugyanis nem lesznek kénytelenek csupán azzal megelégedni, hogy a nők külső szépségében gyönyörködjenek, velük együtt sokszor önmagukat is lealacsonyítva, amennyiben ezeket a mulandó örömeiket gyakran önmagok, hazájok és felebarátaik iránti kötelességeik elmulasztásával igyekeznek megtartani. Ha a nők helyes irányú neveléssel józan ítélőképességre tesznek szert, amikor nem kívánják majd azt, hogy valaki miattuk bármilyen kötelességét elmulassza. Sőt a nemesen érezni és gondolkodni tudó nőket Karacsné még többre is képesnek tartja: meg tudják érezni és éreztetni a másik nimmel is a kötelességérvésből fakadó lemondás gyönyörűségét. Ilyen módon a férfiaknak a legterhebb munkák véghezvitelére is erőt adhatnak. (5;92—93)). Még nagyobb jelentőségű a művelt lelkű nő kedvező hatása az anyai hivatás betöltésének szempontjából, mert az ilyen anyák gyermekeiből lehet munkás és hasznos embereket várni „fénylő bábók“ és „rangra ásitó“-k helyett, akik a náluk alacsonyabb sorsban élőkkel nem törődnek. Ezen az úton reméli Karacsné a társadalmi előítéletek megszűnését, az elhanyagolt magyar nép állapotának megfelelő neveléssel való javítását, mint állami életünk megerősödésének egyetlen feltételét. Végül a nők műveltségének nagy jelentőségét az egész emberiség szempontjából nézi, amikor azt mondja: mind a férfi, mind a nő igyekezzen lelki képességeit úgy kiművelni, amennyire csak tőle telik; tetteik mértéke legyen az igazság és az emberszeretet; a férfi ebben ne akadályozza a nőt, a nő pedig ne gyengítse a férfi erejét „buja henyességben való merüléssel“, mert akkor „mind a két Nem vesztene, mind a két Nem gyengülne, s megtörténhet, hogy mind a kettő le alacsonyodni fog“ (6;48—49, 51.). Ez a vélekedés tehát magasabb szempontból utal a nemek kölcsönös erősítésének szükségességére. Nem arra irányul, hogy a nők elsőégi jogát igazolja — a művelődés lehetőségeinek biztosításával — a férfiak felett;

sem nem arra, hogy a női lélek kifejlődésének célját a férfiakon való uralkodásban állapítsa meg; csupán azt az utat jelöli, amelyet saját boldogságának érdekében — nemi különbség nélkül — férfiak, nőnek egyformán követni kell, ha az emberi nem haladását megakadályozni nem akarja.

2.

Karacsné eszménye az értelmileg és erkölcsileg fejlett nő, aki helyzetéhez és képességeihez mértén mindenkor lelkiismeretesen végzi a maga kötelességeit. Ezeknek a kötelességeknek a természet által kijelölt területe a családi kör; feladatai sokfélék, a család helyzete szerint egyszerűbbek vagy bonyolultabbak, de hatásuk messzire terjed. Epen ezért a családi élet feladataival a nőnek idejekorán tisztába kell jönnie; át kell látnia, hogy munkájában minden legcsekélyebbnek látszó részlet a család jóléte, anyagi és erkölcsi biztonsága szempontjából egyformán lényeges. Tudnia szükséges azt is, hogy családi életével, ennek jólétével mások élete, boldogulása is összefügg, hogy kötelessége munkájának végzése közben a családi körön kívül is tekintenie, nemcsak saját boldogságának, hanem környezeté, nemzete sorsának az előmozdításáért is dolgoznia.

A kor elmaradott állásfoglalásával szemben a női hivatást Karacsné magasabb szemszögből látja; a nő eredeti rendeltetése e szerint nem csak a férjhezmenés, az anyává létele, a házi munka és a gyermekek nevelése (4; 66.), hanem egyéb is: elsősorban azoknak az értelmi és erkölcsi elemeknek az elsajátítása, fejlesztése, amelyek nélkül a nő a reá váró feladatokat a családi életben emberi méltóságához képest jól végezni nem tudhatja. Ezért fontos a leányok nevelésében az a törekvés, hogy minél korábban józan ítélőképességre, lelkiismeretességre tegyenek szert, vagyis, hogy értelmileg és erkölcsileg fejlett női egyéniségekké váljanak. Ha taníttatásukra — számnázásra való tekintet nélkül — kellő gondot nem fordítanak, akkor rendeltetésüknek csak állati célját fogják betölthetni. Csak a lélek kiművelése által készülhetnek „az élet boldogságának mind el fogadására, mind osztogatására“, csak ez vezetheti őket az élet viszontagságain keresztül úgy, hogy „gyönyörködve nézzenek a multakra, tűnődés nélkül a jövőre, a jelenmel pedig élni tudjanak“ (6; VIII.). Amint látszik, mindenél előbb való a nő lelki fejlesztése; a férjhezmenés, az anyává létele nem lehet öncél, hanem csak életforma a nő életében, amelyhez a tartalmat, a lényegét a nő lelki minősége, értelmi és erkölcsi fejlettsége adja meg. Ennek alapján mondhatjuk, hogy *Karacsné a nők nevelésében kettős célt lát*: egy általános, mindenké elötte való célt, ez a leányok józan ítélőképességre

és lelkiismeretességre való nevelése, továbbá egy távolabbi, különleges, csak az általános cél keretein belül megvalósítható célt: hogy jó hitvestárs, anyja legyen belőlük. Gondolkodásában *a két cél szorosan egygyé fonódik a leánynak erkölcsi öntudatot kívánó női hivatásra alakításában.*

A nő hivatásával járó feladatokat Karacsné gondolatai alapján három egymástól különböző, de lényegükben egymásból folyó csoportban láthatjuk a nő családi helyzetéhez képest: a leányok, az asszonyok és az anyák kötelességeinek csoportjában. Ezek úgy tekintendők, mint egy fejlődési folyamat szakaszai a nő életpályájával kapcsolatban: s e folyamat alapvető tényezője az az értelmi és erkölcsi fejlettség, amelyre a nő leánykorában eljut. Ezen a lelki alapon dől el, hogy a nő, mint élettárs, hogyan fogja fel és hogyan teljesíti a házasság által osztályrészeül jutott kötelességeket; valamint az is, hogy az anyaság követelményeinek hogyan tud megfelelni.

Amikor Karacsné a családi életben előforduló hibákat vizsgálja, az a szempont vezeti, hogy a nő hivatásával járó feladatainak méreteit a nő körülményei szabják meg. Sokat jelent e tekintetben a nő származása, születési és vagyoni viszonyainak kedvező, avagy kedvezőtlen volta, amely körülmények a lelkében élő nemes törekvéseket célhoz segíthetik vagy akadályozhatják. A társadalmi ellentéteknek még áthidalhatatlan korszakában a saját élettapasztalatai juttatják erre a gondolatra. Ha a sors gazdagsággal, vagy „nagy titulusokkal“ ajándékozta volna meg, akkor nem írna, hanem cselekednék, mondja azoknak, akik azt hangoztatják, hogy nincs joga írni. Ki kell gyógyítani az emberi nemet abból a téves felfogásból, hogy a házi körön kívül való munkálkodás nem illik a nőkhez. Minél többre „méltóztatott valakit a sors“, lelki képességei, vagy külső körülményei folytán: annál nagyobbak a kötelességei (4; 77). Nem lehet tehát a nő munkakörét csak a családi élet keretein belüli térre korlátozni, ha lelki tulajdonságai vagy kedvező helyzete ezen felül többre teszi alkalmassá. Azt a nézetet, hogy „az asszonynak elég munkát ad az ő eredeti rendeltetése, ú. m. a magzatok jó nevelése, a ház belső dolgainak jól intézett igazgatása“ (41; 76), a saját életéből vett bizonyítékkal cáfolja meg: „bár öt nevelendő gyermekek Anyja vagyok: mégis egy pár tutuzt fehér ruha varrást vállaltam fel pénzért és ezek között egy darabnak varrogatása mellől diktálgattam“ (6; 20—21). De nemcsak ez a kijelentése, hanem egész családi élete igazolja elveit.

A következőkben azt vizsgálom: milyen követelményeket állít Karacsné a nők elé, a családi helyzetükből reájuk váruló kötelességek terén.

3.

Az említett kötelességcsoportok közül behatóbban a házasságban élő nő kötelességeivel foglalkozik. A leányok életével kapcsolatban mindössze annyit mond, hogyha valamilyeni tulajdonsággal szerencsésebb helyzetbe akarnak kerülni, „azt szerezzék meg valósággal.“ Törekedjenek arra, hogy magukat olyanoknak mutassák, amilyenek valójában. Ezt annyira fontosnak tartja a házasság szempontjából, hogy még a testi fogyatékoságokra is kiterjeszti; ha van ilyen, nem szabad eltitkolni. (2; 76). E kötelesség elmulasztása sok minden bajnak lehet forrása a családi életben. A házasságra igyekvő férfit igen könnyű félrevezetni, de ennek mindkét félre nézve súlyos következményei szoktak lenni; a csaló fél azonban sokkal jobban bünhődik, mint éreznie kell a megcsalt fél „megutálását“ és ezen felül a saját lelki furdalását amiatt, hogy egy embert szerencsétlenné tett, akj mással boldog lehetett volna. Nagyjelentőségű tehát már a leányok életében is az *önmegtagadás*, amelyet Karacsné a női hivatás alapmótvumának tart. Ennek gyakorlását kell idejekorán lehetővé tenni a leányok nevelésében, hogy ne kényszernek, hanem hivatásuk erőforrásának érezzék e téren mindazt, ami lemondást kíván tőlük. A maguk megtagadásából származott megnyugvás gyönyörűségére kell őket minél előbb eszméltetni, amit szerinte csak azok tudnak elképzelni, „akik kiállították azt a szívvel való csatát, amit az érzékeny sziveknek szeretett tárgyak boldogságáért kiállani parancsol a kötelesség“ (8; 76). Csak ezzel a fejlett erkölcsi öntudattal érheti el a nő rendeltetésének emberi módon való betöltését, azaz: hogy boldogítani és ezáltal boldog lenni is tudjon.

4.

Az asszonyi kötelességek legfontosabbja: azoknak a jó tulajdonságoknak a megtartása és fejlesztése, amelyekkel a nő házassága előtt férje érdeklődését maga iránt felkeltette. Ennek elmulasztása a házastárs lelki eltávolodását vonja maga után. Tehát ön maga iránt vétkezik az a nő, aki úgy gondolkozik, hogy a házasság megkötése után a férfi érdeklődését már nem szükséges táplálni, egyszer csak azt veheti észre, hogy az színelés eredménye. Sokan vannak a nők között, akik míg férjhez nem mentek csinosak, elevenek, jó kedvűek; de ha férjhez mentek, elresztilnek és állandóan panaszolkoznak, akár van rá okuk, akár nincs (2; 77). Karacsné lehetségesnek tartja, hogy a „szánakozásra méltó siránczó asszonyi szem“ néha kedvező hatást tesz a férfiakra, de ha egy feleség — aki a férfi segítő társa tartozik lenni — állandóan segítségre, vigasztalásra szorul, lehetetlen, hogy maga iránt vonzalmat ébresszen, unalom helyett.

A házaselet nyugalmát a házastársak egymás iránti kölcsönös hűsége biztosítja. Ennek érdekében mindkét félnek — különösképpen pedig az asszonynak — még a legnagyobb áldozattal is kerülni kell mindent, ami őket hűségük megtartásában veszélyeztetné. Erre akkor van szükség, ha a házastársakat — valamilyen okból lelki kapcsolatot nem fűzi egymáshoz. Az ilyen körülmények között élő asszonyoknak egyik legnagyobb tiszteletet érdemlő kötelességük férjeik iránti hűségük megtartása. Főleg, ha házasságban levő férfi vonja magára érdeklődésüket és azt tapasztalják, hogy az sem közömbös irántuk: kell vonzalmukat eltitkolni (2; 72—73).

Minden asszonynak fontos kötelessége „nyájas maga viselése“ és mindenféle teendőinek, amennyire csak tőle telik, kifogástalan végzése, még abban az esetben is, ha férje érdekből vette el. Karacsné nem tartja lehetetlennek, hogy a férfi iránti kedvesség, vagy a jó tulajdonságok apródonként való megismergetése által egy nő férje érdeklődését maga iránt felébresztheti a szerencsétlenségen való tépelődés, állandó békétlenség helyett. Ha pedig észreveszi, hogy benne nincsenek meg azok a tulajdonságok, amelyeket férje más asszonyban becsül, akkor kötelessége ezeket megszerezni magának ahelyett, hogy azt férje előtt lealacsonyítani törekszik.

A házi teendők végzésében elengedhetetlen követelmény: a tisztaság. Kerülni kell e tekintetben minden fényűzést, ami a főrendű háznál gyakran tapasztalható, ahol mindenféle dologra külön cselédedet tartanak, viszont azt a túlzást is, amit a közép osztály asszonyai között lehet találni, akik idejük legnagyobb részét a házi eszközök tisztántartásával töltik el, ezt tartva főkötelességöknek. Karacsné véleménye szerint az ilyen asszonyok legfeljebb csak a szobaleány kötelességének egy részét teljesítik (2; 80—81). A jó házi rend biztosítása jelentékeny tényezője a családi élet békéjének, s az a nő, aki ezzel kellőképpen nem törődik, „a cselédnél is alább való“. Ezt a feladatot sokan tévesen értelmezik. Vannak, akik a jó házi rend megteremtése érdekében pompás házi eszközök, asztali készletek beszerzését, vagy sok cseléd alkalmazását tartják lényegesnek. Ha ez a gazdagoknál szükséges is, a szegényebb családok életében nagy veszedelmet okozhat. Ebből a szempontból minden asszonynak a saját körülményei, anyagi viszonyai a mérvadó.

Mindenesetre Karacsné azt kívánja, hogy az asszonyok ismerjék házi kötelességeiket a maguk helyzetében. Ez a követelmény pedig két feltételt foglal magában: 1. ne bízzák cselédre a jövedelmet, hanem annak ők maguk viseljék gondját és 2. értsenek a házi dolgokhoz, hogyha a szükség úgy kívánja, magok is

elvégezhezzék azokat. Csak annyi cselédet tartson egy asszony, amennyi a házi rend fenntartása érdekében feltétlenül szükséges, de azok részére gondoskodják elegendő és egészséges táplálékról, kellő fizetésről és bánják velök emberségesen, azonban nem kényeztetve.

Sok mulasztást követnek el a házasságban élő nők az alkalmazottaikkal való bánásmód terén, aminek messzire ható erkölcsi következményei lehetnek. Sokan gorombák cselédeikkel szemben, mások viszont jobban kényeztetik őket még saját gyermekeiknél is, hogy gyakran ők kénytelenek azoknak engedelmeskedni. A cselédekkel való helytelen bánásmód eredményezi a cselédek gyakori változtatását, ami egyrészt a házi rend fenntartását veszélyezteti, másrészt pedig a szolgálatukból elbocsátottak erkölcsi minőségét, amennyiben ezek sokszor munka nélkül maradva, lassanként a züllés útjára térnek (2; 82—83).

Nagy körültekintést kívánnak a házasságban élő nőtől mind házassági, mind gazdasszonyi teendői. Épen ezért a szüntelen otthon ülést épolyan veszedelmesnek tartja Karacsné, mint az állandó társaságba járást. Az emberekkel való érintkezés egyrészt kedélyükre, ismeretük bővülésére lehet jó hatással, mások körülményeiből, példájából okulva pedig házi dolgukat jobban fogják tudni végezni, mint ha azokat mindig a megszokott módon, a javításhoz szükséges tapasztalat hiányában folytatják (2; 85).

Az a mód, ahogyan egy nő a házasság által reá váró kötelességek sokféle részletét e részletekbe való elmerülés nélkül jól végezni igyekszik, a családjában tekintélyét alapozza meg. Ezt azonban férje, háza népe, s a világ előtt nem elég csak megszereznie, de folytonosan meg is kell tartania. Sok hiba származik abból, ha a nő azzal akar férje előtt tekintélyt szerezni, hogy más férfi vonzalmáról panaszolkodik. Ezzel ahelyett, hogy célt érne, férjének iránta való bizalmát ingatja meg, ami a tekintély alapja. Karacsné ezt a tekintélyszerzési módot azért is kifogásolja, mert nézete szerint az ilyen nő sokszor nagyon hajlandó minden apró kedveskedést vonzalomnak magyarázni, amit, ha elfogadni nem akar, leginkább neki magának áll módjában — férje segítsége nélkül — visszautasítani.

A tekintély megszerzése szempontjából lényeges női jellemvonásokat a következőkben látja: világos és vidám elme, jó erkölcsű, nyájas magaviselet, igazmondás, állhatatosság, szorgalmas és munkás jellem (2; 85—86). Ezt mindenkinek módjában áll szerinte megszerezni „szorgalmas magára való figyelmezés” által. Mindezeknek a női jellemvonásoknak pedig a belvélekedésektől mentes józan ész és a tiszta lelkiismeret a forrása.

5.

Külön értekezést szentel annak megvilágítására: melyek a főrangú asszonyoknak a kötelességei. (3). Erről a munkájáról a „Tudományos Gyűjtemény“ akkori szerkesztője nagy elismeréssel ír (3; 71). Mély, nemzeti érzés és józan ész e dolgozat főértéke. Rámutat benne kíméletlenül azokra a mulasztásokra, amelyeknek jóvátételét a vagyonos osztály asszonyaitól kívánja és feltárja előttük a falusi nép sok szükséggel küzdő életét. A nyomorultakon való segítséget minden ember kötelességének tartja, de „egy jószággal bírónak azon kell igyekezni, hogy jobbágyait alalmisnára való szorulástól megmentse.“ Evégből munkát kell adni a földműves népnek, nevelésükről pedig akként gondoskodni, hogy munkájok becsületes végzése után meg tudjanak élni. Sok esetben a nép gyermekeinek munkátlansága és ügyetlensége az oka annak, hogy szükségét szenvednek. Idejében nem gondoskodnak arról, hogy a családok részére szükséges dolgokat beszerez-zék; gondolkodásuk csak a jelenre irányul. Ebből azután nemcsak házak népére, hanem a társadalomra, s a közerkölcsre nézve is nagy károk származnak. Azonfelül, hogy családok az év legnagyobb részében kénytelen szükséggel küzdeni, még az a rossz is származik, hogy az ilyen környezetből kikerült gyermekek szülei rossz példáját megszokva, a munkás embereken élősködő „heverő emberek“-ké válnak. Az erkölcsre nézve pedig semmi sem veszedelmesebb a munkátlanságnál, mert az a megromlás legnagyobb segítője (3; 79).

Amíg a nemzet a nép neveléséről gondoskodhat, addig Karacsnié szerint ez a kötelesség a földbirtokos asszonyokra hárul; nekik kell a köznép számára — a meglévő iskolák helyett — megfelelőbbeket létesíteni azokban a helységekben, amelyek birtokukban vannak. Gondoskodjanak ezekben tanításra alkalmas jó erkölcsű, józan gondolkodású iskola-mesterekről, számukra kellő fizetésről, úgy, hogy a nép abban semmit se segítsen, mert az rendszerint árt a falusi tanítók tekintélyének. A kötelező és szokásos vallásoktatáson kívül a földműves nép gyermekeinek taníttatniok kell a legszükségesebb számvetésen és íráson kívül „mind a két nemből valóknak a tudományból annyit, a mely által elméjük annyira megvilágosodik, hogy a körülöttök lévő dolgokról ítéletet tehessenek“, végül pedig önmagok, házak mépe, felebarátjaik, földesuraik és fejedelmök iránt való kötelességeiket, de magyar nyelven, mert a földművelő nép semmivel se töltheti haszontalanabbul idejét, mintha idegen nyelveket tanul.

A földbirtokos asszonyoknak fontos kötelességek a tanítóokra való felügyelet is: „ne csak ész nélkül, hanem értelemmel tanít-sanak“; kötelességeik teljesítését annak gyümölcséből, nem pedig

a tanítók hízelkedéséből ítélják meg. Amelyik tanító kötelességét nem teljesítené, azt azonnal meg kell hivatalától fosztani; az ilyen tanítók ugyanis „kártékonyabbak a ragadozóknál“, mert az embereket lelki tehetségeik kifejlődésében, emberré alakulásukban akadályozzák meg.

Karacsné megkívánja a földbirtokos asszonyoktól azt is, hogy szigorúan ellenőrizzék a nép gyermekeinek iskolába járását a 7. évtől a 12-ig, mivel a gondolkodni nem tudó emberek csak a jelen hasznot nézve, — ha rájuk bízák — nem járatják gyermekeiket iskolába. Ha ez rábeszéléssel nem sikerül, kényszeríteni kell rá őket, hogy gyermekeiket iskola-köteles életkorukban olyan pontosan küldjék iskolába, hogy egy napi elmaradásról is számot adjanak. Amnyiban lehet nekik kedvezni, hogy az iskolai szünetek a három nyári hónapra essenek, hogy akkor az arra alkalmas gyermekek szüleiknek segítsenek s ezáltal jövőendő hivatásukba beleszokjanak.

Nem szabad azzal megelegedni, hogy a nép gyermekei a jónak csak az elméletét tanulják meg, de felvigyázók által kell a földbirtokos asszonyoknak meggyőződniek arról, hogy „annak tselekedésébe bele szokjanak“. Úgy erkölcsi, mint gazdasági tekintetben lelkiismeretes felvigyázókról kell gondoskodniok, akik kötelességüket nemcsak elvállalni, de teljesíteni is tudják. A korabeli állapotokra jellemzően okolja meg Karacsné ezt a kívánságát: szokássá vált, hogy az emberek olyan hivatalokat vállalnak fel, a melyek végzésére alkalmatlanok s csak azt tartják kötelességüknek, hogy „titulusaikkal büszkélkedjenek és abból való jövedelmeiket el költsék“. Jónak látja mind a nép, mind a gyermekek közül azoknak megjutalmazását, akik magukat jól viselik.

Mindezzel azt akarja Karacsné lehetővé tenni, hogy a nép megtanulja, hogyan kell rendes munkát végezni és a napot haszonnal eltölteni. Egyetlen heverő embert sem szabad a földbirtokos asszonynak jószágán megtűrni, „mert akik munka nélkül akarnak élni, azok nem érdemlik, hogy megszenvedtesse nek“. Viszont a nyomorultakról gondot kell viselni. Bár ritkán kerül ki a földműves nép köréből gyenge testalkatú, azt, ha alkalmatlan a földműves munkára, olyan könnyebb mesterségre kell taníttatni, amely a nép között kelendő. Alkik pedig semmiféle mesterségre sem alkalmasak, vagy teljesen nyomorékok, azok számára egy kis intézetet alapítsom, hogy őket a szükséggel való küzködéstől és koldulástól megmentse.

Karacsné nem kívánja, hogy a népnek „mélységes és tizfra tudományokat“ tanítsanak, mert ezáltal egyrészt elvonnák őket munkájuktól, másrészt pedig olyan vágyak ébredhetnének bennök, amelyeknek kielégítésére nem alkalmasok. De annyit ta-

nftani nekik, amennyire életkörülményeik szempontjából szükségük van, nemhogy káros volna, hanem emberi kötelesség. A „világosodás“ tehát ilyen értelemben véve nem lehet a népre meszedelmes, sőt egyenesen a társadalom legnagyobb érdekű szükséglete, mert *mennél szegényebb és tanulatlanabb egy nép, annál inkább nincs a vele való bánással megelégedve és így annál hajlandóbb a békétlenségre* (3; 87).

Ezek szerint Karacsné a vagyonos, földbirtokkal rendelkező asszonyokra a családi körön kívül is súlyos kötelességeket ró; ezek jól végzése érdekében alapos nemzeti műveltséget kíván, amely ráeszmélteti őket arra, hogy a nemzet és ennek keretén belül a saját boldogságukkal a nép boldogsága is elválhatatlanul össze van kötve.

6.

Az anyák legelső kötelessége: gyermekeik gondozása. Ez mindennél előbbvaló, még az anyának önmaga iránt való kötelességénél is. Mint legszemélyesebb élményeiből fakadó egyéni meggyőződést hangsúlyozza ezt (6; 29—30).

Nagy szerepet játszik Karacsné gondolkozásában a csecsemő korban levő gyermekek gondozásának kérdése. Talán egyetlen korának nevelésen elmélkedői között, aki nálunk felhívja erre a figyelmet. Elsősorban a csecsemő táplálása kíván nagy gondot. Nem tartozik azok közé, akik azt hangoztatják, hogy gyermekeiket az anyák magok táplálják, mert akiknek sok gyermekök van, azok magokat sokszor idő előtt teljesen elgyengítik és épen akkor lesznek erőtlenekek, amikor gyermekeiknek az ő nevelésükre a legnagyobb szükségük volna. Véleménye szerint, akiknek módjukban áll, fogadhatnak szoptató dajkákat, de a legnagyobb körültekintéssel. Ha találtak erre a célra olyat, aki egészséges, jó erkölcsű és vidám természetű, igyekezzenek azt emberséges bánásmóddal minél tovább gyermekeik mellett megtartani. Ilyeneket leginkább falun lehet találni az elcsábított, de alapjában véve rómlatlan paraszt leányok között. Az ilyenekre való kellő felvigyázás mellett a gyermekek épen olyan egészségesek lehetnek, mint ha magok az anyák táplálnák őket.

De akármilyen elővigyázattal is választják az anyák a dajkákat gyermekeik mellé, akkor is elmulthatatlan kötelességük a legszorgalmasabb felügyelet. Mikor csak egyéb házi foglalkozásai megengedik, legyen az anya mindig gyermekei társaságában, főleg éjjel gyermekeivel egy szobában aludjék. Fontosnak tartja, különösen a még értelmesen beszélni nem tudó gyermekek étkezésére való gondos felügyeletet is. (2; 80). Elismeri, hogy állandóan apró gyermekek között lenni alkalmatlan, különösen, ha

azok sokan vannak, de azt el lehet szenvedni az anyáknak, mert csak *így remélhetik, hogy rendeltetésüknek megfelelően egészséges testű, ép elméjű és jó erkölcsű gyermekeket nevelnek.*

Karacsné különösen hangsúlyozza, hogy az anyáknak nemcsak testi, hanem lelki tekintetben is kell gyermekeikről gondoskodniok (2; 81). Ezért gondoskodásuk nemcsak a csecsemőkorra, kisdedkorra, hanem mindaddig terjed, amíg azok kezeik alatt vannak. Sokan vétenek ez ellen a kötelességük ellen, amikor főleg kényelmi szempontból hagyják, hogy a gyermekek a cselédek között, az udvaron, vagy a szomszédban csavarogjanak. *Pedig a gyermekek egészsége és erkölce a tíz esztendőig velök való bánásmódtól függ.* Ha eddig az anyák nem viselik gondjukat kellőképpen, annyira veszedelmes hatások érhetik erkölcsüket és gondolkodásukat, hogy belőlük hasznavehető férfi, avagy asszony soha sem lesz. Főleg a leánygyermekek romolhatnak el annyira, hogy rajtuk már azután sem jó példa, sem jó tanács segíteni nem fog (2; 81). Ezért különösen a leánygyermekek nevelésére kell az anyáknak ügyelni, akik férjhezmenetlükig a családban maradnak. Jövő hivatásokra idejekorán kell őket előkészíteni, zajos multságok, külsőségek megkedveltetése helyett a házi munkák észszerű, jókedvvel való végzésére szoktatni, általában véve nevelésüket úgy irányítani, hogy a leány „ne csak fényes sorsa, hanem fényes tulajdonai által érdemeljen figyelmet; aki ne csak gyönyörködtetni és gyönyörködni, hanem boldogítani és boldog lenni is tudjon“ (8; 69).

Mint hogy az anyák nem tudják előre, hogy leányaikat egykor milyen helyen és helyzetben élő férfihoz köti sorsuk, Karacsné azt is jónak tartaná, hogy az anyák ne állandóan a maguk házánál neveljék leányaikat. Ezt a nők életében is szükséges tapasztalatok megszerzése szempontjából kívánja. A jövő családi élet házi rendje sokkal simábban fog kialakulni, ha ifalun élő anyák városi, városiak pedig falusi házakhoz küldik leányaikat, hogy a különböző lakóhelyek sajátos házi foglalkozásait megismerhessék (2; 84).

Karacsné az anyák feladatává teszi azt is, hogy rendeltetésük céljának minél tökéletesebb megközelítése végett gyermekeik lelki és testi erejét vizsgálják és ehhez képest meveljék őket a társadalom számára hasznos emberekké (4; 73). Ennek a követelménynek a biztosítása pedig azoknak a jó tulajdonságoknak az átplántálásától függ, amelyeket a nő leánykorában megszerzett, mint asszony pedig tovább fejlesztett és gyarapított.

7.

Nézzük ezekután: mely körülmények térítik el a nőket, hogy rendeltetésök céljának a Karacsné követelményei szerint megfeleljenek? E körülményeknek melyek a forrásai?

Kétségtelen, hogy a nők hátramaradott és helytelen irányú nevelése, amelynek következtében magukat mindig „fítogatni és fényeskedni“ vágyódnak, az oka annak, hogy legszentebb kötelességeiket elhanyagolják. Igaza van Karacsné szerint Kulcsár Istvánnak, aki arról panaszkodik (40), hogy a leányok és asszonyok nem elégednek meg a csendes házi élettel, házi munkájukkal, aminek szomorú következményei vannak a család és a jövő nemzedék boldogságára. Az is igaz, hogy rendszerint az anyák hatására térnek el rendeltetésük céljától, de azt is figyelembe kell venni, hogy milyen okok kényszerítik az anyákat erre.

Megállapítja, hogy a nők boldogsága a férfiak tetszésétől függ, ezért ezt igyekeznek megnyerni. Mint hogy igen ritkán hallják a leányok és asszonyok, hogy a férfiak jó erkölcsük és szorgalmuk miatt dicsérenék őket, nem lehet csodálni, hogy sok szerencsétlen anya sokszor saját meggyőződése ellenére is külsőségekben gyakoroltatja leányait. A férfiak érdeklődését és csodálatát rendszerint a nő testi szépsége, divatos öltözködése vonja magára, továbbá, ha „mesterül muzsikál“, szépen énekel, németül tisztán beszél és franciául olvas. A természetes kedvességet, a szemérmes tartózkodást, a munkás takarékossgot a férfiak nem értékelik; a férjét igazán szerető feleség, a gyermekét gondozó anya ritkán tapasztal megbecsülést, mert a férfiek csak a divatnak, külsőségeknek élő nők társaságát keresik (1; 38). Ha tehát sok házasság szerencsétlen a nők könnyelműsége és munkátlansága miatt, annak a férfiak az okai, akik az igazi női értékeket nem tudják megbecsülni, aminek oka viszont az ő hibás nevelésükben található meg.

A férfiak helytelen neveléséből két veszedelem származik a házasság szempontjából: téves fogalmuk alakul ki magáról a házasságról és a nőről.

Sok férfi érdekből házasodik: pénzt, előkelő családdal való összeköttetést, hivatali emelkedést akar csak biztosítani a maga számára házassága által. Az ilyen férfiak nemcsak önmagukat; hanem azokat is szerencsétlenné teszik, akiket haszonkeresésből feleségül vesznek. Az ilyenek nem gondolják meg, hogy a földön elérhető legnagyobb boldogság csak az egymást igazán szerető házastársak között található (2; 68).

A férfiak közül sokan parancsolóik, nem pedig barátaik, segítő társaik akarnak lenni feleségeiknek, s nem méltatják őket bizalomra, holott a házaselet boldogságának a házastársak egymás iránti kölcsönös bizalma a főfeltétele (2; 69). Úgy gondolkodnak a nőkről, hogy azok csak kívánságaik teljesítésének valk eszközei, akikben maguk iránt félelmet kell táplálni.

A férfiak helytelen gondolkozásának okát is megmagyarázza Karacsné. Sokan azt hitetik el az ifjúsággal, hogy az asszonyok

„szükséges rosszak a világban“. Ezeknek fogalmuk sincs, máit vétenek az ilyen igazságtalansággal és hogy milyen szomorú következményei lehetnek az ilyen lebecsülő véleményeknek a kiforratlan ifjakra nézve. És itt az alacsony gondolkozású nevelők káros hatására céloz, akik a fejlődő férfi lelkét esetleg örökre megmételtyezik; akik olyan szomorú környezetben alkotíhatták meg egész életükre a nőről való felfogásukat, ahol a férfi a nőben sohasem láthat mást, csak az ellenkező nemet. Az ilyen nevelők a maguk vérszegény élményeik alapján természetesen az életet csak a sivár, bűnös oldaláról szemléltethetik növendékeikkel és ezekben a nő iránt tiszteletet, becsülést, kötelességérzést sohasem fognak ébreszteni. Egy ilyen nevelői hatás alatt álló ifjú — Karacsné véleménye szerint — nem úgy mézi anyját, mint akinek hálás tisztelettel tartozik, hanem mint egy szükséges rosszat, akinek kötelessége volt azért születni, hogy őt a világra hozza és gondozza (2; 70). Az ilyen helytelen felfogású ifjú, ha férj lesz, sem tud nemesebben gondolkodni: feleségét úgy mézi, mint akinek kötelessége az ő gyermekei anyjának lenni, neki ellenben a „szükséges rossz“ iránt semmi kötelessége sincs.

Súlyos körülmény a női sors alakulása szempontjából, hogy a nők nem rendelkeznek szabadsággal a házasság terén. Nekik kezükkel és szívükkel „kinálkozni nem szabad.“ Ha már eltöltötték a várakozás 20 rövid esztendejét, mint „vén leányok“ az emberek guny tárgyai. Sokan ettől a címtől való félelemből, vagy szüleik kényszerítéséből olyan férfihoz kötik életüket, akikkel semmi vonzalom sem fűzi őket. Sokszor nem nyílik arra alkalmuk, hogy 20 éves korukig olyan férfival találkozzanak, ki lelküket egészen betölti és nem gondolva meg az elhibázott házasság terhes kötelességeit, feleségekké és anyákká lesznek. Ilyen módon azok a nők, akik érzékeny lelkükkel igazán szerető feleségek lehetnének, különösen szomorú áldozatai az elhírtelenkedett, vagy szülői kényszerből kötött házasságoknak, ha később találkoznak oly férfival, akit megszeretnek. Csak akkor érzik igazán meggondolatlanságuk következményeit.

Az itt tárgyalt körülményekhez nem utolsó sorban az idegen nevelők káros hatása járul, amelynek következtében különösen a vagyonos osztály leányai térnek el a hivatásukkal járó kötelességek végzésétől. Ezek az idegen nevelők csak növénydekeik hiúságának tudnak hízelegni, a nevelői pályára azonban teljesen alkalmatlanok. Csak felesleges dolgokra tanítják növénydekeiket kötelességeikre való eszméltetés helyett. Karacsné a nemzeti érzés pusztulásától fél az idegen nemzetből való leánynevelők munkája miatt, akik nyelvünket nem értik, hazánkat politikai, földrajzi, erkölcsi tekintetben nem ismerik. Nem lehet esodálni tehát, ha az ilyen nevelők hatása éppen abban a tár-

sadalmi körben a legveszedelmesebb, ahol a nőt szerencsés helyzetéből kifolyólag a legtöbb kötelességére rá kellene nevelni. Ami itt a legfontosabb volna: a haza állapotának, nyelvének ismerete, a magyar nép iránti szeretet, a szegény sorsúak iránti segítségi vágy felébresztése, a nemzeti érzés ápolása, figyelmen kívül maradnak, mert az erre való ismeret és érzület az idegen nevelőnőkből hiányzik.

Ennek orvoslása érdekében a nőkhöz fordul: igyekezzenek az elhanyagolt nőnevelés ügyén tehetségük szerint segíteni, terjesszék atyáik, férjeik elé helytelen nevelésük káros következményeit, mert ha nem gondoskodnak a leányok józan, nemzeti szeltemben való neveléséről, az idegen nemzetből való leánynevelők keze alatt minden nemzeti és erkölcsi jellemvonásukat elvesztik és rövid idő múlva csak „báb játékokká lesznek“ (2; 86—87).

8.

Mint az eddigi ismertetésből látszik, Karacsné a nők nevelésével kapcsolatban rávilágít kora társadalmi életének minden hibájára. Felfeji mindazokat a szálakat, amelyek a családi életből kiindulva a nő lelkivilágán keresztül át meg átszövik a nemzet anyagi és erkölcsi életét. Bármilyen téren kezdi vizsgálódásait, végső megállapítása mindig a nőnevelés elhanyagolt állapotát tünteti fel.

A leányok házi neveléséről írt értekezésében neveléstörténeti szempontból érdekes rajzát adja kora nőnevelési viszonyainak (1; 38—39). Az egyik város szorgalmas, ügyes leányiskolai tanítóját fiú iskolába vitték át. Ezt látva, a kenyérkereset nélküli, beszélőingózt idegenek közül néhányan magoktól kigondolt terv szerint leánynevelő intézeteket létesítettek. Ezekben ugyan nem tanítanak erkölcstelenségeket, de a növendékeket többnyire olyan dolgokkal foglalkoztatják, amelyeknek középosztálybeli emberek gyermekei ritkán veszik hasznát és tulajdonképen csak arra való, hogy azokkal „a henyé társaságokban fényeskedhessenek“. Bár a nemzet szánalomból megélhetést nyújtott nekik, még sem tartják arra méltónak, hogy halából nyelvért megtanulják. Így azután, ami jót tanítanak is, mivel azt német nyelven tesszik, a született magyar leányok ezt alaposan nem értve, kevés eredményt érnek el. Némelyik leánynevelő intézet vezetője emellett nem a legkifogástalanabb jellemű és gondolkodású. 1788-ban a legelső ilyen „haszontalan“ intézet alapítója egy olyan asszony volt, aki vallásos meggyőződését háromszor változtatta. Egy másik intézet igazgatója pedig olyan értelmű hirdetést tett közzé, hogy a főrendűek nyugodtan bízhatják rá leányaik nevelését,

mert vannak ugyan nála polgári származású leányok is, de azokkal a „fő rendű dámák“ leányai nem társalkodnak, sőt nem is láthatják őket. Az ilyen elvek szerinti nevelést Karacsné nem tartja a magyar nemzet leányaihoz illőnek.

Ezek az állapotok indítják arra, hogy sürgesse a hazafiakat olyan leánynevelő intézetek alapítására, ahol „mások majmolása nélkül“, magyar szellemben folyjék a leányok tanítása, társadalmi osztályokra való tagolódás nélkül. Legalább a nagyobb városokban kívánja ilyen intézetek létesítését, okos emberek által kidolgozott terv szerint. Ezekben az iskolákban Karacsné kívánsága szerint magyar születésű, jó erkölcsű, a nevelés szent céljainak megfelelni tudó férfiakat alkalmazzanak kellő fizetéssel. Annyi ismeretre tanítsák ezek a leányokat, hogy értelmük kifejlődjék és a dolgokról helyes ítéletet, véleményt mondhassanak (1; 41). Mert józan ésszel és egy kevés ismerettel a leányok megtanulnak maguk gondolkozni, cselekedeteik jó vagy rossz voltát megismerni; nem fogják vakon követni azoknak a példáját, akik szerencsésebb helyzetben vannak náluk, de józan ész és tiszta erkölcs tekintetében szűkölködnek. Házi dolgaikat, körülményeiket jobban tudják majd rendezni, férjeiknek érdemeit becsülni, fogyatkozásait békességesen túrni, gyermekeiket az okosság regulái szerint nevelni (1; 42). Az ilyen leányok nem azt a férfit fogják becsülni, aki az ő kedvökért olyan mulatságokat rendez, amelyek sokszor szülőik minden vagyonát felemészítik, sem nem azt, aki a saját művelésére szükséges időt azzal tölti, hogy nekik hízelkedik, de meg fogják tudni különböztetni az értékes férfi jellemet az értéktelentől, ami élettársuk helyes megválasztásában és a házaselet — hatásaiban messzire nyuló — alakításában, fejlesztésében segítségükre lesz.

A leányok számára szükséges ismeretek között — társadalmi osztályra való tekintet nélkül — Karacsné szerint első: *hazánk ismerése*. Amíg erre kellő figyelmet nem fordítunk, addig méltatlan leszármazottjai vagyunk őseinknek, akik nekünk hazát szereztek és azt számunkra megtartották. Azért kívánja hazánk történetének, földrajzának és alkotmányának alapos ismertetését, mert ezek nélkül „polgári alkotásunkat ingadozhatatlan fundamentomra nem állíthatjuk“ (5; 79). Amíg ez meg nem történik, addig hazánk lakosainak erkölcsi megjavításához sem foghatunk; kereskedelmi és gazdasági viszonyainkban sem tudunk olyan állapotokat teremteni, hogy „ne tsak a fáradtság legyen a miénk, hanem a haszon is“. Másodsorban oly ismeretek tanítását kívánja a leányok számára alapítandó nevelőintézetektől, amelyeknek házi teendőikben hasznát veszik. Ezek között a levélírást, házi számadási könyv vezetését, a háznál szükséges számolási műveleteket, fizikát, házi kert készítését és — legalább a házi rendtartás szem-

pontjából szükséges — filozófiát; végül a saját magok, háznépük és felebarátjaik iránti kötelességeket hangsúlyozza. (4; 69).

Amint látszik, Karacsné nem akarja a nőt tudóssá nevelni; azért kíván rendezett iskolákat a leányok számára, hogy józanul gondolkodó, öntudatos magyar nőkké váljanak. Látogatóival folytatott eszmecseréiben, írásaiban az a gondolat foglalkoztatja: mi módon lehetne a nők nevelése ügyében jobb állapotokat teremteni, hogy a szülők ne legyenek tovább őseik tévedéseinek, előítéleteinek rabszolgái. Leánya feljegyzései szerint maga is foglalkozott — volna tréfás alakban — azzal a tervvel, honnan lehetne itőkét szerezni „egy a nemzet által alapítandó országos növelde fenntartására“ (37; 185). E szerint minden olyan férfit, aki 30 éven túl nőtelen, még kellett volna adóztatni 50 éves koráig, rangja és jövedelme szerint, még pedig úgy, hogy 32 évig egy, 34 évig már kettő, 36 évig három, 38 évétől 50-ig négy gyermek nevelésének megfelelő összeggel kellett volna járulnia a nemzeti leánynevelést támogató egyesület pénztárába. Ezzel az adóval akarta Karacsné azokat is terhelni, akiket állásuk tilt el a házasságtól: a katolikus papságot és a hadsereg tisztjeit. Természetesen ezeknek a tervezetéseknak eredménye nem lett, de azért a rájuk való hivatkozás még sem teljesen érdektelen, amennyiben alkalmat adott arra, hogy a Karacsné otthonát látogató jeles férfiak belátták annak szükséges voltát, hogy valóban tenni kell valamit a leányok nemzeti szellemben való, női hivatásukra előkészítő nevelése érdekében.

II. Karacs Teréz nézetei

„Ha a nő hivatásáról gondolkozik, olvas, ír: megtanul tenni is, meg: a világzaj helyett háza csendes munkás körében világot —, annak érzéket ingenlő alakoskodása helyett gyermekei józan nevelésében élvezetet —, tetteit helyeslő férje nyilatkozatában jutalmat lelni. Áldozunk tehát a természet e legszentebb ösztönének: gondolkozzunk — olvassunk, írjunk és mindenek fölött tegyünk mindent, hogy nagy tartozásunkat leróhassuk. Ha józan nevelés avat kötelességeinkbe, akkor soha sem válik az teherré, hanem ezer apróságai csergedezendik számunkra az ígért életitált, mellyel ki bír, soha meg nem szomjazik.“ (17; I. köt.)

1. A nők szerepe a nemzeti egység biztosításában. — 2. A nőnevelés jelentősége és iránya. — 3. A női eszmény fogalma és kialakításának feltételei. — 4. A nőnevelés és nőnevelő intézetek hibái. — 5. Nemzeti szellemű, észszerű nőnevelést biztosító intézet terve. — 6. Nevelőnőket képző intézet terve. — 7. A nőnevelők személyi kellékei.

1.

Azok az elvek és problémák, amelyek Karacs Teréz munkáiban a nők életével, nevelésével és sorsával kapcsolatban kifejezésre jutnak, anyja gondolkodásának hatását mutatják. Forrásuk abból az erős nemzeti érzésből fakadt, amely Karacsné otthonának egyik legnagyobb értéke volt. Ez a mély nemzeti érzés tiszta műveltséggel párosulva jellemzi elsősorban Karacs Teréz írói és nevelői törekvéseit; ez teszi mind elméleti, mind gyakorlati téren a XIX. század egyik legnagyobb nőnevelőjévé.

Fejlett nevelői gondolkodásának középpontjában a nemzet áll. A nemzetet nevelni szintén annyi, mint az emberiség haladását biztosítani a nemzetet alkotó egyesek „életemberré“ nevelése által. Széchenyire emlékeztetnek szavai, amikor azt mondja: „Nemzetiségekből áll az emberiség, tehát *legyen a nemzet nevelve, hogy az emberiség nagygyá lehessen*“ (31; 401). Ezt a felfogását — többek között — sokszor vitatta Brunswick Teréz grófnővel, akinek nevelési elvei ezzel szemben azon a nézetem alapultak, hogy „Nincs nemzetiség, csak emberiség“. Minthogy pedig Karacs Teréz véleménye szerint „a nemzet belőlünk, egyesekből áll“, azért „*a nemzet boldogítása, gazdagítása: önboldogításunk, öngazdagításunk*“ (13; 350). A nemzet tagjai boldogságának tehát a nem-

zet jóléte a feltétele, amelynek biztosításában éppen olyan — sőt talán még nagyobb — szerepe van a nőknek, mint a férfiaknak.

Korának nemzeti veszedelmét a nemzeti érdek felismerésének hiányában és az ehhez vezető legfontosabb eszköznek: a nemzeti nyelvnek az elhanyagolásában látja. Éppen azért nem ismer sürgősebb tennivalót, mint a felnövő, anyai hivatásra készülő leánynemzedéknek magyar nyelven, magyaros szellemben való észszerű nevelését, „hogy erősek legyenek hivatásuknak megfelelni és az anyanyelv terjesztése által a haza millióit egymás megértésére képessé tenni“. Meggyőződése, hogy a haza népének „igazi eggyéforrását csak az anyanyelv általánosítása eszközölheti. S erre a nő még erősebben hathat, mint a férfi“ (24; 2255). Mihelyt a nemzeti nyelv és ennek segítségével a hazaszeretet és a naza jólétét előmozdító akarat felébresztése, ápolása lesz a nevelésügyi törekvések egyetemes mozgatója, a nemzeti érdek közös felismerése, a nemzeti emelkedés, a nemzeti jólét biztosítása önként be fog következni. Minél többen ismerik fel a nemzet szükségleteit, minél többen osztoznak az ennek előmozdítására irányuló törekvésben, annál egységesebbé válik a nemzet (13; 349—356), viszont „míg a magyar nyelv s vele a nemzet érdeke a nők, az anyák tulajdonává nem tétetik: addig nemzeti létünkbe vágó igen sok erőlködés hiában vesz el“. (15; 24).

Korán meglátva az idegen szellemű, észszerűtlen nőnevelés javításának — mint nemzeti érdeknek — az emberiség haladása szempontjából való szükséges voltát, már a 30-as években megkezdí ily célú irodalmi munkásságát. Eleinte csak szórakoztató, de mély ethikai háttérű elbeszéléseket ír az akkor meginduló szépirodalmi lapokba, hogy ilyen formában a nők szívesebben olvassák és az azokban rejlő erkölcsi tanulságokat, igazságokat, életelveket mintegy észrevétlenül lelkük tartalmává tegyék; majd a 40-es években komoly nevelésügyi értekezéseket tesz közzé. Ezek között akad olyan is, amely alá szerénységből nevét nem írja, csak annyit jelez, hogy „egy műtől“¹; vagy nagyobb hatás

¹ Ezzel az aláírással „Néhány szó a fiatal nőkhez a nőfrók gáncsolói s a szabadhangú regények pártolói ellen“ c. a. a „Honderű“ 1845. évfolyamában megjelent cikket Karacs Teréznek tulajdonítom, nemcsak az alap gondolat, felfogás, stílus, hanem annak a német műnek az alapján is, amelyet özv. Kecskeméti Ferencné — akinek otthonában Karacs Teréz életét befejezte — szíves volt rendelkezésemre bocsátani. E munka címe: *Tinette Homberg: „Gedanken über Erziehung und Unterricht besonders des weiblichen Geschlechts und über weibliche Erziehungsanstalten“*. Berlin, 1845. Ennek 2. része: „Über die Nachteile des zu frühen und zu vielen Romanenlesens“, 3. része pedig: „Über den sittlichen Einfluss des Schönen“ az általam Karacs Teréznek tulajdonított cikkel hasonló problémákkal foglalkozik. A könyvbe sajátkezűleg írta Karacs Teréz: „Nagyütszeletti Kecskeméti Ferencné úrnőnek Karacs Teréz 1890 jún. 1.“

ködvéért férfi nevet választ,² amikor Teleki Blanka grófnőt veszi pártfogásába az ellen a támadás ellen, hogy csak a főrendű leányok nevelésével törődik (15). Ezeknek a cikkeknek köszönheti, hogy 1846-ban a miskolci ref. egyház az akkor megnyíló — 62 év óta tervezett — „leánytanodának“ a vezetésével bízta meg. Ettől kezdve Karacs Teréz minden törekvése arra irányul, hogy a nemzeti szellemű, életre nevelő, józan leánynevelésről kialakult elveit a gyakorlatban megvalósíthassa.

2.

Karacs Teréz a nők nevelésének nagyjelentőségét a következőkben állapítja meg: „...egy test és lélek a nő és férfi a természetben, a társasági életben sem lehet ezeket különválasztani, ha az álladalom virágzását, életét óhajtjuk; nem lehet ezen emberfélt parlagosulni hagyni, ha az emberiséget fönséges kifejejlésében (kifejlődésében) gátolni nem akarjuk...“ (10; 549). Ugyanitt ad magyarázatot arra a korában észlelhető szomorú tényre, hogy a magyar nő lelke lesüllyedt arról a magaslatról, amelyen egykor a hazát védő férfierényt meg tudta becsülni. 1846-ban a nőknek „fogalmuk sincs ezen üdvözítő érzelmről“, mert az erősebb férfi nem csak félig engedelmeskedett a természet parancsának; önző módon megtagadott a nőnem művelődési lehetőségeiből, amennyit csak lehetett. Ezért az igazságtalanságért a férfiakat megbüntette a természet: „most a szellemben magasult férfi árván kapkod, tervez módokat, porban maradt nőfelének hozzáemelkedését sikerítendőket“.

A honfoglalás korában még a természettől eggyé kapcsolt lények az emberi együttélés érdekeinek biztosításáért együtt tudtak munkálkodni; nem volt oly nagy lelki eltávolodás férfi és nő között: mindenik fél „a természetben, az apa s anya élettapasztalata könyvtárából“ gyűjtötte azt az ismeretet, amire a közösség szempontjából szüksége volt. Neveltségük összhangja élethivatásuk betöltését lehetővé tette: a férfi hancolt hazájáért, vagyonáért és családja békéjéért, mialatt a nő a családi tűzhely őrzése közben az ősök tetteiről beszélve fiait hőskökké, leányait pedig „hőserények becsülőivé“ tudta nevelni. Ebben a korban, a társadalom e kezdetleges alakulatában a férfi a nőt legfeljebb testi erőben

² Tót István álnév alatt a Honderű 1846. évfolyamába ír: „Viszhang a magyar főrendű nők neveltetése ügyében emelt szózatra.“ Sebestyenné Stetina Ilona ezt a cikket tévesen az Életképek 1844., Szigethy Karolina az Életképek 1845., Kornis Gyula az Életképek 1846. évfolyamában találhatónak jelzi, valószínűleg Karacs Teréznek — szintén téves — következőz hivatkozása alapján: „...hogy mentől több tekintélyt szereznek mondataimnak, a cikk alá, mely az Életképekben jött ki (talán 1846-ban), Tóth István férfi nevet tettem...“ (28; 264.)

multa felül. Azóta nagy változások történtek az állam életében: feltalálták a sajtót, a művelődésnek hatalmas eszközét, amellyel az emberi szellem a maga erőit kifejlesztheti. Karacs Teréz szerint ekkor követett el az emberiség férfifele oly bűnt, amelynek súlyát „még bizonyosan sok időkig érzendi“, amennyiben nem osztotta meg a nőnimmel a szellemi haladást, „ráfogta önzésből vagy rövidlátásból, hogy a nőfél valamint kardforgatásra, testi erőfejlésre gyenge, úgy könyvbúvárásra, szellemi magasulásra képtelen“ (10; 550). Ettől az időtől kezdődik és válik egyre nagyobb méretűvé az a lelki eltávolodás, amely végeredményben a férfi szellemi haladását is megakadályozza. Az értelem kiművelésének elhanyagolása évszázadokon keresztül a férfi mellett lelkileg kiskorúvá tette a nőt, s ez az oka annak, hogy Karacs Teréz élettapasztalatai szerint ha férfi nővel találkozik, „leveti férfiségét, gyermekké lesz, hogy megértessék vagy bohóccá, hogy szerettessék“. Mert bohóccá aljasul az a férfi, aki a nőt „bábbá“ börpíti azáltal, hogy tetszelgés céljából hazug, éretlen beszédekkel hiúságát ingerli és benne nemtelen ösztönt gerjeszt.

Egyéni szempontból tehát abban látja Karacs Teréz a nőnevelés fontosságát, hogy a férfi megőrizheti a maga emberi méltóságát; a nő pedig nem veszélyezteti azt, hanem megbecsüli. Természeti ösztönénél fogva mindkét nem kölcsönösen igyekszik azokat az eszközöket, tulajdonságokat megszerezni, amelyekkel célját elérheti, vagyis: hogy a másik nemnél a szeretelmet kiérdemelje. „S erre nemmel nemesb eszközzel bírnunk, annál nemesb szerelemre számolhatunk, s ezen nemes eszközök birtokosa, egyedül nevelés által tisztázott emberlény lehet“ (14; 189). A nőnevelésnek nagyjelentőségű feladata tehát Karacs Teréz szerint: az Alkotó által belénk oltott „szent szikrát oly lánggá gyujtani“ a lélek minél tökéletesebb kifejlesztése által, „hogy az vész helyett üdvet árásson, mind a családi kis körben, mind az emberiség öszvegében.“ E feladat végzésére főfeltétel, hogy a nőben élő természetes vonzerő minden hiúságtól mentesüljön; ne csak a tetszvágyig fejlődjék ki, de nemes lelki tulajdonságokkal párosuljon, „melyek nem csak ingerelni erősek az ifjút, nem csak meghódítani a férfit, nem csak mulattatni a férjet, hanem vezetni nemes pályán az ingerült ifjú szenvedélyét, nőerénybecsülővé magasítani a külkecsnek meghódolt férfit, és lelki barátul elég csatlakozni férjéhez: akkor a nő nevelése azon fokra ért, honnan női hivatalába méltósággal léphet“ (14; 190).

E helyen olvashatjuk annak bizonyosságát, milyen régóta tisztában van Karacs Teréz azzal, hogy a nőnek mivé kell alakulnia leendő férje boldogítása céljából. „Mión én fiatal, 14—16 évű voltam, tele tűz, tele étellel, mindig a körül és egyedül a körül forgott eszem, mikép boldogítandom azon férfit, ki engemet élet-

társul választand... mennyi terv lön ifjú keblemben építve és ledöntve...: mivel mind törpének, mind gyávának látszott. Legszentebb törekvésem, leglángzóbb határozatom is hidegnek, egy férfi, egy férj boldogítására. Igen, én nevetségesnek láttam, egy férfit, egy férjet játékszerekkel mulattatni, vagy bohóckodással gyermekké törpíteni. A férfi eszme és érzeményvilágom teremtője lévén, azt nem magamhoz levonni, hanem mennyire lehet hozzá fölemelkedni ügyekeztem, igen, ügyekeztem létem boldogsága teremtőjét nem csak mulattatni, nem csak boldogítani, hanem ahhoz méltóvá magasulva, annak büszkeségévé alakulni.“

Karacs Teréz az emberfajt egy óriási csodálatos növényhez hasonlítja, melyet évezredek tapasztalat szerint szellemi táplálék „mennyei lényé“ fejleszt, ha azomban ettől elzárják, „szánandó állati kergében“ marad. Nem szabad ezért e növénynek legparányibb ágát sem megfosztani az éltető levegőtől, mert ez az egész növény életét veszélyezteti.

Ebben az emberfajban nem tudja két lénynek tekinteni a nőt és férjet; szoros kapcsolatban látja őket, mint egy töből ki-mótt két ágat s ha e tö bármelyik alkatrészét valami hanyagság éri, az szerinte „a tö további fejlődését gátolja“ (10; 551). Ebből a szempontból nézi az emberiséget, a polgárságot és a házaspárt. Hangsúlyozza, hogy „*míg az emberiség a nők nevelésére nem figyel, addig csak csonka lehet kifejlése; míg a polgárzat a női nevelést hanyagolja, való jólétre nem emelkedhetik; mely családban a nő értelmetlen, ott a férj boldogtalan, a ház fölfordult...*“ (10; 551).

Karacs Teréz felfogása szerint minden külső és szellemi szépség csakis „a két nemből egyé emelkedő erőnek összeségéből keletkezhetik — s ily erők összeolvadásán alapul s ezeknek egymástóli elszakadásával enyészik el a családi öröm s társalgási élvezet is“ (11; 58). Ebből a szempontból nézi az irodalmat is, amelyben a két nem sajátos szellemi termékeinek egyesülése az emberi nem általános művelődéséhez szükséges. Tiltakozik az ellen a még mindig fennálló felfogás ellen, hogy az írói tevékenység a nő rendeltetésével nem egyeztethető össze. Irjon a nő, ha van hozzá tehetsége és a pihenés óráiból vehet rá időt; írjon erkölcsnemesítő céllal oly kérdésről, amely helyzetével, s abból eredő hivatásával összhangzásban van; írjon, ha dicsvágy nélkül csupán a szellemi haladást akarja elősegíteni törekvésével. Véleményét azzal indokolja, hogy az emberi lélekben nemi különbséget nem ismer. A lelki folyamatok (gondolkozás, érzés) épúgy megvannak a nőben, mint a férfiban. Mint a gondolkodást és érzést, ugyanúgy az írást, e lelki folyamatok kifejező eszközét sem lehet eltüntetni a nőnek, mert az szellemi adomány és hasonló módon épenúgy kifejezhető az egyik, mint a másik

nemben. Ezen az alapon azt sem tartja igazságtalanságnak, hogy a nőket hivatalnokokká, „iparúzókká“ neveljék, de szükségstelennek látja ezt csupán a férfiakkal való egyenjogúság bizonyítására véget tenni. *A nők ugyanis nem azért állanak a férfiak mögött, mert nem pályatársak, de mivel rendeltetésük betöltésére nem elég értelmesek* (10; 551).

A társadalomban levő rendnek, jólétnek a nők a férfiakkal teljesen egyenlő tényezői. Rendeltetésük azonban különböző. A nő hivatása Karacs Teréz szerint: embert formálni; a férfié: „a társaság gépelyzetében jó szerré alakulni“. A nő feladata: „a földön üdvöt osztani“; a férfié: kenyeret. Rendezett társadalmi viszonyok között e munkamegosztással járó élethivatások egyenlő értékűek, ha mindkét részről a társadalom javát szolgálják. A kettős életfeladat betöltése azonban egymást kizárja: „Amelyik nő gyermekeit nevelni, házat kormányozni érti s akarja, az épen úgy nem ér reá polgári hivatalt vinni, mint a hivatali kötelességeit hűn betöltő férfi gyermekei dajkája, nevelője lenni“ (10; 551—552).

Bár a nők nevelését egészen másképen kell rendezni életfeladatakra való tekintettel, mint a férfiakét, a nőt „azért egy hajszállal sem kell kevésbé emberré alakítani, mint a férfit“ (10; 613), mert a nő a jövő nemzedék kifejlődési lehetőségét hordja kezében, vagy semmisíti meg. Karacs Teréz lehetónek tartja azt, hogy egy „kéreg“ szívű, helytelen gondolkodású férfi jó szakértővé válhassék, anélkül, hogy a társadalomnak feltétlenül kárt tevő tagja lenne; de egy nő, ha elmulasztják arra nevelni, hogy gyermekeit ne csak szeretni, hanem ezek szeretetét „észszerűn fölhasználni“ is tudja, a társadalomnak legalább is „heréje“, de többnyire kárttevő tagja lesz, aki a „jelent nemcsak a saját életével mérgezi meg, hanem gyermekeiben a jövő nemzedéket is (10; 613). Ha a társadalom — a nőnevelés ügyének elhanyagolása miatt — ilyen nők számát ezrekre szaporítja, lehetetlen, hogy ezt a felnövő nemzedék elkorcsosulása által meg ne érezze. Ezért kell a nők nevelésében rendezettebb állapotokat teremteni; derék, értelmes nők nevelése által hasznos állampolgárok kifejlődését biztosíthatjuk (10; 614).

Nagyjelentőségű Karacs Teréz gondolkodásában, hogy midőn a nők helyesebb irányú nevelését hangsúlyozza a családi élet, az anyai hivatás szempontjából, azokra a nőkre is kiterjed figyelme, akik egyedül kénytelenek élni, kenyérkereső fél nélkül (10; 552). „... Nem minden nő anyja és háziasszony, s eszerint ezek, ha nem szerencse szülötti, tétlenül, s mi több, hasztalanul tengik le életüket. Ezekért tehát szükséges a társadalmi rendet kezelő férfifélnak oly módokról gondoskodni, hogy semmi esetre elzárva ne legyen tőlük (csupán azért, mivel nők)

egy vagy más szakbani kiképezhetőségük. Már 1845-ben tanagoztatja tehát a nők megélhetésének biztosítása érdekében, hogy a nő kenyérkereseti pályát választhasson. És mintegy előre látva a mai nőkérdés szociális bonyodalmaival, ezt mondja: „*Nem kell félni, hogyha a nők a kenyértudományokat értendik, kevés jutand a férfinak . . .*” nőül kell őket venni, mert „*a nő, ha a természet útján biztosítatik élete* (azaz: az erősebb férfifél nemcsak érte él, hanem érte is küzd, mint hajdan ősei s az ő tüzhelyére teszi keresményét. mint hajdani ükei a harci prédát), *soha nem fog a más útján kaszálni*” (10; 552). Ezzel a gondolatával, amely természetesen anyja józan családi neveléséből, annak idején különösképpen minősített nevelői eljárásából fakadt, *a magyar nőnevelésnek új irányt adott Karacs Teréz: meg kell tanítani a nőt élni először önmagáért, azután családjáért.*

3.

Karacs Teréz női eszménye, az „életember“, ugyanaz a fogalom, mint a Széchenyi-féle „kiművelt emberfő“: az ész és szív harmonikus kiművelését foglalja magában. Jelenti azt a fejlettségi fokot, „hol okosságunk vezérli tetteinket, finomítja érzelmeinket“ (10; 616); azt a készséget, amely a nőt ezen a fokon a helyzetében felmerülő kötelességek felismerésére és lelkiismeretes teljesítésére teszi alkalmassá; azt a készséget, amely által a reá háruló nehéz feladatokat is jól megbírja, egyszersmind munkájának legapróbb részleteit is gondosan végzi.

Az „életemberré“ nevelés ezek szerint a nő lelkét „az előítéletek rabságából föloldja, magyát józan ítéletre kifejti s tetteit önálló jellemmel kormányozza“ (10; 581). Megszünteti azokat a válságokat, amelyek a női lélek kiskorúságából, önállótlanlásából, a társadalmi előítéletek uralmából származnak. A nőt magasabbrendű életre teszi alkalmassá, miáltal lelke kiegyensúlyozottabbá, sorsa nyugalmasabbá és biztosabbá válik. Az „életemberré“ fejlődött nő Karacs Teréz szerint „az emberi nagy művény méltó virága, a nélküle csonka nemzet nemes kiegészítője, a kormánya alatti családnak valódi lelke, és az őt társul bíró férfinak létüdvé . . . Az ily nő házi kötelességeit csendes nyugalommal végzi, vagy kormányozza, mert értelmi fejlettsége mindent könnyűvé tesz“ (10; 581).

Az észnek, józan ítélőképességnek kifejlesztését tartja Karacs Teréz az „életember“-re nevelés főfeladatának, illetőleg „kulcs“-ának, amely által a nő az erényt megszereti és ezzel tántoríthatatlan jelleművé válik. Ezt a kulcsot azonban nem lehet akármilyen eszközzel a kellő irányban forgatni; kezelése a legnagyobb óvatosságot kívánja, mert ha az értelem művelése er-

kölcsi fejlődéssel nem párosul, lehet kiáros is (11; 59). Ez a fel-fogása indítja arra, hogy nevének elhallgatásával kifejezést adjon annak a nézetének: miért tartja a szabadhangú — bár művészi-esen írt — regényeket a fiatal nőkre nézve veszélyeseknek (11), s ezzel az értekezésével a serdülő kor lélektanának igen alapos ismerőjeként tűnik fel.

Nem fogadja el azt a véleményt, hogy „akit egy szabadabb hangú könyv megront, azon már nem igen van mit rontani, vagy legalább erkölcsen az élet ezer csábjaival szintoly könnyen s még könnyebben rést törhet, mint egy regényke, szóval oly ártatlanság s erény, mely tudatlanságon s nem elveken nyugszik, fölötte gyöngé lábom áll“.

Elismeri, hogy „az erény tudatlanság szülöttje nem lehet“, valamint azt megőrizni az egész életen keresztül csak annak sikerül, aki jó előre tisztában van azzal, hogy mitől kell tartania; azonban végtelen nagy különbséget lát „azon tudás, vagy helyesebben *sejtés* között, melyet a *szeretet* előgondjaitól (szeretettől fakadó gondoskodástól) ösztönöztetve, értelmes szülők, nevelők és barátok *fokonkint és óvakodva a bizalom és titok szemérmét kiméltő fátyola alatt* csepegtetnek a gyöngé lelkébe, s azon *felvilágosulás* között, mely a zsenge nőnek *idegeit addig ismeretlen ingerekre izgatja*, midőn valamely szabadhangú regényekben egy mesterileg festett egészen érzéki szerelemjelenetnek olvasásába belemerült“. Karacs Teréz szerint itt nem az a baj, hogy „a lányka *tud*, de az, hogy *érez* is, érez oly ingereket, melyek ha kivált idő előtt — mikor még az értelem s lelkierő segítségére nem lehetnek, mert még az óra nem ütött, midőn ezeknek kell az ártatlanság helyét pótolni — vágyakká növekednek, nem kell egyéb, mint *alkalom*, hogy elveszítse a kebel azon tisztaságát, melynek szentségét botránykoztatón háborító képektől föl nem zavart női kebelben, még a tiszta szerelem és törvény által szabadságra emelt érzéki gyönyörök közt is — meg kell tartani. Mert a nő van meghíva a szemérmes fátyolának szentesítő árnyát borítani az emberi szív azon érzeményeire, melyek különben őt a baromhoz vonnák le“ (11; 47).

Rendkívül nagyjelentőségű, hogy korunknak felszínen levő problémája: a nemi felvilágosodás kérdése már Karacs Teréz is foglalkoztatja. Mai szemmel nézve is figyelemreméltó az a megokolás, amivel a korai és kellő óvatosság nélküli felvilágosítást a leányok lelki fejlődése szempontjából elítéli. Csak az a tudás használ az értelemnek, ami az erkölcsi érzéknek nem árt; viszont az erények tudatosítása csak az értelem erejének megfelelő módon történhet. Tehát kerülni kell azokat a hatásokat, amelyek a lelki érés folyamatát megzavarják, vagy esetleg örökre meg-

akadályozzák az érzéki ingerek idő előtti felkeltése által, s itt elsősorban a szabadhangú regényektől kell óvni a leányokat.

Az érzéki ingerek felébresztése azonban nem az egyetlen ok, amelynél fogva Karacs Teréz a szabadhangú regényeket a serdülő leányokra nézve veszedelmesnek látja; ennél még talán nyomósabb az, hogy megmérgezik a leányok gondolkodását. A válás és törvény által szentesített kötelességek áthágását ugyanis kedvező színben, gyakran mint erényeket tüntetik fel; vagy az erkölcsi botlások okait a társadalmi szokásokra, törvényekre hárítják vissza és a szereplőket nemcsak egészen menteni hajlandók, de egyenesen úgy tüntetik fel, mint „a társadalmi élet zsarnokságának gyönyörű és szánandó áldozatait“. Ennek következtében a szenvedély gyötrelmeit még csak regényekből ismerő fiatal leány, ki már sejt egyetmást, könnyen vágyik a regényes hősnők szerepére.

Távol áll azonban attól, hogy az ilyen tárgyú munkákat igazságtalansággal, vagy állalkodással vádolja. Nagyon jól tudja, hogy helyzetek és körülmények szerint ami egyik helyen bűn, az a másik helyen „salaktalan élvezet“ lehet, sőt erényes cselekedetnek tűnhet fel; azonban „oly igazság rejlik bennök, melyre a szegény szív a tapasztalat útján önként és könnyen rátalál, s melynek idő előtti megismerése nem annyira oda viszen, hogy mások iránt kimélő ítéllettel legyünk, saját lelkületünk szilárdítására pedig befolyjanak; mindinkább odabódít, hogy előre feloldozzuk magunkat oly kötelességek alól, melyek minden esetben szentek...“ (11; 48). Az a nézete, hogy amennyiben a való élet megismeretése csakugyan szükséges, az ne regényekben történjék, amelyeket főleg tapasztalatlan fiatal nők olvasnak, akik azok igazságait megértés helyett *félre értik* és ez a körülmény „fölötte korán borítja az ájtatos hiedelemre a tudásnak azon vakító lángját, mely sokkal anyagibb tömegből lobban föl, mintsem kivált a női erkölcsnek — oly időben, midőn még azt a hosszú gyakorlat erényből természetlé nem változtatta — pusztító ne lenne. Mert ily kincset megőrizni oly előszer szükséges, mely a tudásnak csak egy, a hitnek pedig két harmadrészből áll“ (11; 48).

Ilyen „előszer“ gyanánt adja ki 1853-ban „Összes művei“-t, s ennek II. kötetét „anyai szeretettel“ „hálás növendékeinek“ ajánlja, akik az intézet falai közül az „élet síkjára“ lépnek, hol anya, nevelőnő nélkül támaszra, útmutatóra szorulnak. Ezekben a „beszélyek“-ben a női erényeket akarja — a fejlődő leánylelkeknek megfelelő módon — megszerettetni, mélyíteni és tudatosítani. Félti őket az élettől, amely a maga árnyoldalaival, komoly, sorsukat érintő kérdéseivel ismeretlen előttük s e kérdések megoldási lehetőségeit szemlélteti, úgy azonban, hogy az olvasó előtt

határozottan elkülönül a követésre méltó jó és a kerülni való rossz, az erény és a bűn. Mint életre szóló tanulságot foglalja össze írásainak, tanításainak lényegét az ajánló sorokban: „... amely leánynak szívét szeretet nemesíti, agyát józan ítélet világítja, ereit munkakészség élénkíti, kezét nem piperművek, hanem házi kellékek foglalkoztatják, az a jobbak becsülését bizonyosan kiérdemli s létnyugalmát biztosítja“ (17; II. köt.).

4.

Nézzük, hogy Karacs Teréz nőnevelési eszményének miért nem felelnek meg a korabeli nevelőintézetek? Az ezekben folyó nevelésnek melyek a hibái?

Karacs Teréz elsősorban azért elégedetlen a meglévő nőnevelő intézetekkel, mert azok hozzáférhetetlenül drágák, továbbá „idegen istenek bálványozására tántorítók“ és célszerűtlenek.

A magánnevelő intézetek csak a vagyonos osztály leányai számára állanak fenn, mert polgári osztályból valók nem tudják megfizetni. Van néhány „alapítványon álló közintézet“ is, de itt a leányokat nevelés szempontjából három osztályra tagolják: 1. a fizetők, vagy főrendűek osztálya, hol a főrendűek igényei szerint nevelik őket; 2. az ingyen tanulók, akik ú. n. polgári nevelésben részesülnek és 3. az alapítvány jótékonyosságát élvezők, akiket csak cseléd-foglalkozásokban vezetnek. Ezek ugyan megközelíthetők volnának szegényebb emberek leányai számára is, de tagolódásuk miatt nem alkalmasak arra, ami Karacs Teréz szerint a nőnevelés főfeladata: embert nevelni, emberszeretetet ébreszteni. Az a nézete, hogy a szegény és vagyonos osztály leányai nevelésében csupán annyi különbség lehet, hogy a kifejlesztett józan értelmet „szakadatlan szorgalomra alkalmazza a nevelő“, míg a gazdagét arra igyekszik irányítani, hogy szerencsés helyzetében minél több embert tudjon segíteni. Egyéb különbségtetésnek a nevelésben helye nincs, mert mindkét osztályhoz tartozók lelkében alacsonyrendű érzelmeket ébreszt: türelmetlenséget, gőgöt a gazdagokban a szegényebbek iránt, ezekben pedig irigységet azok iránt. Nevelőintézet csak „egyenemű“ lehet, olyan, amely embert nevel, amely az emberi szellemet kiműveli. Amelyik nevelőintézet erre nem képes, azt meg kell szüntetni, mert egész ember helyett csak félembert, félig műveltet tud formálni, az ilyen pedig kárttevőbb Karacs Teréz szerint, „mint az egészen parlagon maradt“. Helytelen a nevelőintézetek „fői“- és „alfői“-ra való osztályozása azért is, mert a polgári család leányának épen olyan józan ítélőképességre, szilárd jellemre van szüksége, mint a főrangú nőnek. Az élet ezerféle kísértéseinek, küzdéseinek kitett polgári osztálybeli nőnek még több szüksége

van ezekre, mint annak, akit kényelem vesz körül. „Neveltséget nélkülöző polgárirendű nőnél nincs a mindenségben valami elhagyottabb“ (10; 646). Támaszt kell az ilyennek nyújtani: kiművelt értelmet és nemes szívet, hogy a társadalomnak hasznos tagja lehessen. „Egy család boldogítására s a bhami rend kormányzására, éppen úgy egész szívvel s teljes világos aggyal kell bírni, mint uradalmaik üdvöztetésére“. Sőt az alsóbb társadalmi osztályok nevelésére még nagyobb gondot kellene fordítani.

A nőnevelőintézetek az idegen nyelvek, tánc és zene előtérbe helyezésével csak álműveltséget adnak, ahelyett, hogy a hon leányait magyar nyelven történő tanításaikkal igyekeznének emberré formálni, s így életökben, hazájokban, a társadalomban, s otthon reájok váró kötelességeiknek eleget tudjanak tenni.

Karacs Teréz méltányolja ugyan az idegen nyelvekben, táncban és zenében való jártasságot, de ezeket az ügyességeket csak másodrendű tanulmányoknak tartja a nők számára. Csak ha a leányok esze és szíve a női kötelességek szempontjából hasznos ismeretek, ember- és hazaszeretet által kiművelődik, akkor van helye az alapos műveltség „nyomatéka“-ként azoknak a készségeknek, amelyekkel szerinte „hálózni, csillogni lehet a tudatlanság homályában, — de ezt szétűzni tehetetlenek“ (10; 617). Ezt a nézetét élénken vitatja Erdélyi Rózával, aki a nők zenében és egyéb művészetben való jártasságát azért tartja szükségesnek, hogy a családja körében szórakozást kereső férjnek mulatságot szerezzen; ezáltal visszatartsa az otthonán kívüli szórakozás keresésétől, ami a házastársak egymás iránti kölcsönös kihűlésének, s szerelmük kialakulásának szokott az oka lenni. E véleményvel szemben az a meggyőződése, hogy a nőnek a házastételben nemcsak férje mulattatásához kell értenie, de a családban nemes jellemmel végzett hasznos munkássága által férje egész lelkét úgy be kell töltenie, „hogy a férj egy perce, egy gondolata se röpöngen el a nélkül, hogy édesen ne érezze azon üdvöt, melyet oly feleség mellett érezni kell, ki házköre értelmes kormányzásával férje egész bizalmát kiérdemlé“ (14; 190). Azonfelül a legművésziesebb zenénél sokkal nemesebb érzelmeket ébreszthet férjében a nő józan, eszes társalgásával, mert a házastétel feladata nem csupán mulattatás, élvezés, szórakozás Karacs Teréz szerint. Akik egymás boldogítására kötik össze életsorsukat, azok éppen annyi szenvedésre, mint öröme számíthatnak. Bármilyen tiszta szerelem legyen is a házasság alapja, az — mivel „csak az ifjú keblek mennyből nyert kincse“ — elmúlik az ifjúsággal együtt, tehát memcsak akkor, ha a nő „nem képes férjét zongorájával háza küszöbén belül tartani“. Minthogy a házasság memcsak az ifjúság éveire, hanem egész életre, az élet végéig szól, e szent hivatással járó kötelességek betöltésére a nőknek

„nemcsak mulattatási készséget, hanem józan meggondolást“ is szükséges vinni, hogy az évek mulásával egyre fokozódó értelmesség által az öregség idején is férjeik nélkülözhetetlen élet-társainvá váljanak. Erre pedig csak a józan ész kifejlesztő nevelés teheti alkalmassá a nőt; valamint arra is, hogy ne tetszelgésből, haszonvágyból legyen erényes, hanem önbecsülésből, meggyőződésből (14; 191, 209).

Karacs Teréz a legnagyobb mértékben helyteleníti, hogy a leányokat a férfi tetszésének keresésére nevelik. Ezt nemcsak kivihetetlennek, de szükségtelennek is tartja. A férfi „már természeti szerkezeténél fogva is vonzódik nőfeléhez“ s ha a nőt soha nem is ügyesítenék a hálózás fogásaiban, akkor sem sikerülne a férfiban felébredt „nemi csapongó érzelmeket tartós bilincsbe verni“ (10; 585). Amiről gondoskodik a természet, azon felesleges a nevelésnek is fáradoznia. Azonfelül meg ha a férfi nevelése nélkülözheti a tetszelgésre való törekvést, miért lenne ez a nőnevelés legfontosabb kelléke? A nőt épenúgy emberré kell formálni, mint a férfit. Ha a férfi tetszik a nőnek ezzel a nevelési háányával, a nő miért ne tetszene így a férfinak? „Ne tetszésért harcolókká neveljük hát nőinket, hanem tetszést érdemlőkké“, ezt pedig férjhadításra való nevelés helyett „az élet kötelességeire“ való tiszta józan neveléssel tudjuk csak elérni.

Azt is kifogásolja Karacs Teréz a nők nevelésében, hogy a nőnevelők a férfiakat jónak látják általánosságban mindig „mint borzasztó csábító rémeket festeni“ (10; 615). Ezt azért nem helyesli, mert szükségtelennek tartja, hogy a nevelők serdülő leányokban azok iránt tápláljanak idegenkedést, bizalmatlanságot, akik közül az intézetből kikerülő nő majd életétársat választ. „Csábító nincs a földön sehol, csak önkeblünkben“. Elriasztó képekkel tehát nem lehet a még ingatag jellemű nőt az erény szeretetére nevelni. Sőt ilyen nevelési eszközzel az ellenkező eredményt lehet elérni. Ha a leány képzeletvilágában állandóan csábító férfiakkal foglalkozik, hajlandó „elég erénytelenül“ minden férfit ilyen tulajdonságúnak minősíteni; ez pedig kettős veszedelmet jelent: vagy mellőzéssel sért mindenkit, vagy annak ellenére, hogy felfedezte a férfiban a csábítót, vonzódik hozzá, s úgy tesz, mint az a gyermek, akit szülei azzal akartak betegsége miatt a gyümölcsévéstől megóvni, hogy „békásnak“ minősítették. „A gyermek egy darabig iszonyodott a békástól: de a kívánság győzvéen, megkóstolta a tiltottat s többé nem gyümölcsöt, hanem békást kért, és ízléssel falá undok bélyege dacára“ (10; 615—616). Hangsúlyozza Karacs Teréz, hogy mint mindenben, úgy itt is csak az őszinteség és igazság vezethet erényre.

Ha a serdülő leánynak arra adunk alkalmat, hogy erényes férfit képzeljen el és tudjon szeretni, akkor az az ideál, amit lel-

kében állított, visszatartja mindenféle tántorodástól, mert „ki erényt feltételez szerelme tárgyában, az szerelmét nem eljátszani, hanem élni akarja, az szerelme tárgyában nem játékszert keres, hanem életbarátot, szelleme kincseiben osztozó társat“ (10; 616). Mindezekon felül Karacs Teréz a férfiaktól való rémítésben valami nagyon alacsonyrendűt lát: ahelyett, hogy a fejlődő leányok lelkét magasabbra emelné, teljesen érzelmi lényekké alakítja őket, akik nem erényesek, de ál-erényesek lesznek. „*Nincs hatalmasabb csábító hárító, mint szilárd nőerény*“, mondja Karacs Teréz; „erényes nő körében még a legcsapongóbb is erényt tisztelő ázatot (álarcot) ölt“. Nőknél, férfiaknál ne nő-, illetőleg férfi-erényről beszéljünk, mert „*erény csak egyféle van, s ez az embererény, körülmény nem változtat ezen szent valón*“ (10; 616).

Mindaddig, míg a nevelőintézetek ennek az embererénynek a szeretetét a józan ítélőképesség kifejtése által nem tudják a nők nevelésével elősegíteni, a nők társadalmi és nemj különbségek szerint választják el az embereket egymástól. Mindaddig, míg kifejlett értelem nem lesz a nő vezetője, nem tud sorsadta minden helyzetébe úgy beleilleszkedni, hogy sem önmagának, sem családjának, sem nemzetének szégyenére ne válhassék.

5.

A korabeli nőnevelési állapotok, a nőnevelőintézetek minősége arra indítják Karacs Terézt, hogy olyan nőnevelő intézet tervével foglalkozzék, amely nőnevelési eszményének megfelelő: „észt, szívet tisztázó“ nőnevelést biztosít. Főtörekvése, hogy a nők minél egyszerűbb nevelés által, társadalmi különbség nélkül minél többen juthassanak oly tulajdonságok, ismeretek birtokába, amelyek által gondos háziasszonyok, eszes anyák, férfiak szívét megérintő és megérdemlő nőkké alakulhatnak.

Elsősorban az anyanyelven való tanítást hangsúlyozza, mert a gyermek lelkére legjobban anyanyelvén lehet hatni. Mivel intézetét Magyarország számára tervezi, kizárólag magyar nyelven folynék a tanítás, ami a gyermek önismeretére, élet- és világismeretére vezető úton a leghatékonyabb eszköz. (10; 614). Ennek a magyar nyelven történő oktatásnak meg lenne az az eredménye is, hogy eloszlatná azt a régóta táplált helytelen felfogást, hogy nemzeti nyelvünk a műveltség megszerzéséhez kevés. Ezt nézete szerint vagy gonoszok vagy „buták“ terjeszthetik, akik a felnövő egyeseket nem emberekké és őket együtt nem nemzetté vágyának alakítani, hanem idegen nemzetek „tollait“ magukra szedni törekedtek; ezzel azonban csak gúnytárgyalkiká lettek. Az idegen nemzetek nyelve helyett azok erényeit kívánja a magyar nevelőintézetekben tanítani, különben ember helyett

majom, nemzet helyett pedig bábeltornya válik belőlünk. Minden művelt nemzet a saját nemzeti nyelvén fejlődött maggyá, erényessé, követésre méltóvá. „A nyelv a nagy nemzettest lelke, ha ezt egyesei álszeméremből, vagy bármi okból megtagadják, a nemzet töredékké válik“. (10; 614).

A magyar nyelven kívül a tanítás alapja a földrajz. A „földképeken“ való utazás útján könnyen juthat a gyermek sokoldalú ismerethez. Természettajzi, történelmi, kereskedelmi, erkölcsi vonatkozásokra is kiterjedő tanítást gondol a földrajz keretén belül. A hazai történelmet és földrajzot minél nagyobb terjedelemben kívánja tanítani, hogy a növendék ily irányú ismeretei által a nemzet „érdekeit magáévá tenni“, s elősegíteni törekedjék, ahelyett, hogy annak hiányai miatt szégyenkeznek csupán. Hasonlóképpen itt nyúlik arra alkalom, hogy a magyar föld áldásaira, a nemzet értékeire reá irányuljon a leánynövendékek figyelve, s ezek ismeretének birtokában ne legyenek a külföldinek egyoldalú, elfogult bámulói; vagyis tanulják megbecsülni azt, ami a magyar hazában megbecsülésre méltó.

Fontosnak látja a természettan és „térvény“ (mértan), valamint az alkotmánytan tanítását is a leánynövendékek gondolkodásának fejlesztése céljából. Az „illeték“ (illetendőség) és „divat“ szabályaiba való bevezetés alkalmával reá kell eszméltetni a leányokat arra, hogy csak azokat kövesse, amiket „jó szíve és józan ítéllete helyesel“, mert sokszor megfélekedznek emberbaráti kötelességeikről azok, akik a divatszabályoknak pontosan eleget tesznek. Az alkotmánytanból igen fontos azokat a hazai törvényeket ismerni, amelyek a leánynövendékeket a polgártársaik iránti kötelességekbe avatják. Ezeket „emberi és polgári kötelességbe vezetés“ címen főtanulmányként kellene tanítani, mint a meglévő leánynevelőintézetekben az idegen nyelveket; azonban „nem száraztudós oktatás által“. Itt lenne a helye számos példa megvilágításával a nyomor festésének, amelyet polgártársainkkal szemben elkövetett hibáink idéznek elő. Így az alattvalókkal, cselédekkel való igazságtalan bánásmód, az ígéretek meg nem tartása, a fényűzésnek kölcsönből való fedezése, az élet „lejátszására“ és nem „felhasználására“ irányuló emberi törekvések (10; 615). E tárgyon kívül nagy fontosságot tulajdonít még Karacs Teréz a házi teendőkben való gyakorlásnak és az észszerű kézimunkák végeztetésének is.

Ezeket a tárgyakat azért teszi a sorrendben előre, mert a meglévő leánynevelő intézetekben hiányzóknak. Természetesen a vallás kezdi meg az elméleti tárgyak sorrendjét, amint azt miskolci nevelői munkásságának 4. évében írt beszámolójából láthatjuk (16; 135), ahol a számolás és a német nyelvtan tanításáról is említést tesz.

A tánc, zene, idegen nyelvek csak másodrendű tanulmányok lehetnek, mert a női hivatásra való előkészítés szempontjából nem lényegesek. A nő értelmét ezek nélkül is világossá lehet fejleszteni s az erények megszerettetése, a tántoríthatatlan női jellem kialakítása érdekében sem szükségesek. Meggyőződése, hogy ezek az emberré nevelés körén kívül eső tényezők, ezeknek alkalmazása a szülő vagy növendék egyéni szabadságában áll, mindenkire nézve azonban nem lehetnek kötelezők.

A leányok általános iskolai nevelését Karacs Teréz 6 vagy legfeljebb 8 évre tervezi (10; 614). Ez az időtartam szerinte elegendő az „életember” kifejlesztéséhez a társadalom minden rétegében. Ennyi idő alatt okos, hivatásukat értő nők nevelése az általa fontosnak tartott ismeretek segítségével — lehetséges, ami a szaktudományokkal való csillogásnál a családi és társadalmi élet szempontjából feltétlenül előbbrevaló. Ezek szerint az egyes kenyérkereseti pályákra való előkészülés, az u. n. szakműveltség biztosítása a Karacs Teréz-féle leánynevelő intézetek feladatán kívül esik, amennyiben a bennök folyó tanítás minden magyar nőnek szól: magyar nyelven megtanulni mindazt, ami a nőt emberré alakítja, polgári kötelességeire előkészíti. Szerinte a többi „az egyesek önkényére hagyatik” (10; 618).

6.

Karacs Teréz az általa tervezett leánynevelő intézetekben kizárólag nőket óhajt a leányok nevelésére alkalmazni, még az elméleti tárgyak tanítására is. Ezt a felfogását azzal magyarázza, hogy a nőben — tekintettel arra, hogy az előítéletek miatt „csak titokban” való tudomány-gyűjtéshez van szokva — inkább megvan az a képesség, hogy növendégeit tanulás közben szerénységre szoktassa. A férfi „hosszú éveken át gyűjtött tanulmányi kincsével mindig követelőbbiben léphet fel”, vagyis túlságba mehet a követelményekben; ezáltal akarata ellenére is azt a hibás felfogást gyökereztetni meg bennük, hogy a tudás „embertársaink feletti méltósághoz juttat”; emellett gyakran hajlandó a férfi serdülő leány növendékei előtt tetszelegni (26; 195).

1846 január havában — tehát Fáy Andrást megelőzve — már foglalkozik nevelőnőket képző intézet tervével, amire Brunswick Teréz és Teleki Blanka grófnők ösztönzik (33). Ennek elgondolása a Fáy András-féle tervvel sok rokon vonást mutat.

A nőnevelőket képző intézetek célját Karacs Teréz a következőkben állapítja meg: „a növendékek emberiséget, nemzetiséget, családi szent viszonyokat ölelve, tisztelve, vallásosan képeztesse nek, s hogy ezen képességükkel boldogítón hathassanak azon családok körében, hová egykor nevelőnőkül rendelendű a sors” (33;

458). E nevelőintézetek növendékei magyar nők legyenek, hogy pályájukról kiszorítsák azokat az idegen nevelőnőket, azük előkelő magánházaknál és leányintézetekben nem tudnak hivatásuknak megfelelni, mert a magyar érdekeket nem ismerve, azok felismerésére, előmozdítására nem tudják a magyar nemzet leányait ránevelni. A magyar mökből nevelt leánynevelők, nemzeti érzéstől áthatott tudományos képzettségükkel majd megszüntetik azokat a kimövéseket, amelyeket az idegen származású, ellbizakodott, s hazánkat, annak nyelvét és népét megismerésre nem méltatott nevelőnők különösen a magyar főrendű osztály leányainak a lelkületében létesítettek.

A nevelői pályára készülő magyar származású nőket mindennek előtt erényessé kell nevelni, mert csak így tudják „a nagy Isten által lelkükbe oltott vallásos buzgalommal“ annak a hivatásnak a nagyságát megérezni, amelyet az életben be akarnak tölteni. „Buzgó célunk leend — írja Karacs Teréz — tudományokkal odaművelni növendékeinket, hogy azok növendékeikből képesek legyenek a honnak oly leányokat nevelni, kik soha oly férjnek nem nyujtandják kezöket, kit lélekből nem szeretnek, nem becsülnek, hogy maradandó legyen becsülésük, tiszteletük; kik képesek lesznek növendékük lelkébe csepegtetni azon erényt, hogy oly szülők váljanak belőlük, kiket gyermekeik csak tisztelhessenek (az ily szülő gyermeke erőszakolás nélkül kegyelettel visellettük szülői iránt), kik képesek lesznek növendékeik lelkét a haza (e nagy, e valódi kegyeletre méltó tárgy) tisztelésére lángra lobbantani, s annak javáért áldozni tudóvá, akartóvá nevelni“ (33; 457).

Karacs Teréz csak egészen röviden, töredékesen vázolja a nőnevelőket képező intézetek tervét; nem fejt ki, melyek volnának azok az ismeretek, amelyeket itt tanítani kellene. Tervezete nem a nyilvánosság számára készült, csak a két grófnő sürgetésének akart — röviden papírra vetve gondolatait — eleget tenni. A „Nemzeti Nőnevelés“ szerkesztőjének csak 42 évvel megírása után küldi el, amikor ennek néhány, Bruswick Teréz grófnőre emlékeztető sorát olvasta, nem azért, hogy a nyilvánosság terére tolaodjék, csupán annak bizonyítására, hogy a nőnevelésügyi kérdéseket már 42 évvel azelőtt is tárgyalták, de mivel akkor nem volt még magyar kormány, az ilyen eszméknek fogamatjuk nem volt (33; 455).

Ily nemű intézetnek a felállítását azonban korántsem tartotta olyan fontosnak, mint a női életre általában előkészítő leánynevelő intézetekét. Ha nincsenek is nőnevelőket képező intézetekből kikerült leánynevelők, az nem lehet akadály arra, hogy leánynevelő intézetek ne létesüljenek. Akadhat ezekbe elég olyan nő, aki tiszta elmével, szilárd jellemmel s azzal a kész-

séggel rendelkezik, hogy „ezerféle természetű növendékét úgy tudja kormányozni, hogy azokat, ha különböző úton is, egy célra vezesse“ (10; 647). Mert a nevelői pályára a rátermettség mindennél fontosabb és még nevelőnőket képző intézetek fennállása esetén sem mellőzhető. Felismeri azonban épen a saját működése közben, „mennyire hiányzik a haza gondja alatt álló nevelőnőket képező iskola“; a tapasztalat ráviszi arra, hogyan lehetséges e hiányon segíteni.

Igen hasznosnak tartja ügyesebb leánynövendékeknek a kézimunka tanítására való alkalmazását, akik „vezérnövendék“ címet kapnak (26; 198). Négy ilyen vezérnövendékre van szükség, akik közül kettő a tanítónő, kettő pedig a tanítónő segéde mellett működik. Ezeknek az a teendőjük, hogy saját feladatuk pontos megtanulása után segítsenek társaik tanításában. Ilyen módon az ilyen segédül használt növendékek bizonyos tanítási készségre tesznek szert, úgy, hogy belőlük idővel alkalmas tanítónő válhatik. Amíg rendezett intézeteket nem alapíthat a kormány, addig ilyen magán-úton célszerű a nevelői pályára nőket nevelni. Ez még abból a szempontból is jelentékeny, hogy a „vezérnövendékek“ ké- kitüntetettek a többi növendékek szorgalmára, kötelességteljesítésére is igen nagy nevelői hatással vannak.

7.

Karacs Teréz saját bevallása szerint nem készült soha a tanítói pályára. Anyjának gondos, háziasszonyi nevelése arra serkentette, hogy minél nagyobb műveltséggel igyekezzék leendő gyermekei nevelésére előkészülni. „Arra készültem, — írja — hogy ha valamikor férjhez megyek, úgy be tudjam kötelességemet tölteni, mint jó anyám“ (68; 637). Emlékiratai szerint azonban már korán, egészen kis gyermek korában ébredezett benne a nevelői hajlam. A családi körben, anyját helyettesítve kisebb testvéreivel sokat foglalkozott, apjától pedig korához képest széleskörű földrajzi tájékozódást szerzett s ezért elemiiskolai tanítója a földrajz tanítását teljesen rábízta. E körülmények szoktatták igen korán arra, hogy amit megtanult, azt másoknak meg tudja tanítani (69; 75). Ebből az időből eredőnek tartja — egy iskolai élményével kapcsolatban — annak az elvének az érlelődését, hogy csak meggondolt, nemes érzésű ember lehet jó tanító. Amikor később a nőnevelésügynek lelkes előmozdítója lett, ezt az elvet mint a nőnevelésre vállalkozó egyén jellemvonásainak legfontosabbját hangsúlyozta: „... a gyermeknevelőnek nemcsak a nevelés száraz mesterségét kell megtanulni, hanem egy rakás nyugodt elmét, szilárd jellemet...“ kell elsősorban

magáévá tenni; hogy erre a „mesteri hivatalra“ valóban alkalmassá válhassék (10; 647).

A nőnevelőnek munkája végzése közben szüntelenül három dolgot kell szem előtt tartania: 1. „a nő . . . egy évezredek óta élő nagy test vagy növény részét alkotván, . . . ápolásánál a test többi részét meg ne sértse, sőt úgy módosítsa ennek kifejtése körüli eljárását, hogy a test, vagy növény más része is nyerjen, erősödjék általa“ (10; 554—555). Vagyis: amikor nőket nevelünk, nemesítünk, azáltal a férfiak is nemesedhessenek; jobbá válhassanak. A nő tántoríthatatlan erénye a férfit is erényessé tehesse, hogy a családi életben egyesülő nő és férfi szerelme egymás megbecsüléséből fakadhasson. 2. „A nevelőnek tekintni kell, hogy a nő az álladalom igen nagy befolyású tagja; hogy ő adja az álladalomban azon lények első testi és lelki ápolását, kikből a polgárzat alakul. Eszerint képessé kell nevelni hivatására, gyermeke nevelésére, még pedig ésszerű nevelésére, hogy a társaságot hasznos taggal szaporíthassa“ (10; 555). A leánynevelő intézetek az anyák mulasztásait már ritkán hozzátják helyre és csak nagy idővesztés árán. Különösen a hiú szülők által gyermekekbe oltott rangbüszkeség orvoslása okoz nagy nehézséget (26; 205). Az élet is inkább a férfit neveli, mert a nő önérejeiből, az életben való keserves „bukdosás“ után eljuthat ugyan arra a fokra, hogy emberré való fejlettségének örülhet, de az ilyen fejlődés tömördek bánatba kerül. „A nő egyedül anvja, vagy ezt helyettesítő nevelőjétől remélheti hivatásrai kiképzését“. 3. Minthogy a nőnek nemcsak gyermekei nevelésére terjed ki hivatása, hanem az állami élet kicsinyített másának: a családi életnek a rendjét is tartozik annak sok kisebb-nagyobb tennivalója végzésével biztosítani, szükséges, hogy a nevelő ezek mindenik fajtájával megismertesse és oltsa a serdülő leány lelkébe mélyen azt a tudatot, hogy „a családi picin körben épen oly mulhatlan rendnek kell uralkodni, mint a nagy társadalomban, melynek alkatrésze; és hogy épen oly fontosak az ebbeni picin végzendők az egészre, mint a nagy mozgony rendes forgása az egyesekre“ (10; 555). Vagyis: nemzeti öntudatra kell ébreszteni a fejlődő leánylelket, hogy a családi életben reá háruló minden legkisebb feladatot azzal a gondolattal végezzen, hogy munkáján a nemzet sorsa fordul meg s ennek jó vagy rossz volta nem marad hatás nélkül a családi körön keresztül az egyes emberek életére.

Igen fontosnak tartja Karacs Teréz azt a készséget is, amelynél fogva a nevelő növendékeivel meg tudja értetni, hogy egyik ismeretet sem azért kell igyekeznie a magáévá tenni, hogy azokból élete folyamán nyilvános vizsgálatokat tegyen, vagy tanulmányaival társaság előtt kérkedjék, hanem, hogy azokból „az

életet s világot (hova teremtetett) ismerje, s körülményei kívánata szerint használhasson“ (10; 615). A tudásban tehát mint szellemi jóban kell a nevelőnek kerestetnie a serdülő leányok fáradtságának jutalmát. Ne azért tanuljanak, hogy elsők lehessenek, hanem, hogy tudjanak és tudások által az életben reájuk váró kötelességeket könnyebben és jobban végezhessék. Ezáltal lehet a leánynövendékeket elégedettségre nevelni; ennek az a főfeltétele, hogy ne követeljenek maguknak az iskolában elsőséget, akkor később sem vágnak arra.

Karacs Teréz szerint tehát a leánynevelőknek arra kell igyekezniök, hogy amennyire csak lehet, olyan szorgalmat ébreszsenek a leányokban, amely által jövő családi életükben úgy töltik be hivatásukat, mintha mindig elsők lettek volna tanítványi kötelességeik végzésében. „A leányra nézve nem az a cél, hogy iskolai hírt vívjon ki magának, hanem az, hogy már az iskolában begyakoroltassék kötelességének pontos teljesítésébe s így ivadéka ügyes tanítónőjévé, józan vezetőjévé képződjék“ (26; 200). Amint látjuk, az ismereteknek eszközi jelentőségére kell a nevelőknek a leánynövendékeket ráeszméltetniök, hogy hivatásuktól el ne térítsék őket. Csak az iskolai feladatok, az iskolai rend által lehet bennök a családi kötelességek, a házi rend iránti érzeléket ápolni és fejleszteni.

„Alapuljon minden tettünk igazságon, különösen a nevelésben legyünk minden tettünkben következetesek“, hangsúlyozza Karacs Teréz, „mert ha csak egyszer csalásban ér növendékünk, sok leomlik építményünkéből“ (10; 616). Ezt főképen a növendékek élet- és világszemléletének helyes irányú kialakítása érdekben kell szem előtt tartani.

A leányok lelki életének formálásában az egyik leghatalmasabb tényező: a nevelő szeretete. „A tanító, ki szeretet nélkül működik, jó tanszemléket adhat, de nemes szíveket nem képezhet. E nélkül pedig a nő csak díszes házi pipere, nem házi áldás!“ (26; 197). Fontos, hogy ezt a szeretetet a nevelő részéről egyenlő mértékben érezhessék a növendékek. Hogy a nevelő ne csak a jelesebb növendékekkel éreztesse szeretetét, evégre azt kell Karacs Teréz szerint meggondolnia, hogy minden egyes növendéke előtt annak szülőjét személyesíti meg, „következőleg a szüle szerető és okszerű eljárását kell lélektanilag alkalmaznia minden növendékére“ (26; 197).

Rendkívül figyelemreméltó s Karacs Teréz nevelői gondolkodásának fejlettségére vall, hogy a lélektani megfigyelésnek a nevelés szempontjából való nagy jelentőségét már észreveszi. Az a véleménye, hogy a nevelőnek épúgy, mint a fiúk nevelésében, a leányok nevelése dolgában sem lehet „határozott szabályokhoz alkalmazkodni“. A leánynövendékek is különböző jellemek,

különféle szokásaik vannak, éppen azért „*nagy hibát követne el azon egyén, ki minden növendékét lélektani megfigyelés nélkül kezdené képezni. Lelki hajlamaikat, észtehetségüket kell tanulmányoznunk, mielőtt tanítói gondunk alá vennők őket*“ (26; 196). Ugyanítt hangsúlyozza, hogy a leányiskolákban tanító nőnek igyekeznie kell „magában azon képességet kifejteni, mely mentől rövidebb idő alatt eljuttatja ...növendékeinek szíve, lelke, észereje megmérésére“. Ez nagyon megkönnyíti nevelői munkáját, mert megfelelő bánásmódja által a leánynövendékek bizalmát nyerheti meg, ami a siker legbiztosabb záloga.

E bizalom alapfeltétele, hogy a nevelő Karacs Teréz szerint minden növendékét részrehajlás nélkül egyformán szeresse, de *növendékeivel szemben mindig nevelőnő legyen*. „Enyelgésnek, pajtáskodásnak nincs helye a tanítónő és tanítvány közötti viszonyban, valamint a szükségtelen komolykodás felesleges. Az egyszerűet melege legbiztosabb talajjavító az iskolai földben“ (26; 196—197).

A lélektani megfigyelések a fegyelmezés helyes eszközeinek az alkalmazását eredményezhetik, ami a növendék és nevelő egymás iránti viszonyára kedvezően hat. Fontos a szelid szó használata a leányokkal szemben különösen és a tapintatosság. E tekintetben vigyázni kell a nevelőnőnek arra, hogy gyengébb tanulóit soha se tegye ki büntetéssel „az erősebbek méltatlankodása tárgyául“. Ezt Karacs Teréz évek hosszú során szerzett nevelői tapasztalata alapján kívánja a nők nevelőitől; sokszor látta, hogy elméleti tárgyakkal nehezen megküzdő növendékeiből a legderekkabb nők váltak, viszont az úgynevezett „iskola csillagaiból“ olyanok, akik női hivatásukkal járó kötelességeiket az életben elhanyagolták (26; 196).

A büntetés és jutalmazás kérdésében a „belső kényszerítő eszközöket“ kívánja alkalmaztatni. A leánynövendék akaratát gondolkozása és érzése vezesse helyes irányba. Nem kényszeríteni kell az engedelmessegre, hanem belátás által arra eszméltetni, „hogy magukat tudják leküzdeni, kormányozni“ (38; 121). A célt: a józan okosság kifejlesztését e téren sem szabad szem elől téveszteni. Tapasztalataiból kialakult véleménye szerint az ilyen engedelmessegre való szoktatás sem dacot, sem pedig tekintélycsorbulást nem okoz. Mert „a fegyelem ott lazul legjobban, a hol feszítgetik s a tekintélyen ott esik csorba, a hol féltékenyen őrizgetik“. (38; 122). A fegyelemnek szereteteni kell alapulnia; szelidnek és bizalmat ébresztőnek lennie. Ezért a nevelőnek nincs szüksége sem jutalmazásra, sem pedig büntetésre. A hibázók lelki betegek, akik jó tanácsra, nem büntetésre szorulnak, mert a vétkező — Karacs Teréz felfogása szerint — lelki beteg; a jó tanulás, jó magaviselet: tanulói kötelesség, tehát kü-

lön elismerésre nem szorul; ki ebbeli kötelességeit híven teljesíti: az eléggé megjutalmazta önmagát. A jutalom csak olyamokat illet, akik „kötelességen feletti dolgot végeznek“. A büntetés pedig „még egy tanulót sem javított meg; hanem óvatosabb lett általa vétkei elkövetésénél“ (38; 119). Ezek szerint Karacs Teréz a lehető legegyszerűbb és legcélravezetőbb fegyelmezési eljárást tartja a nevelők számára kívánatosnak. Mint sokat tapasztalt nevelő, egészen sajátos, igen tanulságos fegyelmezési rendszerét ismerteti élete utolsó éveiben a Nemzeti Nénevelés 1890-i évfolyamában (38): mindig azt a célt tartotta szem előtt, hogy a leányokat józan ítélőképességük kifejtése által valóban elő tudja készíteni „a társadalmi életre, az élet viszontagságainak vallásos elviselésére“.

Nagyjelentőségű a fegyelem fenntartásában, hogy a tanítónő első legyen a tanteremben. Jelenléte sok helytelenkedéstől óvja meg az érkező növendékeket. Nagyon jó fegyelmezési eszköz maga a tanítási módszer is. A tanításnak mentől gyermekszérűbbnek, vonzóbbnak, megragadóbbnak kell lenni, hogy a serdülő leányt mindenekfelett érdekelje. A figyelem felkeltése és biztosítása a haladás legfőbb tényezője. Ennek érdekében nem közömbös dolog, hogy hol ül a tanító. Legjobb, ha az ablakkal szemben van a tanító helye, mert a növendékek így kénytelenek felé fordulni és figyelmüket nem vonja el semmi sem. Ez a körülmény azonban nemcsak a külvilág zavaró hatása ellen biztosítja a figyelmet, hanem ezenkívül nagy nevelői szerepet is tölt be: a leányokat megakadályozza a kitekintgetésben és ezáltal a női kíváncsiságról őket észrevétlenül leszoktatja (26; 198). A tankönyv nem szóról-szóra való betanulásra, hanem az élőlészóval elmondottak megrögzítésére, emlékezetbe vésésére szolgáljon.

A leányok iskolai nevelésében mindennek a szorgalmas tanulásra szoktatás célját kell előmozdítania. Ezért saját tapasztalatai alapján igen hasznosnak tartja Karacs Teréz, hogy a tanítónő már a tanév elején eszméltesse leánynövendékeit a tudatlanságból származó rosszra és a műveltség által elérhető jóra. Nagyjelentőségük van itt az életből vett példák, amelyek a jóra való vágyakozást ébreszthetik fel a növendékekben. Rá kell mutatni példák, hogy a jó erkölcsű, értelmes ember milyen hasznosan élhet nemcsak önmaga, hanem embertársai számára is, ha nincs is vagyona. Végül szükséges annak megvilágítása: milyen különbözően alakulhat a jó tanuló és a hanyaguló tanuló leány jövője. Mindez a tanulás, művelődés tiszteletét, ezzel együtt pedig a tanuláshoz, művelődéshez az ösztönét, vágyát ébresztheti fel a leánynövendékekben és teszi feleslegessé a későbbi időben is minden fegyelmezési eszköz használatát.

A nevelő mindig a társadalom követelményeinek törekedjék

eleget tenni azzal, hogy használható egyéneket neveljen, akik hozzáedződnek a család, az élet fáradalmainak hordozására. De amikor erre törekszik munkája sikerében bízva, ugyanakkor azt is tudnia kell józanul, hogy „istennőket“ nincs hatalmában formálni. A tiszta emberi törekvésnek azonban mindig van valami sikere. „Az emberi élet minden vágyaival rövid, de ennek nem szabad bennünket a tevéstől visszariasztani. Az egyén élete rövid, de évezredekre terjedő az emberiségé; azért nem szabad hanyagnak, kicsiny hitűnek lennünk“ (68; 639).

III. Karacsiné és Karacs Teréz nézeteinek összehasonlítása.

Az eddigi fejezetekben ismertetett gondolatok sok egyezőt mutatnak. Elsősorban mutatják azt az ideális nézőpontot, amelyről mind Karacsné, mind Karacs Teréz az életet, világot, a különböző emberi közösségeket s ezek létfeltételeit szemlélilik. Ez az ideális világnézet mindkettő gondolkozásában a legtisztább valóság iránti érzéssel olvad össze. Mindketten a tények, tapasztalatok éles szemmel való figyeléséből veszik vizsgálódásaik tárgyát és koruk műveltségi viszonyaihoz képest nagy szellemi önállóságról tesznek bizonyosságot.

Józan észit, rendkívül fejlett erkölcsi érzéket tanusító elveik közös lelki mélységekből fakadnak, amelyeknek alkotó elemei a mély nemzeti érzés, emberszeretet és igazságszeretet. E három tényező együttes hatása nyilvánul meg mindkettőjük elégedetlenségében és javítási szándékában a nők sorsa, elhanyagolt műveltsége és az ezekből származó következmények miatt. *Vezető gondolatuk: a haladás. A figyelmet minél szélesebb körben igyekeznek a nők művelődésének hiányaira, s azok orvoslására felhívni. Mindketten hangsúlyozzák, hogy a nők nevelése az emberek együttélésének érdeke; családi, társadalmi, nemzeti érdek, sőt: az egész emberiség haladásának alapfeltétele.* El kell ismerni, hogy a nők művelődési törekvése jogos, mert az emberi lelket az isteni hatalom nemi különbség nélkül fogékonnyá tette a tökéletesedésre. Az útát ez elől erőszakosan elűthetlenségből vagy közönbösségből elzárni: bűn az emberi méltóság ellen, súlyát megérzi elsősorban a nő élettársa, környezete; de megsínyli nemzedékeken keresztül az egész emberi jövő.

Karacsné és leánya mindegyre hangsúlyoztatja, hogy természetes rendeltetése folytán egymásra van utalva a két nem. Férfiak és nők a családi és nemzeti élet jólétének előmozdításában egyenlő jogú és kötelességű tényezők, bár munkaterületük különböző. Ezért mindketten kötelességükké teszik a férfiaknak — elsősorban saját érdekükben — a nők nevelési viszonyainak, művelődési állapotának sürgős rendezését.

A meglévő leánynevelő intézeteket három szempontból kifogásolják:

1. az idegen nevelőnők a magyar leányok lelkében a nemzeti érzést gyengítik, mert a tanítás nyelve idegen,
2. nem készítik elő a nőt hivatására, amennyiben az ismeretek a női élet szempontjából értéktelen; külsőségekben merülnek ki és
3. mérhetetlenül drágák, ezért csak kevés magyar nő tudja

megfizetni. Így a nemzet leányainak legnagyobb része egészen műveletlenül nő bele a családi és ezzel a nemzeti életközösségbe, jelentékeny rész pedig az előkelő, főrangú osztály leányaiból még ennél is nagyobb veszedelmet okoz: nemzetellenes, idegent majmol és bálványoz, a nemzeti értékeket megbecsülni nem tudja, csak a férfiak hódítására és lealacsonyítására törekvő lelkiületéből hiányzik az emberszeretet, kötelességérzés.

Karacsné és leánya nem ismer szentebb ügyet, mint a nők számára észszerű, elsősorban nemzeti műveltséget nyújtó nevelőintézetek létesítését; nemcsak szóval, de írásaikkal is állandóan ezt sürgetik. Karacs Teréz még az ország anyagi helyzetével sem tartja megokoltnak e nagy nemzeti szükséglet kielégítésétől való tartózkodást. Türelmetlenül tesz szemrehányást korá vezető férfiainak: „Hiszen ha színházra, casinókra, ló- és ebversenyekre jut, hogyné telnék nőnevelőintézetre. Ah, a magyar gazdag, mihelyt akarata megéri“ (10; 582).

A sürgetett leánynevelőintézetek rendeltetése Karacsné és leánya egybhangzó vélekedése szerint az volna, hogy a magyar nyelven folyó tanítás által elsősorban a hazai viszonyokat és a női hivatással járó kötelességeket ismertessék meg a serdülő magyar leányokkal társadalmi különbség nélkül. Az idegen nyelvek, tánc, zene csak másodrendű tanulmányai lehetnek a leánynevelő intézeteknek. Azonban mindketten hangoztatják, hogy az ismeretek csak eszközök lehetnek arra, hogy a leányokat józan ítélőképességre, lelkiismeretességre, jellemzilárdságra neveljék, mert e tulajdonságok nélkül a nő még a legszerencsésebb életkörülmények között sem tudhat boldogítani s ezáltal önmaga is boldog, elégedett lenni.

A nemzeti szellemű, célszerű leánynevelő intézetek Karacsné és leánya szerint megakadályoznák az idegen nevelőnők társadalmat bomlasztó hatását is, amit azzal tesznek, hogy ezek a fennálló intézetekben a különböző társadalmi osztályokból származó leányokat egymástól elkülönítve nevelik és őket nem egyforma műveltségben részesítik. Karacsné ezt annyival is inkább kifogásolja, mert a nőnevelés emberszeretetre, emberbaráti kötelességre eszméltető irányától várja a népnevelés ügyének rendezését is; ezt csak a főrangú asszonyok és anyák helyesebb, józanabb nevelésétől reméli addig, míg az állam ezt a kötelességét teljesítheti.

Karacs Teréz a nőnevelő intézetek átszervezésétől várja az egyetemes magyar nemzeti műveltség terjesztését és ezzel a nemzeti egység biztosítását. Bár nem foglalkozik olyan behatóan a népnevelés kérdéseivel, mint anyja, kimondja, hogy az elhárapózott társadalmi előítéletek nemzetünk haladásának legnagyobb akadályozói; ezeknek erősödését nagy mértékben elősegíti a nő-

nevelő intézeteknek „fő- és alfok“-ra való osztályozása. Ezért meg kell szüntetni a nők nevelésében levő társadalmi különbségeket. Elbeszéléseinek, hosszú ideig tartó nevelői működésének a társadalmi előítéletek megszüntetése volt legfőbb célja.

Karacsniának és Karacs Teréznek közös gondolata, hogy a nőt nevelés által hasznossá kell tenni. Ezért kívánják mindketten az ismereteknek oly csoportját is, amelyekkel a nők családi életükben közvetlenül hasznosak lehetnek. Így két szempont *érvényesül nőnevelési elveikben: a nőt jó magyarrá és használni tudó emberré kell nevelni.* E két szempontot a nemzeti műveltséget adó észszerű leánynevelés egyenlő mértékben, összhangzóan érvényesíti.

Karacs Teréz ezzel kapcsolatban azt is hangoztatja, hogy a leányokat nemzeti öntudatra kell ébreszteni. Rá kell őket minél korábban eszméltetni arra, hogy a családi élet rendje az állam szervezetének kicsinyített mása. A házi rend zavartalan biztosítása a családi kötelességek lelkiismeretes, észszerű végzésével épen olyan fontos a sok családból álló magy emberi közösségre, mint az állam rendje a benne élő egyesek nyugalmanak, boldogságának biztosítására. És tudni szükséges azt is, hogy a családi étellel járó legcsekélyebb tenmivalók is sokat jelenthetnek egyéni, családi boldogság szempontjából, sőt a jövő nemzedék boldogulása szempontjából is. Karacs Teréz nőnevelési gondolataiban tehát világosan kifejezésre jut a nemzetért való felelősségérzésre nevelés szükségessége; ezért méltán említhetjük nevét azoknak a nagy magyar gondolkodóknak a sorában, akik a XIX. század folyamán a sajátosan magyar nevelési szükségleteket világosan felismerik.

A Karacsné és Karacs Teréz által kívánt nőnevelési rendszerben az első követelmény nemzeti, a második szorosán véve családi; a nő egyéni életével együttjáró szükségleteket elégíti ki olyan módon, hogy az ismeretek mindkét csoportja a nő józan ítélőképességét és szilárd jellemét kifejleszthesse. A nőt nem egy adott helyzetbe kell belenevelni, de alkalmassá tenni arra, hogy az élet mindenféle körülményei között emberi méltóságát, önbecsülését meg tudja őrizni. Tudjon egyéni helyzeteiben világosan, a mások segítése, vezetése nélkül, önállóan gondolkodni, cselekedeteiben önállóan határozni és tetszvágy, érdek nélkül — meggyőződésből erényes, tántoríthatatlan jellemű maradni. Erre kivétel nélkül minden magyar leánynak szüksége van, bármilyen helyzetbe kerül; ezért erre mindegyiknek a lelkét ki kell művelni. Karacs Teréz még tovább megy: szerinte azoknak a nőknek a számára, akik kenyérkereső férfi nélkül kénytelenek élni, oly szakműveltség nyújtása szükséges, amelyek a női életnek megfelelnek; s amely által életük szükségleteiről saját maguk

gondoskodhatnak. Ezeket a „kenyértudományok“-at nem csak anyagi szempontból kívánja Karacs Teréz a nők részére, hanem erkölcsi jelentőséget is lát az ilyen irányú művelődési lehetőségben: a nő természetes munkaterületén feleslegessé válva, egyéb téren igyekezzék a társadalomnak használni. Ez a gondolata természetesen szintén anyjának, Karacsnénak a hatásából származik; ez a leányait — köztük Terézt is — a házi munkákon kívül valamely iparágban is jártassá tette, hogy ha nem jut számukra élettárs, azok jövedelméből hasznos munkával önmagukat is eltarthassák.

Jóllehet Karacs Teréz a nők hivatali pályára való nevelését is megengedhetőnek, sőt bizonyos esetekben szükségesnek mondja, a házasságot élő nő hivatásával ezt nem tartja összeegyeztetőnek. Csak az a nő viseljen hivatalt, aki nem ment férjhez.

A művelődés, az olvasás, irodalmi tevékenység ellenben összefér a nő hivatásával. Karacsné írói munkásságának legnagyobb részben ez a gondolat a mozgatója. Egész életével és korrajz szempontjából is értékes vitairataival egyaránt bizonyítja, hogy ha a nőt lelki képességei arra alkalmassá teszik, az irodalom művelése nem ellenkezik a nő rendeltetésével. A kérdést még Karacs Teréz korában is vitatják. Névtelenül és férfi álmév alatt megjelent cikkei igazolják, hogy a nő, mint író, a fennálló előítéletekkel szemben még erőteljen. Karacs Teréz is hangsúlyozza, hogy az írói működés összeegyeztethető az anyai hivatással, s a családi élettel járó mindenféle kötelességekkel, abban az esetben, ha ezek mulasztást nem szenvednek. A nő ily irányú munkássága különösen a női hivatás megszerettetése szempontjából lehet értékes; főleg a serdülő leányok helyes életszemlélete kialakítására hathat ezáltal kedvezően.

Karacsné inkább az asszonyok és anyák, Karacs Teréz pedig főleg a leányok nevelésével foglalkozik. Karacsné az asszonyok, anyák — tehát a felnőttek — nevelése által akar jobb családi nevelést biztosítani a leányok számára, Karacs Teréz a leányok helyesebb irányú nevelésével akar jobb feleségeket és anyákat nevelni a magyar társadalomnak. Ezért Karacsné a házasságban élő nők kötelességeivel foglalkozik behatóbban és nőnevelési gondolatait ezekből vezeti le, míg Karacs Terézt a leányok nevelésének megjavítása, a leányok sorsa foglalkoztatja elsősorban. Egyikük sem akarja a nőt tudóssá nevelni, csak kötelességeit felismerő és észszerűen végző „hasznos nővé. Mindketten hangsúlyozzák, hogy a nőt az életre kell nevelni, erkölcsi öntudattal rendelkező emberré, Karacs Teréz szerint „életemberré“, hogy munkakörét éppen olyan értelemmel és felelősségérzéssel tudja betölteni, mint a férfi, akinél sem értelmi, sem erkölcsi tekintet-

ben egy hajszállal sem maradhat műveletlenebb. Ezért mindketten elítélik a nőnevelésnek férfi hódításra, külsőségre, tetszelgésre szoktató irányát, amely a józan ész és erkölcsös jellem kibontakozását akadályozza, pedig ezek a fő feltételei annak, hogy a leányból jó feleség, háziasszony és anya válhassék. Gondolkodásukban azonban a férjhezmenés a nő életének nem öncélja. Mindkettőjük véleménye szerint a leányok nevelésének arra kell ugyan irányulni, hogy majd egykor jó feleség, anya legyen belőlük, de ugyanakkor nem szabad szem elől téveszteni azt az eshetőséget sem, hogy a leány nem feltétlenül lehet feleség és anya. Ezért a nőnek *önmagáért kell tanulnia, művelődnie*, hogy minél jobban bele tudjon sorsadta minden helyzetébe illeszkedni.

Karacsné nem ír arról a módról, ahogyan a leányokat a józan ítélőképességre és erkölcsi fejlettségre eljuttathatjuk, jóllehet a fejlettségi fok elérése érdekében leányai nevelésében mindent a legelőszőrűbben alkalmazott. Karacs Teréz már behatóan foglalkozik azzal az eljárási móddal, azokkal a nevelési eszközökkel, feltételekkel, amelyek a serdülő leányban az erény szeretetét s a józan ésszt kifejleszthetik; vagyis azt vizsgálja, hogyan fejlődhetik a leány legrövidebb idő alatt „életember“-ré. Karacsné inkább a családban folyó nevelés kérdései: a csecsemőgondozás, a kisgyermek-korban szükséges felügyelet, tehát az anya részéről történő nevelői munka foglalkoztatja, vagy a háznál alkalmazott nevelő lelki mimósége, tévedései; Karacs Teréz főleg a nyilvános leányiskolai nevelés kérdéseit boncolgatja azoknak a tapasztalatainak alapján, amelyeket tanítói pályán való sok évi működése közben szerzett. A lelki élet megfigyelését is e két szemszögből kívánják. Karacsné az anya kötelességének tartja, hogy gyermekének ne csak testi, hanem lelki képességeit is figyelje; ily irányú helyes megfigyelései alapján nevelhesse gyermekeit a társadalom hasznos tagjaivá. Karacs Teréz a serdülő leányok iskolai nevelésének egyik leghatékonyabb eszközét a nevelő lélektani megfigyeléseihez szabott egyéni bánásmódjában látja, amely a fegyellem, kötelességteljesítés és az erény megszerettetésének legfontosabb kelléke s ilyenformán a leánynevelés sikerének biztosítója.

A nő számára legnagyobb hatású nevelői szerv mind Karacsné, mind Karacs Teréz felfogása szerint: a család. A nevelőintézetek csak kiegészítői lehetnek a családi nevelésnek, helyettesítői azonban soha. Legmélyebb nyomokat hagy a nő lelki minőségében az anya hatása. Ezt Karacs Teréz annyira fontosnak látja a leányok életére, hogy egyik cikkében a leánynevelő intézeteknek csak ideiglenes szerepet juttat a nőnevelésben. Azt állítja, hogy nőnevelő intézetekre csak addig van szükség, amíg az anyák tökéletesebbek nem lesznek. Ha józan, erényes nők irá-

nyítják a családi életet, s nevelik leányaikat, akkor a nőnevelő intézetek feleslegessé válnak. Egyelőre azonban a családi élet sok hibája feltétlenül szükségessé teszi a leányok számára oly nevelőintézetek felállítását, amelyekben a leányok józan, erkölcsös, nemzeti szellemű irányítására Karacs Teréz anyja véleményétől eltérően nőket kíván alkalmazni. A nőnevelők lelki tulajdonságaival behatóan foglalkozik. Erre vonatkozó megállapításait a következőkben foglalhatjuk össze:

1. Józan, higgadt észjárás, szilárd jellem;

2. Nevelői tudatosság (10; 554—555);

3. Annak megértésére való készség, hogy tudásra, műveltségre elsősorban saját női sorsuk, életük érdekében van szükségük; ezen az alapon a leánynövendékek szorgalmának, kötelességteljesítésének felbresztésére, mélyítésére való képesség;

4. Igazságszeretet és következetesség;

5. Emberszeretet;

6. A növendékek lelki életének tanulmányozása, ismerete;

7. Folytatos önművelés az említett lelki tulajdonságok megtartása és tökéletesítése érdekében;

8. A nevelés sikerében való bizakodás és nevelői szerénység (68; 638).

A Karacs Teréz-féle „életemberré nevelés“-hez szükséges eszközöket pedig a leányok nevelésében a következőkben látjuk:

1. Juttalmazás és büntetés helyett belátáson alapuló önművelésre szoktatás.

2. Bizalmat ébresztő felügyelet.

3. Érdeklődést keltő tanítási módszer.

4. A jó és rossz, az erény és bűn fogalmára eszméltetés.

Ezekkel a nevelői tulajdonságokkal és eszközökkel érhető el Karacs Teréz szerint a leányok erkölcsi öntudatra való ébresztése, helyes életszemléletének kialakítása.

Az élet- és világismeret szükségességének gondolata már a Karacsné nőnevelési elveiben is megtalálható, amikor azt kívánja, hogy az anyák adjanak alkalmat leányaiknak tapasztalatok szerzésére házon kívüli neveléssel. Hogy a nő józanul tudjon ítélni az őt körülvevő dolgokról, ahhoz fontosnak tartja az emberekkel való érintkezést, a gondolatok kicserélődéséből származó tanulságokat, másféle élethelyzet megismerését. Karacs Teréz szerint a nőnevelőknek a serdülő leányok gondolkodását úgy kell alakítani, hogy józan agyukban sem társadalmi, sem pedig nemi különbség ne falazza el az embereket egymástól. Mind a szegény nép gyermekében, mind a férfiban a nő az embert tudja meg-
látni, megbecsülni.

Nagyjelentőségű Karacs Teréznek az a gondolata, hogy a nő életének alakulására hatással van a férfiről kialakult fogalma. Ezt nagyban befolyásolhatják a serdülő korban olvasott irodalmi termékek. Ezért ellenzi a szabadhangú regények olvasását, amelyek megmérgezik a fiatal leányok érzelm és gondolatvilágát (11; 47—48). A való élet megismertetésére a regények nem alkalmasak; ez a nőnevelők legnagyobb lelkiismeretességét, óvatosságát és hozzáértést kívánó feladata.

Az eddigiekből világosan látszik, hogy *Karacsné és Karacs Teréz nőnevelési gondolatai lényegükben megegyeznek. Női eszményük közös: a családjának és a társadalomnak használni tudó józan gondolkodású, szilárd jellemű magyar nő.* Ennek a női eszménynek a kialakítására Karacsnének csak egy kis körben, a maga családi életében nyílik alkalma, Karacs Terézt mély hivatásérzése és életkörülményei tágabb nevelői pályára szólítják: előbb a miskolci, majd a kolozsvári leányiskolákba, ahol nevelői gondolkodását bőséges tapasztalataival állandóan fejleszteni igyekszik. Bár különböző időkben és munkaterületen működtek, egyfomán a magyar nőnevelés ügyét szolgálták egész életükkel.

IV. Karacsné és Karacs Teréz munkásságának neveléstörténeti jelentősége.

Karacsné és Karacs Teréz nézetei, nőnevelési törekvései, ezek irodalmi úton való terjesztése fordulatot jelent a magyar neveléstörténetben: felszabadítja a nő lelkét alárendeltségéből; megmutatja az utat arra, hogy a felszabadult női lélek hogyan fejtheti ki a maga lényegét rendeltetéséhez hiven; megvilágítja, hogy mit jelent ez a felszabadulás elsősorban a férfi lelkületére, a nő sorsára, az egész emberi közösség jövőjére és külön megoldanivaló kérdéssé teszi a nők nevelésének ügyét.

Karacsné a nemzeti szellemű — magasabb műveltséget adó — nőnevelés első és legteljesebb harcosa hazánkban. Előtte senki sem foglalkozott oly behatóan azzal a nagy veszedelemmel, amely a nőnevelés nemzetietlen irányából, elhanyagolt állapotából a családi és nemzeti életre, sőt az egész emberiség haladására származik. Egészen új az a gondolata, hogy a magyarság erkölcsi, gazdasági és politikai válságain: csak egy úton: a nők józan irányú nevelésével lehet segíteni. Élnéken vitatja a nők művelődési jogát és megcáfolja korának alacsony felfogását a nő rendeltetéséről, társadalmi szerepéről. Szembehelyezkedik kora nagy nőnevelőjének: Fáy Andrásnak a nézetével is, aki azt hangoztatta, hogy „a nőt vezesse mindig a férfi“, mert az a nő, aki nagyon önálló, sohasem lesz boldog. Karacsné véleménye szerint nevelés senkit sem tehet boldoggá, legfeljebb arra alkalmassá, hogy a szerencsével élni tudjon, a szerencsétlenséget pedig elviselhesse. Ebből a felfogásából magyarázható nőnevelési alapelve és leányai nevelésében érvényesített, amaz irányító gondolata, hogy a nőt az életre kell nevelni. Ez a gondolat nagyjelentőségű a Karacsné idejében még mindig jóformán egyedül uralkodó zárdai nevelési rendszer korszakában, amikor a leányokat a világtól elzárva nevelték.

Igaz, hogy Kármánék és a nők megnyerésére törekvő írók is ilyesmit sejtettek, de mégis *legelőször Karacsné hangoztatja nálunk, hogy nő és férfi között nincs különbség intelligencia tekintetében; a női lélek épenolyan alkalmas a fejlődésre, mint a férfié. Ezért ugyanazokat a művelődési lehetőségeket kell a nők számára biztosítani, mint amelyek a férfiak rendelkezésére állanak.* Bessenyei „Anyai oktatás“-a után is új Karacsné elgondolásában, hogy a nőt a családi hivatására elő kell készíteni, de nem azokkal a külsőségekkel, amelyek női méltóságától megfosztják, hanem eszének és szívének kiművelésével.

Karacsné a nőknek (mai szóval) szociálpolitikai tevékenységét is kívánja. Ezzel a felfogásával mutat rá leghathatósabban

a nő társadalmi befolyására, különösen abban az értekezésében, amelyet a népnevelés érdekében írt (3). Elsőként hangsúlyozza hazánkban, hogy a földműves nép leányainak is szükségük van életüket hasznossá tételre szempontjából józan észre és lelkiismeretességüket kifejlesztő nevelésre.

Nem új Karacsnénak az a gondolata, hogy a nők nemzeti szellemben való nevelése az anyai hivatás érdekében szükséges. De újszerű, amit az anyai kötelességekkel kapcsolatban a csesemőgondozásról, a kisdedkorban való felügyelésről és a gyermekek lelki és testi erejének jövő hivatásuk szempontjából való megfigyeléséről mond. Nálunk először hangoztatja, hogy a gyermekek egészsége és erkölcsük a tíz első esztendei bánásmódtól függ és itt az anyák művelt lelkületének nagyjelentőségére új oldalról mutat rá.

Karacsné a nők észszerű iskolai nevelésével akarja a családi élet sok hibáját javítani, aminek okaival kortársai közül mind egyházi, mind világi körökben sokan foglalkoznak. Első azok között, akik a leendő magyar anyákat a hazai viszonyok alkalpos megismertetésével akarják magyarrá tenni. Ebből a célból kívánja minden nagyobb városban nemzeti nyelven tanító leányiskolák létesítését s ezekben a tanítói pályára rátermett erkölcsös magyar férfiak alkalmazását abban a korban, amikor még ábrándnak is merész volt magyar leányt magyar szellemben nevelni akarni, amit mi sem igazol jobban, mint Karacsné nőnevelési törekvései után két évtizeddel gróf Széchenyi Istvánnak az a véleménye, hogy ha Teleki Blanka grófnő az általa tervezett leánynevelő intézetnek a jövőjét biztosítani akarja, akkor angol „vezérnevelőnő”-t kell alkalmaznia (68; 639).

Karacsné nőnevelési nézeteivel, törekvéseivel korát megelőzte. Gondolatainak értéke nem tudományosságukban van, mert amit írt, saját szavai szerint „nem tudós munka“, de mind szívéből fakadt. Korának elmaradott nőnevelési viszonyai nem engedték meg, hogy tudományos képzettséggel írhatta volna le gondolatait, mégis nagy értékek azok nőnevelésünk történetében: van mihez mérni azt a nagy haladást, amely csak a XIX. század harmadik negyedében észlelhető a nők nevelési viszonyaiban Magyarországon.

Karacsné érdeme, hogy a nők művelődési jogát olyan érvekkel bizonyította be, amelyeknek alapján a nők magasabb szellemi kiművelésére való törekvés megindult hazánkban; indítást adott a nők nemzeti irányú, családi életükhöz igazodó, hivatásuknak megfelelőbb nevelésére; buzdított ilyen célú nőnevelő intézetek alapítására. Ráirányította a közfigyelmet az anya nemzetnevelői szerepére, a nő társadalmi jelentőségére. Valószínű, hogy Fáy Andrásnak nem egy nőnevelési műve a Karacsnéval folytatott eszme-

cserék hatására látott napvilágot. Mindenek előtt azonban leányára, Karacs Terézre hatott.*

Karacs Teréznek a nevelésről kialakult felfogásában anyjának nevelői gondolkodása jut határozottabb, mondhatni rendszeresebb kifejezésre. Ennek okát nemcsak a lelki vonások öröklésében, s a mélyen ható anyai nevelésben, hanem abban a nemzeti szükségletben is kell találnunk, amely Karacsné írói munkássága után, két évtizeddel később még mindig változatlanul fennállott a nők nevelése szempontjából. Jórészt ugyanazokat az elveket hangoztatja, amelyeket Karacsné írásaiban olvashatunk, csak talán türelmetlenebbül, mert a nemzet érdekei a nők nevelésének Karacsné szellemében való rendezését haladéktalanul megkívánják. Fáy András mellett a nevelés ügyének leghivatottabb szóvivője, lelkes támogatója Teleki Blanka grófnő ily irányú munkásságának. Míg azonban a grófnő a főrangú leányok nevelésének nemzeti szellemben való átszervezésén buzgólkodik, Karacs Teréz a nők nevelésében való társadalmi különbségek megszüntetését várja olyan nevelő intézetek alapításától, amelyekben a magyar leányok serege születési és vagyoni különbség nélkül tántoríthatatlan jellemre és cselekedeteiket irányító józan ítélőképességre tehet szert. Karacs Teréz egyetemes magyar műveltséget kíván a nők számára; elgondolása a Fáy András-féle nevelési reformgondolatokkal sok egyező vonást mutat és e tény is annak bizonyítására szolgál, hogy Fáy András nem maradhatott mentes a Karacsné nevelési elveinek hatásától.

Az a felfogás, hogy az anyanyelv minél szélesebb körben való általánosítása a haza népének egyéforrasztásához vezető legfontosabb tényező, megtalálható a kor vezető férfiainál, sőt az irodalmi megújulás kora óta állandóan, Karacs Teréz azonban ennek a tényezőnek a ható erejét is vizsgálja és legfontosabb feltételét a nők nemzeti nyelven való művelődésében látja. Ő az első, aki azt hangoztatja, hogy a sokak által óhajtott és sürgetett nemzeti egység megteremtésére az anyanyelv általánosítása terén a nő még erősebben hathat, mint a férfi; ha tehát a nemzetet egységessé akarjuk nevelni, akkor ebbe a munkába a nőket elsősorban bele kell vonni. Ebből a célból kívánja, hogy a leányokat nemzeti öntudatra, nemzetéért való felelősségérzésre kell ébreszteni, amely gondolata a „nemzetnevelés“ irányának egyik előmunkásává teszi.

Karacs Teréznel először találjuk azt a gondolatot, hogy a nőt részben megélhetésének biztosítása, részben pedig a társadalomra való kedvező erkölcsi befolyása szempontjából hivatali pályára is lehet nevelni, de csak akkor viseljen hivatalt, ha ma-

* Ezt csak részletes elemzés mutathatná ki.

gánosan, férfi kenyérkereső nélkül él. Elsőként kívánja hazánkban, hogy a leányok nevelésére nőket alkalmazzanak, megfelelő lelki tulajdonságok birtokában.

A maga korában ismét új Karacs Teréznek az a nézete is, hogy a serdülő leányok jellemeszilárdsága érdekében elsősorban az erény megszerettetése és tudatosítása szükséges. A nőnevelő legnagyobb óvatosságot kívánó feladatának tartja a serdülő leányok életfelfogásának, világismeretének olyan formában való kialakítását, hogy az értelem kifejllesztése az erkölcsi érzék kibontakozásával a legharmónikusabban történhessék.

Karacs Teréz anyjának hatására új irányt adott a magyar nőnevelésnek: a nőt meg kell tanítani arra, hogy józan ítélőképességgel, tántoríthatatlan jellemmel és munkaszeretettel akkor is hasznosan tudjon élni, ha hivatását nem a természet által kijelölt munkaterületen kell betöltenie. Foglalkoztatja a modern nőnevelés egyik problémája: a nemi felvilágosítás kérdése is. Nemcsak a hazai, hanem a német nőnevelési törekvések is figyelemmel kísérték; olvasta többek között Caroline Rudolphi „Gemälde weiblicher Erziehung“ (1838, Heidelberg) 3 kiadást ért terjedelmes munkáját, Timette Homberg „Gedanken über Erziehung und Unterricht besonders des weiblichen Geschlechts und über weibliche Erziehungsanstalten“ c. a. (Berlin) 1845-ben megjelent művét, de ezekből származó tanulságokat a magyar nők nevelésére nem alkalmazott. Fáy Andrással egyidőben foglalkozik nőnevelőnőket képező intézet tervével, a nőnevelők lelki minőségével, mint a nőnevelés legfontosabb feltételeivel, kívánja a leányok lelki hajlamainak, értelmi képességeinek tanulmányozását, a szeretetteljes, bizalmat keltő, de következetes bánásmódot, a tanítás érdeklődést keltő módszerét; a jutalmazás és büntetés mellőzését.

Karacs Teréz munkásságának neveléstörténeti értékét főleg az adja meg, hogy *nemzeti szellemű, józan nőnevelési elveit a gyakorlati életbe is át tudta vinni.* Neki köszönhetjük az első magasabb szellemi műveltséget nyújtó nyilvános leányiskola megalapítását Miskolcon, amelyhez saját vagyonával is hozzájárult. Ez a leánynevelő intézet volt az egyetlen a vele egyidőben keletkezett leányintézetek közül, amely a forradalom nagy viharait túlélte alapítójának bölcs vezetése alatt és azóta az ország egyik legvirágzóbb leánygimnáziumává fejlődött. Ebben az intézetben nevelte 13 évig mint „vezértanítónő“ növendékeit társadalmi különbség nélkül józan, erényes mőkké, akik családjuknak és nemzetüknek használni tudnak. Mindezt azzal a készséggel tette, amelyet 4 elemi osztály elvégzése után nagyműveltségű anyja tanításaiból és folytonos önművelés által szerzett magának.

Karacsné és Karacs Teréz nemzeti nevelésünk úttörő munkásai. Nőgondolkodóink közül náluk találkozunk először nemzetnevelői gondolatokkal. Mindketten bekapcsolódnak abba a nemzetépítő mozgalomba, amely visszanyulik Apáczai Csere János kultúrpolitikai törekvéseire. Az ő hatásuknak tulajdonítható jó részben a XIX. század harmadik negyedében érezhető nagy fellendülés nevelésünkben, bár elveik érvényesülését a nők rendeltetéséről, társadalmi helyzetéről, nevelési szükségleteiről való elmaradott felfogás évtizedekig gátolta és késleltette.

Források

KARACSNÉ TAKÁCS ÉVA MUNKÁI:

1. Némelly Észrevételek Tekéntetes Kultsár István úrnak, azon Értekezésére, melyet 1822-dik Esztendő második felében közöl a Leánykák házi neveléséről.
Tudományos Gyűjtemény 1822. évf. XII. köt. 36—42.
2. Egy-két szó a házasságban lévő Asszonyok kötelességeikről.
Tudományos Gyűjtemény 1823. évf. VIII. köt. 68—87.
3. Barátságos beszélgetés a földmívelőnép állapotjáról.
Tudományos Gyűjtemény 1824. évf. VI. köt. 71—88.
4. Egy Barátnémhoz írt levelem Nemünk ügyében.
Tudományos Gyűjtemény 1825. évf. XI. köt. 62—77.
5. Barátnémhoz írt második levelem ismét Nemünk ügyében.
Tudományos Gyűjtemény 1826. évf. IX. köt. 73—96.
6. Feleletek a Szent Gellért Hegye mellől. (Előszóval.)
Budán 1828. VIII. és 64 l.
7. Gondolatok a nap alatt. Takáts Éva munkái I. (Előszóval. Tartalmazza az 1—6. szám alatt itt felsorolt dolgozatokat.)
Budán 1829. X. és 120 l.
8. Eredeti elbeszélések. Takáts Éva munkái II.
Budán 1829. 137 l.

KARACS TERÉZ MUNKÁI:

9. Játékszíni terv. Színjáték 5 felv.
Pest 1838.
10. Néhány szó a nőnevelésről.
Életképek 1845. évf. II. félév. 18. sz. 549—555.; 19. sz. 581—586.; 20. sz. 613—618. és 21. sz. 645—648.
11. Néhány szó a fiatal nőkhez a nőírók gáncsolói s a szabadhangú regények pártolói ellen. (Egy nőtül.)
Honderű 1845. évf. I. 5. sz. 45—48.; 6. sz. 53—59.; 7. sz. 65—68.
12. Nyilt levél a magyar nőkhöz.
Életképek 1846. évf. II. félév. 1. sz. 11—13.
13. Még egy hang a társadalmi összeforrásról.
Életképek 1846. évf. I. félév. 12. sz. 349—356.
14. Erdélyi Róza jegyzeteinek átnézése.
Honderű 1846. évf. I. 10. sz. 189—191. és 11. sz. 209—212.
15. Viszhang a magyar főrendű nők neveltetése ügyében emelt „szózatra“. (Tót István álnév alatt.)
Honderű 1846. évf. I. 2. sz. 21—24.

16. Miskolci nőnevelde.
Hölgyfutár 1849. évf. 34. sz. 135. o.
17. Összes művei. (Beszélyek I—II.) I. kötet előszóval XII és 202 l.
II. kötet 216 l.
Miskolc 1853.
18. Karacs Ferenc életrajza.
István Bácsi Naptára 1864. évf. 93—98.
19. Virág Benedekről.
Fővárosi Lapok 1880. évf. 1. sz. 1—2.
20. A régi Pestről. (Emlékezések 1815—1829-ből.)
Fővárosi Lapok 1880. évf. 49. sz. 238—239.; 51. sz. 248—249.;
54. sz. 262—263. és 55. sz. 266—267.
21. Egy veterán írónő „Emlékezései“.
Magyarország és a Nagyvilág 1881. évf. 45. sz. 709—711.
22. Adatok nőnevelésünk történetéhez. (Karacs Teréz levele) Péterfy
Sándor közleménye.
Nemzeti Nénevelés 1885. évf. 576—579.
23. Atyámról.
Fővárosi Lapok 1886. évf. 65. sz.
24. Penny adomány. (Karacs Teréz példamutatása.)
Fővárosi Lapok 1886. évf. 309. sz. 2255. o.
25. Karacs Teréz a nemzeti nőnevelésről. (10. sz. alatt itt jelzett, 1845-
ben az „Életképek“-ben megjelent értekezésének „Adalék nőnevelé-
sünk történetéhez“ alcím alatt rövidített közlése.)
Nemzeti Nénevelés 1886. évf. 7—15.
26. Jegyzetek nevelőnői pályámról. (Irtam 1864. február 5-én Kendi-
Lónán, Erdélyben.)
Nemzeti Nénevelés 1886. évf. 193—206.
27. Emlékezés Mária Dorotheára, József nádor fenséges nejére.
Nemzeti Nénevelés 1886. évf. 124—129.
28. Emlékezés a hajdani nőnevelési mozgalmakra.
Nemzeti Nénevelés 1887. évf. 263—271.
29. Hogyan lettem irogatónő. (Emlékezés.)
Fővárosi Lapok 1887. évf. 105. sz. 765—766.
30. Visszaemlékezések a magyar nőnevelési törekvésekre.
Magyar Paedagógiai Szemle 1887. évf. VIII. kötet 193—199.
31. Brunswick Terézről. („Karacs Teréz Brunswick Terézről.“)
Nemzeti Nénevelés 1888. évf. 401. o.
32. Emlékezés a miskolci leányiskolára.
Nemzeti Nénevelés 1888. évf. 30—33.
33. Nevelőnőket képző intézet tervezése negyvenkét évvel ezelőtt. (Irtam
1846 január hóban Brunswick Teréz grófnőveli párbeszéd folytán.)
Nemzeti Nénevelés 1888. évf. 455—458.
34. Karacs Teréz visszaemlékezéseiből.

Egyetértés 1888. évf. 6. sz. 1. o.

35. Anyámról.

Fővárosi Lapok 1888. évf. 3. sz. 15—17. és 4. sz. 24—26.

36. Visszaemlékezés. Hol vettetett el a mag, melyből mint tanítónő kelt ki Karacs Teréz?

Máramarosi Tanügy 1889. évf. 3. sz. 57—61.

37. Emlékezés kedves szülőimre.

Harmath Lujza: Magyar Irónők Albuma. Bpest 1890. 180—187.

38. A leánytanulók fegyelmezéséről.

Nemzeti Nőnevelés 1890. évf. 118—122.

Irodalom

39. Bessenyei György: Anyai oktatás.
Bécs 1777. (Magyar irodalmi ritkaságok XV. száma.)
40. Kulcsár István: A leánykák házi neveléséről.
Hasznos Mulatságok 1822. évf. 28. és 29. sz.
41. K. J.: Mi a pedantizmus?
Tudományos Gyűjtemény 1824. évf. XII. kötet 69—79.
42. S. G.: Mennyből jött kirekesztő privilégium.
Tudományos Gyűjtemény 1826. évf. II. kötet 124—126.
43. — ff. —: Némelly észrevételek K. J. Pedantizmusáról és S. G. Mennyből jött kirekesztő Privilégiumáról.
Tudományos Gyűjtemény 1826. évf. VII. kötet 3—31.
44. Szontágh Gusztáv és Kiss Károly: Bajnoki Hartz Takáts Éva Asszony ügyében az Asszonyi Nem érdemei s Jussaiért.
Tudományos Gyűjtemény 1826. évf. VIII. kötet 72—104.
45. Gynosebes (Asszonytisztelő): Szózat Napkeletről, a Magyar férjfiúi és asszonyi Nem viszonyaik eránt. (Takáts Éva asszony ügyében a másik részről.)
Tudományos gyűjtemény 1826. évf. XI. kötet 65—77.
46. Szivonyáné: Szózat Napnyugotról.
Tudományos Gyűjtemény 1827. évf. II. kötet 61—92.
47. Fáy András: Nőnevelés és nőnevelő intézetek hazánkban. Különös tekintettel nemesek, főbb polgárok és tisztességes karuak lyánkáira.
Pest 1841. 142 l.
48. Erdélyi Róza: Jegyzetek Karacs Teréz nőnevelésről nézeteire.
Honderú 1845. évf. II. 25. sz. 481—483. és 26. sz. 501—503.
49. Szelestey László: Társadalmi összeforrás.
Életképek 1846. évf. I. félév. 9. sz. 280—282.
50. Szelestey László: Ismét egy hang a társadalmi összeforrásról.
Életképek 1846. évf. I. félév. 15. sz. 449—452. és 16. sz. 481—483.
51. Illésy György: A nők munkaképessége és munkajoga, különösen szellemi téren.
Pest 1871.
52. Kármán József művei.
Nemzeti Könyvtár 1879.
53. Felméri Lajos: Kazinczy Ferenc a leánynevelésről.
Nemzeti Nőnevelés 1886. évf. 145—146.
54. Komáromy Lajos: Fáy András mint pedagógus.
Nemzeti Nőnevelés 1886. évf. 291—301., 350—363. és 398—412.
55. Péterfy Sándor: Budai leányiskolák és nevelőintézetek 1775-től 1825-ig.

- Nemzeti Nőnevelés 1887. évf. 105—109. és 193—205.
56. Névtelen: Karacs Teréz.
Vasárnapi Ujság 1887. évf. 17. sz.
57. Váli Béla: Karacs Teréz.
Pesti Hírlap 1887. évf. 104. sz.
58. Péterfy Sándor: Karacs Teréz életéből.
Nemzeti Nőnevelés 1887. évf. 160—167.
59. Naményi T. Lajos: Karacs Terézről 80-ik születésnapja alkalmából.
Alföld 1887. évf. 88. sz., Nemzet 1887. évf. 105. sz. és Batta-
széki Lajos: Alföldi Képes Emlékkönyv. Arad 1888.
60. Jámbor Lajos: Adatok a miskolci hely. hitv. nőnevelő intézet ala-
pításának történetéhez. (1784—1846.)
Nemzeti Nőnevelés 1889. évf. 155—162.
61. Badics Ferenc: Fáy András életrajza.
Budapest 1890.
62. Szigethy Karolina: Karacs Teréz.
Nemzeti Nőnevelés 1892. évf. 338—343.
63. Névtelen: Karacs Teréz.
Fővárosi Lapok 1892. évf. 281. sz.
64. Nagy Árpád: Karacs Teréz.
Torontál 1892. évf. 215. sz.
65. Bárány Gyula: Karacs Teréz.
Iskolai Szemle, Csurgó 1892. évf. 16. sz.
66. Névtelen: Karacs Teréz.
Budapesti Hírlap 1892. évf. 281. sz.
67. Sebestyénne Stetina Hona: Karacs Teréz.
Magyar Paedagógia 1893. 1—10.
68. Tóth Pál: Karacs Teréz emlékezete.
Sárospataki lapok 1893. évf. 27., 28., 29. és 30. sz.
69. Jámbor Lajos: Karacs Terézről.
Néptanítók Lapja 1893. évf. 9. sz.
70. Ecsedi István: Karacs Ferenc térképmező élete és művei.
Debrecen 1912. 127 l.
71. Kornis Gyula: A régi magyar nőmozgalom és leánynevelés.
Budapesti Szemle 1927. évf. 593. sz. 57—94.
72. Kornis Gyula: A magyar művelődés eszményei.
Budapest 1927. II. kötet.
73. Evva Gabriella: Karacs Ferencné Takács Éva élete és munkássága.
A kecskeméti ref. tanítónőképzőintézet 1932/3. évi Értesítőjé-
ben (3—15. l.),

Zwei Vorkämpferinnen der Mädchenerziehung in Ungarn

Inhaltsverzeichnis.

	Seite
Vorwort	3
Einleitung	
1. Die Mädchenerziehung und ihre Literatur in Ungarn am Anfang des XIX Jahrhunderts	5
2. Lebenslauf der Frau Karacs und der Theresse Karacs	12
I. Frau Karacs' Ansichten über die Mädchenerziehung	
1. Soziale Bedeutung der Frauenbildung	15
2. Arbeitsfeld und Beruf der Frau; Ziel der Mädchenerziehung	18
3. Pflichten der Mädchen	20
4. Pflichten der verheirateten Frauen	20
5. Sozialpolitische Aufgaben der Frauen	23
6. Pflichten der Mütter	25
7. Hindernisse der weiblichen Berufserfüllung	26
8. Notwendigkeit nationaler Berufsschulen für Frauen.....	29
II. Theresse Karacs' Ansichten über die Mädchenerziehung	
1. Die Frauen im Dienste der nationalen Einheit	32
2. Bedeutung und Richtung der Frauenerziehung	34
3. Das weibliche Ideal und die Wege zu dessen Ausbildung	38
4. Mängel der Mädchenerziehung und der Mädchenerziehungsanstalten	41
5. Plan einer nationalen und rationellen Mädchenerziehungsanstalt ..	44
6. Plan einer Erzieherinnen-Bildungsanstalt	46
7. Die an die Mädchenerzieher gestellten Anforderungen	48
III. Vergleich der Ansichten über die Frauenerziehung der beiden Karacs	54
IV. Ihre Bedeutung in der ungarischen Erziehungsgeschichte	61
Quellen	66
Literatur	69
Deutscher Auszug	71

Frau Karacs und ihre Tochter, Therese Karacs sind zwei verdienstvolle ungarische Vorkämpfer der europäischen Frauenbewegung am Anfang des XIX. Jahrhunderts. Ihre Bedeutung für die ungarische Erziehungsgeschichte liegt darin, dass sie als Erste die Aufmerksamkeit auf die vernachlässigte Mädchenerziehung und auf deren, aus nationalem Gesichtspunkte bedenkliche Mängel richteten. Um den Wert ihrer Tätigkeit klarzulegen, stellt die Abhandlung in der Einleitung eine kurze Übersicht über den Zustand der ungarischen Mädchenerziehung und ihrer Literatur am Anfang des XIX. Jahrhunderts zusammen. Ferner gibt sie die wichtigsten Daten des Lebenslaufes der Frau Karacs und die der Therese Karacs.

Frau Karacs (1780—1845) kämpft in ihren Schriften für das Recht der Frauen zur Bildung. Sie stellt sich der allgemeinen niedrigen Auffassung ihrer Zeit über den Frauenberuf entgegen und weist auf die soziale Bedeutung der Frau hin. Das durch die Natur bestimmte Arbeitsfeld der Frau ist der Familienkreis; ihr Beruf ist, die Pflichten der Familie gegenüber treu zu erfüllen, aber gerade im Interesse dieser Aufgabe muss sie gebildet werden. Vor allem tut eine seelische Ausbildung der Frau not; Ehe und Mutterschaft kann für sie nie Selbstzweck, sondern bloss eine Lebensform sein, erfüllt von ihrer seelischen Veranlagung und bestimmt durch ihre intellektuelle und sittliche Entwicklung. So steckt Frau Karacs ein doppeltes Ziel der Mädchenerziehung: die Mädchen sollen zum gesunden Menschenverstand und zur Gewissenhaftigkeit, ferner zu guten Ehefrauen und Mütter erzogen werden.

Die aus dem Frauenberuf entstehenden Aufgaben der Frauen sind nach ihrer Stellung in der Familie dreierlei: die Pflichten der Unverheirateten (Dienstbereitschaft bis zur Selbstverleugnung), die Pflichten der Ehefrauen (das Bestreben, Vertrauen, Interesse und Schätzung ihrer Ehemänner durch eine vernünftige und gewissenhaft geführte Hausordnung zu gewinnen; eine ihren materiellen Verhältnissen angepasste sozialpolitische Tätigkeit) und die Pflichten der Mütter (Pflege der Säuglinge, Überwachung der Kinder bis zum zehnten Lebensjahr, Beobachtung der Kinderseele u. a.).

Frau Karacs fordert die Gründung von Erziehungsanstalten, wo die Mädchen ohne sozialen Unterschied in echtem nationalem Geiste, in der Muttersprache auf ihren Frauenberuf vorbereitet werden können.

Therese Karacs (1808—1892) erachtet in der Mädchenerziehung nationalen Geistes die Sicherung der nationalen Einheit. Durch die Muttersprache kann die Frau die nationale Einheit

stärker beeinflussen als der Mann. Als gleicher Faktor im öffentlichen Leben muss die Frau ihrem Beruf entsprechend gleichfalls zur vollständigen Entwicklung ihres Wesens geführt werden, wie der Mann, um die Möglichkeit der Entwicklung der jungen Generation zu sichern. Bemerkenswert ist es, dass Therese Karacs bereits Brotstudium für Frauen fordert, um sie auf den Fall, dass sie unverheiratet bleiben, vorzubereiten.

Das weibliche Ideal, so wie es Therese Karacs sieht, ist die Frau gesunden Verstandes und festen Charakters, erfüllt von inniger Hingabe an die weiblichen Tugenden und liebevoller Bereitschaft zu ihrer Verwirklichung. Der Prozess des Bewusstwerdens weiblicher Tugenden muss mit der grössten Vorsicht gesteuert werden, um den spontanen Ablauf des seelischen Reifens nicht zu stören.

Zur Verwirklichung ihres Zieles arbeitet Therese Karacs den Plan einer Mädchenerziehungsanstalt aus, wo die Mädchen durch eine starkbetonte nationale Bildung in ihre zukünftige durch das Familienleben bestimmte Pflichten eingeführt werden. Diese Schulerziehung, die im allgemeinen zur Entfaltung der Frauenseele genügen müsse, steht unter der Leitung von dazu geeigneten Erzieherinnen und dauert höchstens 6—8 Jahre lang; die Fachausbildung für den Lebensunterhalt und die Nebenstudien (Tanz, Musik, fremde Sprachen) stehen ausserhalb des Rahmens dieser Erziehungsanstalt.

Obwohl Therese Karacs sich auch mit dem Plan einer Erzieherinnen-Bildungsanstalt beschäftigt, hält sie sie für nicht so wichtig als die allgemeinbildenden Erziehungsanstalten für Mädchen. Die Erzieherin kann nämlich das für die Mädchenerziehung notwendige Vermögen auch ohne die Ausbildung in einer besonderen Bildungsanstalt besitzen. Unter den an die Person der Erzieherin gestellten Anforderungen betont sie hauptsächlich Berufseignung, ruhiges Gemütsleben, festen Charakter, Wahrheitsliebe, Folgerichtigkeit, Menschenliebe und Fähigkeit zum Verständnis des kindlichen Seelenlebens.

Die Ansichten der Frau Karacs und der Therese Karacs stimmen im wesentlichen überein. Beide betonen, dass die Frauenerziehung eine Forderung der menschlichen Gemeinschaft ist: sie steht im Dienste der Familie, der Nation, ist sogar Hauptbedingung des Fortschrittes der ganzen Menschheit. In ihren Ansichten über die Frauenerziehung kommen zwei Gesichtspunkte zur Geltung: das Mädchen soll zur guten Patriotin und zum nützlichen, tugendhaften Menschen ausgebildet werden. Der Hauptfaktor in der Erziehung der Mädchen ist die Familie; die Mädchenerziehungsanstalten können bloss als Ergänzung, als Surrogat, aber nie als vollwertiger Ersatz für die

Familienerziehung gelten. Wichtig ist auch der Gedanke, dass die Mädchen für das praktische Leben erzogen werden müssen.

Die Bedeutung der Frau Karacs für die ungarische Erziehungsgeschichte liegt darin, dass sie als Erste die höhere, nationalgerichtete Ausbildung der Frauen in Ungarn forderte. Sie kämpfte für das Recht der Frauen zur Bildung mit Hilfe solcher Argumente, die das Bestreben nach höherer geistiger Bildung der Frauen bei uns überhaupt erst in Bewegung setzten.

Unter dem Einflusse ihrer Mutter gab Therese Karacs eine neue Richtung der ungarischen Mädchenerziehung: die Frau soll um ihrer selbst willen unterrichtet, ausgebildet werden, damit sie selbständig und für die Gemeinschaft auch dann nützlich leben könne, wenn sie ihren natürlichen Beruf als Frau und Mutter nicht erfüllen kann. Bedeutend für die ungarische Erziehungsgeschichte ist es, dass Therese Karacs als Erzieherin in der ersten, in Miskolc gegründeten höheren Mädchenschule, ihre Ideen zur Mädchenerziehung auch praktisch verwerten konnte.

Tartalomjegyzék.

	Oldal
Előszó	3
Bevezetés	
1. A nőnevelés állapota és a nőnevelésről szóló irodalom a XIX. század elején	5
2. Karacsné és Karacs Teréz életrajzi adatai	12
I. Karacsné nézetei	
1. A nők művelődésének szociális jelentősége	15
2. A nő munkatere, hivatása és a nőnevelés célja	18
3. A leányok életével járó kötelességek	20
4. A házasságban élő nők kötelességei	20
5. A nők szociálpolitikai tevékenysége	23
6. Az anyák kötelességei	25
7. A női hivatás betöltését akadályozó körülmények és ezek forrásai	26
8. A nemzeti szellemű, női hivatásra előkészítő nevelő intézetek szükségessége	29
II. Karacs Teréz nézetei	
1. A nők szerepe a nemzeti egység biztosításában	32
2. A nőnevelés jelentősége és iránya	34
3. A női eszmény fogalma és kialakításának feltételei	38
4. A nőnevelés és nevelő intézetek hibái	41
5. Nemzeti szellemű, észszerű nőnevelést biztosító intézet terve	44
6. Nevelőnőket képező intézet terve	46
7. A nőnevelők személyi kellékei	48
III. Karacsné és Karacs Teréz nézeteinek összehasonlítása ..	54
IV. Karacsné és Karacs Teréz munkásságának neveléstörténeti jelentősége	61
Források	66
Irodalom	69
Német kivonat:	
Zwei Vorkämpferinnen der Mädchenerziehung in Ungarn	71—74

A szövegben levő számok a *Források* és *Irodalom* cím alatt felsorolt művek sorszámát és lapszámát jelentik.

XB 57862

Értekezések
a m. kir. Ferenc József Tudományegyetem
pedagógiai intézetéből.

Új sorozat.

1. *Imre Sándor*, A neveléstudomány magyar feladatai. (Sajtó alatt.)
2. *Tettamanti Béla*, A közösség gondolata Kármán Mór neveléstudományelméletében. Szeged, 1928, 108 l. (Német kivonattal.)
3. *Baranyai Erzsébet*, Nagy László munkásságának neveléstudományi eredményei. Szeged, 1932. 92 l. (Német kivonattal.)
4. *Evva Gabriella*, A magyar nőnevelés két úttörője, Karacs Ferencné és Karacs Teréz nőnevelési nézetei. Szeged, 1933. 75 l. (Német kivonattal.)

Acta Litterarum ac Scientiarum
Reg. Univ. Hung. Francisco-Josephinae.

Sectio Philosophica.

Tom. III.; Fasc. 2. *Baranyai Erzsébet*, A neveléstudományi kutatás magyar feladatai. Szeged, 1931, 65. l. (Angol kivonattal.)

Tom. IV.; Fasc. 2. *Tettamanti Béla*, A személyiség nevelésének magyar elmélete. Schneller István rendszere. Szeged, 1932, 139 l. (Német kivonattal.)

